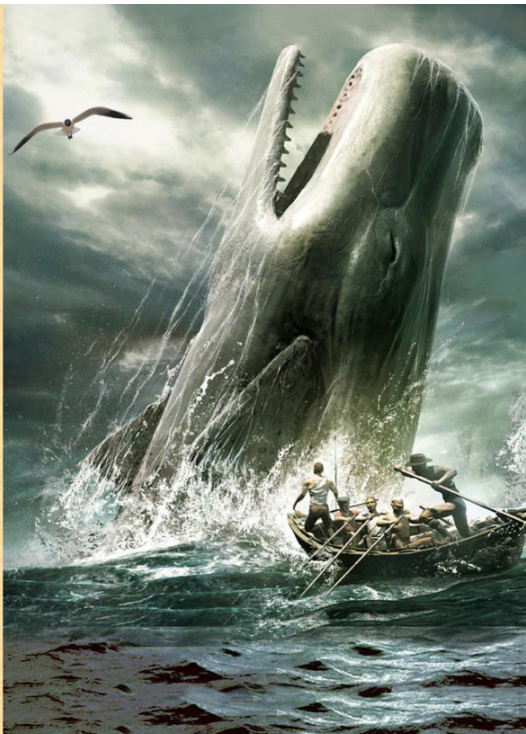

Ш К І Л Ь Н А Б І Б Л І О Т Е К А

С В І Т О В А Л І Т Е Р А Т У Р А

Г. МЕЛВІЛЛ

МОБІ ДІК

Герман Мелвілл
Мобі Дік, або Білий Кит
Серія «Шкільна бібліотека
української та світової літератури»

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=38276547

*Мелвілл Г. Мобі Дік, або Білий Кит: роман / Г. Мелвілл; пер. з англ.
Д. О. Радієнко; передмова О. П. Горенко; примітки І. В. Летунівської;
худож.-ілюстратор Л. Е. Чайка; худож.-оформлювач Ю. Ю. Романіка;
Видавництво «Фоліо»; Харків; 2012
ISBN 978-966-03-5461-6, 978-966-03-5911-6*

Анотація

«Мобі Дік» – найвідоміший роман класика американської літератури Германа Мелвілла (1819–1891). Цей дивний твір поєднав у собі захоплюючі пригоди, глибокі філософські роздуми і велику людську драму. Автор розповідає про мандри на китобійному судні – сюжет наче б і простий і в той же час багатоплановий. Герой роману капітан Ахаб вирушає у дуже ризикований рейс, він сповнений рішучості відшукати в океані кита-альбіноса на прізвище Мобі Дік. Що штовхнуло його на цей крок: ненаситна жага помсти (капітан колись постраждав від кита) чи спроба довести свою владу над силами природи? Хто може стати переможцем у такому поєдинку, в жажливому вирі людських почуттів і непередбачуваної стихії?..

Содержание

Таємниці Білого Кита	6
Мобі Дік	35
Етимологія	36
Етимологія	37
Витяги	39
Витяги	41
Розділ 1. Перші обриси	63
Розділ 2. Килимова валіза	73
Розділ 3. Готель «Китовий фонтан»	79
Розділ 4. Строката ковдра	101
Розділ 5. Сніданок	107
Розділ 6. Вулиця	110
Розділ 7. Каплиця	114
Розділ 8. Кафедра проповідника	119
Розділ 9. Проповідь	123
Розділ 10. Щирий друг	137
Розділ 11. Нічна сорочка	143
Розділ 12. Біографічний нарис	146
Розділ 13. Тачка	150
Розділ 14. Нентакет	157
Розділ 15. Рибна юшка	161
Розділ 16. Корабель	166
Розділ 17. Рамадан	188

Розділ 18. Підпис	197
Розділ 19. Пророк	203
Розділ 20. Метушня	208
Розділ 21. Прибуття на борт	212
Розділ 22. Веселого різдва!	217
Розділ 23. Підвітряний берег	224
Розділ 24. Захисна промова	226
Розділ 25. Постскриптум	233
Розділ 26. Лицарі і зброєносці	235
Розділ 27. Лицарі і зброєносці	240
Кінець ознакомительного фрагмента.	242

Герман Мелвілл

Мобі Дік, або Білий Кит

Herman Melville

Moby Dick

© Д. О. Радієнко, переклад українською, 2008

© О. П. Горенко, передмова, 2008

© І. В. Летунівська, примітки, 2008

© Л. Е. Чайка, ілюстрації, 2008

© Ю. Ю. Романіка, художнє оформлення, 2012

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2010

Таємниці Білого Кита

Кожна національна література має своїх пророків, які, можливо, і не були належним чином поціновані своїми сучасниками, але нащадки віддали їм данину поваги за те, що вони непохитно відстоювали свої власні принципи й погляди і безкомпромісно дотримувалися їх у своїй творчості. Нині американську літературу вже неможливо уявити без постаті Германа Мелвілла та його роману «Мобі Дік, або Білий Кит», хоча навряд чи ми зможемо охарактеризувати цього представника американського романтизму як суто національного письменника. Він належить до когорти тих митців, які перетнули кордони національної проблематики і замислилися над загальнолюдськими проблемами, наполегливо шукаючи відповідь на ті глобальні питання, на які так складно відповісти. Увага письменника була прикута не стільки до особистості, скільки до всесвіту. Передусім він намагався дослідити «буття вищих сил» у їх іманентній сутності, з'ясувати характер їх впливу на людство, усвідомити трансцендентальні явища, які взагалі неможливо усвідомити.

Ім'я Мелвілла можна сміливо поставити поряд з іменами Данте і Мільтона, Сервантеса і Шекспіра, Толстого і Джойса, а «Мобі Дік» за рівнем та масштабом охоплених філософських проблем є творінням такого ж гатунку, як і «Божественна комедія», «Втрачений рай», «Король Лір», «Дон Кіхот»,

«Фауст», «Війна і мир» та «Улісс». Утім, саме філософська глибина роману завадила багатьом сучасникам Мелвілла адекватно сприйняти цей твір, який став знаковим не тільки для американської культури ХІХ століття, але й для творчості самого автора. І характер цієї знаковості – парадоксальний. З одного боку, «Мобі Дік» підніс рівень національної літератури на небачену висоту, а з другого – внаслідок малозрозумілості для широкого загалу він призвів до різкого падіння популярності автора. І тільки набагато пізніше, вже після його смерті, у 20-ті роки ХХ століття Мелвілл повернув до себе увагу великої кількості критиків, літературознавців та читачів. Відтоді і донині не спадає хвиля інтересу до творчого здобутку цього талановитого, самобутнього митця.

Народився Герман Мелвілл 1 серпня 1819 року у Нью-Йорку, у родині заможного шанованого комерсанта Алана Мелвілла та Марії Ганзвурт. Предки майбутнього письменника прибули до Нового Світу ще в середині ХVІІ століття. Це були серйозні, багаті, поважні люди. Його родичі по материнській лінії були нащадками успішного голландського пивовара Гармена Ван Ганзвурта, чиє ім'я було надано одній з вулиць Нью-Йорка, що бере свій початок з портової набережної. Дідусь майбутнього письменника – Пітер Ганзвурт зажив слави в роки Американської революції, а його син, дядько Германа, банкір з Олбані, відігравав помітну роль у суспільному житті громади. Серед родичів по батьківській

лінії відзначився майор Томас Мелвілл, який став прототипом героя твору «Останній лист» видатного американського романтика Олівера Вендета Холмса.

У 1820-х роках Алан Мелвілл встиг збанкрутувати і йому довелося переїхати з дружиною та вісьмома дітьми до Олбані. Саме тут Герман, третя дитина в родині, почав відвідувати місцеву школу з класичною назвою Академія. Утім, період навчання був нетривалим, оскільки його батько не витримав удару долі і помер у 1832 році, залишивши родину без засобів до існування. Тринадцятирічним підлітком Герман змушений був шукати роботу кур'єра у банку. Згодом він ще отримав змогу навчатися в школі, та коли йому виповнилося вісімнадцять, він уже став заробляти на життя сам – працював учителем у початковій школі, а потім найнявся матросом на торговий корабель, що курсував на лінії Нью-Йорк – Ліверпуль. Однак назвати його неосвіченим не можна. Усе своє життя, так само як і його славетний співвітчизник Бенджамін Франклін, він здобував освіту самотужки. Про справжній рівень його ерудиції свідчать його твори. Ще одним надзвичайно важливим джерелом знань був для нього його власний життєвий досвід.

Так, 3 січня 1841 року він вирушив на борту новенького китобійного судна «Акушнет» у тривале плавання південними морями Тихого океану. Але важкі умови життя на кораблі, жорстокість капітана та його помічника змусили Мелвілла дезертирувати в липні 1842 року. Так він опи-

нився на Маркізьких островах, населених племенами канібалів. Людожери племені тайпі, до яких потрапив утікач, не з'їли білошкірого юнака, а, навпаки, поставилися до нього дуже приязно. Місяць спілкування з канібалами та втеча від них стали основою першого літературного твору Мелвілла – «Тайпі», а його наступні мандри островами Полінезії склали сюжет другої книги – «Ому». Після тривалих випробувань (а за цей час він встиг поплавати на австралійському китобійному кораблі «Люсі Енн», посидіти у в'язниці на Таїті, помандрувати Гавайями у пошуках випадкових заробітків, попрацювати клерком у Гонолулу), він, нарешті, у жовтні 1844 року на борту фрегата «Сполучені Штати» повернувся до Нью-Йорка.

Мелвілл не заробив грошей у тривалих мандрах, але накопичив величезний запас вражень, які й вирішив записати та надрукувати. Літературним дебютом Мелвілла, як уже зазначалося, стали автобіографічні романи «Тайпі» (1846) та «Ому» (1847). Екзотика південних островів Тихого океану, захоплюючі пригоди, динаміка подій – усе це сприяло миттєвій популярності письменника-початківця, сформувало його реноме як автора пригодницької літератури. Напевно, саме невідповідність його наступних творів стереотипам пригодницького жанру і призвела до непорозуміння між автором та читацьким загалом. Коли він, і це цілком зрозуміло, став розширювати і поглиблювати свої знання, намагаючись використати досвід найкращих філософів,

письменників, драматургів і поетів у своїх творах, то невдовзі відчув падіння інтересу до свого доробку. Ще стримано-доброзичливо були сприйняті два наступних романи – «Редберн» (1849) та «Білий бушлат» (1850). Ці твори, написані на основі біографічного матеріалу, належали до жанру «морського» роману, який у творчості Мелвілла набув цілковито нової якості. Море в американського романтика перетворювалося на могутню стихію, яка розкривала повною мірою справжню сутність кожної людини. Вражаючі деталі, рельєфність сюжетного малюнка, широке коло асоціацій, алегорій та символів сприяли зображенню реалістичної картини подій, які все ще бентежили читацьку уяву. Втім, уже роман «Марді», надрукований 1849 року, пройшов поза увагою сучасників. Частково в цьому винен сам автор, який дещо прямолінійно проінтерпретував основну гносеологічну тезу романтиків – «уява – найкоротший шлях пізнання істини». І хоча ця теза здавалася цілком продуктивною в теоретичному плані, літературна її реалізація призвела до художньої поразки. Але, незважаючи на цей факт, можна з упевненістю констатувати, що всі п'ять книг, створених протягом перших п'яти років літературної кар'єри, засвідчили стрімкий прогрес Мелвілла як мислителя і справжнього майстра художнього слова.

Як уже зазначалося, роман «Мобі Дік, або Білий Кит» (1851) також не додав слави його авторові, хоча нині цей твір вважають вершиною його творчості. Сучасники,

напевно, не могли зрозуміти цей шедевр, який випереджав свій час, вони не могли ані осягнути, ані погодитися з неортодоксальною картиною світу, запропонованою письменником. Не стали подією в літературному житті Америки і наступні романи Мелвілла: «П'єр» (1852), у якому вже помітна криза світовідчуття автора; «Ізраїль Поттер: п'ятдесят років вигнання» (1855), написаний у дещо іронічних та песимістичних тонах; «Шарлатан» (1857), сповнений гіркої сатири на людську тупість, лицемірство, скнарість та нищість. До цього переліку слід додати і збірку оповідань, яка вийшла 1856 року окремим виданням. До неї, зокрема, увійшли такі добре відомі нині повісті, як «Писар Бартлбі», «Беніто Серено» та «Енкантадас».

Узагалі, після 1857 року, відчувши власну поразку на ниві прозової творчості, обтяжений родиною і боргами, Мелвілл покинув писати і після кількох спроб читати лекції влаштувався, врешті-решт, на нью-йоркську митницю наглядачем. Вільний час він в основному присвячував поезії, яка, однак, не дала йому визнання. За ці роки були надруковані дві його поеми – «Кларель» (1876) і «Тимолєон» (1883), а також дві поетичні збірки – «Картини війни» (1866) та «Джон Марр та інші моряки» (1888). Єдиним прозовим твором у цей період була написана ним незадовго до смерті невеличка повість «Біллі Бадд». Вона побачила світ тільки в 1924 році. Тоді ж уперше були опубліковані і близько вісімдесяти віршованих творів. Помер Мелвілл у 1891 році, і в некролозі

сповіщалося про смерть заслуженого митника, який провів молоді роки серед канібалів.

Так, Мелвілл-митник справді помер 1891 року, але Мелвілл-письменник залишився жити у своїх творах, найзмістовніші з яких, очевидно, тільки сьогодні можуть знайти свого читача і захопленого поціновувача. Утім, досі деякі твори Мелвілла викликають суперечки. Особливо це стосується роману «Мобі Дік». Кожне покоління критиків намагається дати свою інтерпретацію цього твору, і кожна інтерпретація має право на існування. Велика їх кількість свідчить про ґносеологічну гнучкість і онтологічну глибину роману, який став універсальною загадкою, що бентежить уяву кожного наступного покоління, примушує замислитися над багатьма проблемами, активно залучитися до процесу їх розв'язання.

Попри те що більшість критиків є одностайними у своїй думці про монолітність роману, вони, проте, відзначають жанрову різноплановість й оповідальну неоднорідність його структури. Читати «Мобі Дік» важко, основна фабула є розмитою, її постійно порушують численні відступи інформаційно-довідкового характеру: анатомічні деталі будови китів, подробиці їх промислової переробки, техніка полювання на них, філософські сентенції, притчі, роздуми про долю людини. Окрім того, роман насичений іменами різних персонажів, чий функції здаються деяким дослідникам зайвими й незрозумілими. Це, на їхню думку, породжує «моменти,

що не стикуються». І справді виникає враження, що Мелвілл якось не продумав структуру цієї книги, ба навіть гадки не мав створити «емоційний ефект», розрахований на неперервність читацького сприйняття, про що писав ще Едгар По. Але насправді це зовсім не так.

Над жодним іншим твором не працював письменник так напружено і з такою самовіддачею, натхненням. Він розпочав роботу над текстом у лютому 1850 року і вже у травні сповістив свого товариша Річарда Генрі Дану про те, що написав половину книжки про мандри на китобійному судні. У червні він пообіцяв закінчити твір десь до кінця жовтня. Однак роман був завершений тільки через рік і надрукований у Лондоні 18 жовтня 1851 року. Що ж змусило автора так довго працювати над уже майже завершеним твором? Що так кардинально змінило його творчий графік, досить напружений, оскільки в цей час він був уже одружений, його родина розросталась і він на позичені гроші купив великий маєток, де і народився його другий син? Йому потрібні були гроші, а він, попри все, працював і працював над новим романом.

Річ у тім, що саме в цей час Мелвілл відчув себе справжнім письменником, який несе відповідальність за свої твори не перед сучасниками, а перед майбутніми поколіннями. І сформувавши такий погляд йому допомогло спілкування з Натаніелем Готорном, уже відомим на той час митцем, у якому Мелвілл одразу ж знайшов однодумця. Готорн певний час належав до гуртка трансценденталістів, очолюваного Раль-

фом Емерсоном. Трансценденталісти вірили в існування вищої сили – Над-душі (Over-Soul), яка наповнює своєю енергією весь Всесвіт. І якщо людина всім своїм єством буде прагнути до цієї вищої сили, вона зможе досягти досконалості, бо й сама природа побудована за законами гармонії й довершеності. Проте Готорнові був більше притаманний маніхейський погляд на людину, у чиєму серці поряд зі світлими, добрими прагненнями можуть чаїтися темні сили всевітнього Зла. Такий погляд поділяв і Мелвілл. Так, як і герой його найулюбленішого готорнівського оповідання «Молодий Браун» (Young Goodman Brown), він відчайдушно шукав віри. Йому справді потрібна була віра, навіть із суто прагматичних міркувань, позаяк його новий статус землевласника, батька родини наполегливо диктував потребу дотримуватися традиційних правил та принципів. Його внутрішні пошуки, сумніви й прозріння суперечили його власним почуттям обов'язку перед дружиною, дітьми, суспільством. Оцей внутрішній авторський конфлікт був повною мірою перенесений на сторінки твору, над яким він так амбітно працював і який присвятив Натаніелю Готорну.

Саме різновекторність його прагнень, дух бунтарства та вимушений конформізм моделювали структуру його найкращого роману, змусили глибоко замислитися над тим, як такі різноцентрові сили можна врівноважити і примирити в межах одного твору. І він таки спромігся це зробити. Отже, «нестиковка» деяких деталей і моментів пояснюється аж

ніяк не недбалістю автора, а скоріше неадекватністю наших підходів до його оцінки. Адже у складній моделі цього твору, у цілісності й гармонійності якого ніхто із критиків ніколи не сумнівався, були задіяні свої закони, що відрізнялися від звичних законів жанрової чистоти, оповідальної однорідності та композиційної чіткості. І тому авторський задум, який об'єднав різні стратегії в межах одного літературного тексту, вилився в досить складну оповідальну структуру, у якій тісно переплітаються самодостатні та аутентичні сюжетні лінії. Найбільш важливими є три з них. Центральною є лінія Ахав¹ – Мобі Дік, саме вона створює те енергетичне поле, що підтримує динаміку всіх інших композиційних блоків твору. Ця лінія частково збігається з маніхейською ідеєю постійної боротьби Світла й Темряви, всесвітніх Добра і Зла, яку автор поділяв з Готорном. Друга лінія – це лінія Ізмаїла, і вона втілює зовсім іншу ідею – ідею християнського примирення і покорі. І хоча ця лінія є тісно пов'язаною з першою, не можна ігнорувати її самодостатності, оскільки це може призвести до перекручення авторської інтенції. І третя лінія – це лінія фонова. Вона є оповіддю про китобійний промисел і вводить у структуру роману як художньо-узагальнений, так і фактологічний матеріал про китобоїв, їхні долі, про кораблі та китів. Оповідь про китів виконує стрижневу, інтегруючу функцію для двох інших сюжетних блоків, вона «перешкоджає драмі, що розвивається,

¹ У нашому перекладі роману – Ахав (*приміт. ред.*).

скочуватися у світ, з яким у нас не було б нічого спільного».

Можна знайти й інші підходи до визначення компонентів складної структури цього твору, але результат буде такий самий. Тут слід узяти до уваги ще один факт. Коли американський романтик працював над Мобі Діком, він уперше прочитав Шекспіра – сім томів його п'єс. Позначки на сторінках красномовно свідчать про величезну внутрішню роботу, до якої твори великого англійського драматурга спонукали Мелвілла. Проблеми шекспірівських трагедій – сутність і значущість людини, масштаби особистості, природа Зла у світі й шляхи боротьби з ним – були надзвичайно суголосними думками й сумнівами самого Мелвілла. Вплив Шекспіра відчувається в лексиці, структурі й ритміці авторського мовлення, способах побудови характеру персонажів. Мелвілл добре засвоїв ключовий принцип шекспірівської драматизації – виносити на перший план емоції, переживання та страждання головного героя. Цей насичений потік почуттів є таким потужним, що ніби окреслює окремий план дійства. Загальне дійство найкращих шекспірівських трагедій є своєрідною похідною взаємовпливу принаймні двох дійових планів, які створюють силове драматичне поле. Принцип формування унікального силового драматичного поля можна виявити і в романі «Мобі Дік». Цей твір можна розглядати як «драму в драмі». Зовнішню драму становлять події, що відбуваються з Ізмаїлом, який у цьому разі є не тільки оповідачем, наратором, але й дійовою особою, що

бере певну участь (незначну) у перебігу подій внутрішньої драми. Окрім того, Ізмаїл виконує ще й роль спостерігача, який уважно стежить за дієм і набуває певного морального досвіду. Таким чином, читача «Мобі Діка» можна розглядати як глядача, що спостерігає за тим, як інший глядач (Ізмаїл) простежує драму (боротьбу між Ахавом та Мобі Діком), і тим, що в результаті цих спостережень відбувається з ним самим, Ізмаїлом. Перебіг обох драм поєднують спільні декорації – морські пейзажі, оповідання про китів та китобійний промисел. Виконані вони не мовою фарб, а фарбами мови, мають потужний емоційно-поетичний заряд, налаштовують на урочисто-піднесене сприйняття літургії стихій. Це водночас і декорації, і увертюра, які передують подіям. Дійство ще не розпочалося, а читачі вже мають змогу ознайомитися з інформацією про китів із різних джерел: достовірних спостережень, міфів, філософських праць. Кити змальовуються як містичні, таємничі істоти, такі собі чудовиська-левіафани, дивовижні створіння, які живуть у глибинах океану і символізують сили природи. Читач неквапливо просувається в новий світ, напрочуд ретельно придивляючись до всіх деталей його своєрідного інтер'єра. Прихильник динамічного маскульту може швидко стомитися від прискіпливої уваги етнографа, інколи серйозної, інколи іронічної, але завжди ґрунтовної. Уся інформація про анатомію та фізіологію китів, про їх життя і звички, про специфіку їх використання у промисловості становить один рівень декорацій

цієї драми. Другий рівень створюють зображення океану, то поетично-ліричні, як у главі «Симфонія», то філософські, а то психологічно-метафоричні.

У знаменитому «Солярисі» Станіслава Лема, а згодом в однойменному фільмі геніального Андрія Тарковського тема океану як живої, чуттєвої плоті, здатної накопичувати й відтворювати людські страждання і людську любов, прозвучала особливо проникливо й сучасно. Вразливість єдиного океану загальнолюдської душі, про існування якої ще сімнадцять століть тому так натхненно писав Плотін, була логічно доведена цими митцями за всіма законами віртуальної реальності. Ідея «Софії» як мудрої людської всезагальності, котра все життя супроводжувала релігійно-філософський пошук Володимира Соловйова, набула в інтерпретації Андрія Тарковського особливо виразних художніх обрисів. Він показав, як треба виховувати в собі здатність дивитися на людство і на нашу планету очима Бога. Однак ще раніше саме Мелвілл у абсолютно сучасному стилі, вирвавшись із полону містичного часу і простору, змалював океан як хвору совість великої світової душі, що попереджає у розпачі за тяжкі гріхи й муки, які вона вчинила. А гріхом світової душі є людина, яка і на суші, і на морі «є вбивцею». Вбивство китів – це і гріх, і комерційна реальність буття. З одного боку, вбити кита – це знищити цілий світ, а з другого – придбати велику кількість корисних для життя людини речей. Полювання на китів – це величезний, смертельний ризик, це ви-

клик силам природи, це майже героїзм. Але в основі цього героїзму лежить комерційний інтерес. І ставлення у Мелвілла до комерційного боку китобійного промислу є все ж більш негативним, ніж позитивним.

Наголосивши на глибинній несумісності китобійного промислу зі справжнім християнством (до чого він ще не раз повернеться у своїх роздумах), Мелвілл відправляє читачів слідом за членами команди «Пекводу» в далеку мандрівку морями й океанами. І там, на тлі непередбачуваної стихії, розіграє свою головну драму.

Стрижнем головного дійства, головної драми став конфлікт між Ахавом та Мобі Діком.

Не випадково письменник дає своєму героєві ім'я Ахав. Біблійний Ахав уславився своєю непокорю. Для нього комфорт і матеріальні цінності – вищі за закони Божі. І саме тому його було жорстоко покарано. Ахав Мелвілла також протистоїть Господу. Він потерпає від невиліковної хвороби – ненависті до Мобі Діка. Ця ненависть – грішна, бо ґрунтується на потуранні своїм нищим пристрастям. Романний Ахав не є легкодухим, як його біблійний прототип. Він монолітний у своїй всепоглинальній пристрасті, і всі його вчинки й діяння: обман членів команди, компаньйонів – власників судна, Старбака – спрямовані на досягнення єдиної мети – знищення ненависного Білого Кита. Ніякі пророцтва не можуть вплинути на рішучість Ахава продовжити свої пошуки Білого Кита. У цьому він близький до свого біблійного

тезки, на якого не впливали ніякі пророцтва чи застереження. Із усіх пророцтв він вірив тільки тим, які потурали його примхам. Мелвіллівський Ахав не вірив навіть своєму найближчому підручному – Федаллу. Навіть коли справдилися всі лиховісні пророцтва парса, він все одно не полишає своєї мети. І важко усвідомити, що ним рухає: невситима жага помсти чи то почуття обов'язку. Але перед ким або чим – на це питання немає однозначної відповіді. Утім, те, що рухає ним, змушує його пожертвувати не тільки своїм власним життям, але й життям усієї команди.

У цьому контексті капітан «Пекводу» – богоборець, але його богоборство набуває рис парадоксальності. Сам про себе він говорить: «Я повстаю проти мого Господа, підкоряючись йому». А трохи раніше він заявляє своєму першому помічникові: «Ахав завжди Ахав», наголошуючи таким чином, що його ім'я не тільки є його сутністю, але й місією, яку на нього покладено. Він прямо вказує, що його ім'я уособлює якусь заданість, запланованість його подальшої поведінки, – ніби якийсь незбагненний задум підштовхує його до непокори. Це «щось» сильніше за Ахава, непідвладне його волі. Якою ж є природа цієї сили? Яку ідею хотів автор розкрити цим образом? Ту, що гординя є характерною рисою, притаманною більшості представників роду людського? А може, це є власний прорив Мелвілла крізь десятиліття, через науковий детермінізм до пізнавального нігілізму, до розуміння трансцендентальності не у вузьких межах християнства,

а в широких межах онтології? Що є буття, які закони його визначають? Чи є християнська ідея справді універсальною і всеосяжною, чи ж існує якийсь інший порядок, нам не відомий і набагато ширший за релігійні поняття і принципи? Може, існує більш могутня сила, ніж Бог, і такою силою є Долі? Тому Ахав завжди, як запрограмовано цим ім'ям, йтиме проти Бога покори, моралі й здорового глузду. Він є посланцем Долі. «Так судилося. Ми з тобою вже зіграли свої ролі в цій драмі за мільйон років до того, як почав котити свої хвилі цей океан. Дурню! Я тільки солдат Долі; я виконую її накази». Однак, протиставивши всемогутність Долі Божому провидінню та звівши земне людське щастя до щасливого випадку, Ахав так і не дає відповіді на дуже важливе питання: а що буде, зрештою, після задоволення людської гордині, після «перемоги» над Богом у захопливій «грі без правил»? З ким людина залишиться сам на сам у безмежному Всесвіті? І, зрештою, чий наказ він виконує насправді: свій власний, наказ Долі чи ще якогось іншого втаємниченого законодавця? А найголовніше, яким чином переможець-одинак після своєї славної перемоги має поводитися з іншими людьми, з усім людством? Образ Ахава водночас і підтверджує, і спростовує етичний принцип Канта, що полягає в тому, що «людина і взагалі кожна розумна істота є межею в собі, а не лише якимось інструментом, підпорядкованим інтересам тієї чи іншої волі». Мелвілл і не намагається розставити всі крапки над «і» й остаточно прояснити ситуацію з Ахавом або Мобі

Діком. Світ його героїв не може бути реальним, він ілюзорний і тому постійно змінює свої контури.

Книга насичена вказівками на загадкові символи прадавніх знань, що поєднують єгипетські ієрогліфи з візерунками на шкірі китів, незрозумілими знаками на дублоні й татуюванням Квіквега. До ієрогліфічної знакової системи включаються піраміди, кити, Квіквег, Ахав і Мобі Дік. Квіквег увесь обмальований татуюванням, що «було витвором нині покійного пророка і віщуна в нього на батьківщині, який ієрогліфічними знаками записав на тілі Квіквега всю космогонічну теорію разом із містичним трактатом про мистецтво пізнання істини». Такі самі ієрогліфічні знаки копіює тубілець і на кришці труни, що призначена для його поховання в морській безодні. Ті ієрогліфи, які він накреслив на кришці, також можна тлумачити як тексти саркофагів. Але оскільки після одужання Квіквега труна перетворюється на рятівний буй, то ця «рятівна труна» стає сучасною реплікою єгипетської піраміди, яка довіку зберігає свої таємниці. Коли загублений рятівний буй замінюють труною, це стає провісником швидкої загибелі судна та його команди.

Ієрогліфічні знаки перетворюються на інструмент об'єднання різних образів у межах єдиної ідеї, і це дає змогу осмислити цю ідею по-новому. Так само, як і об'єкти, на яких вони накреслені, ієрогліфи вказують на існування таємниці, що не може бути розгаданою простими смертними.

У главі 68-й в усіх деталях і подробицях розповідаєть-

ся про особливості китової шкіри. Там зазначено, що в кашалотів, а саме до цього сімейства належить і Білий Кит, шкіра поцяткована якимись дивними знаками. Причому ці знаки покривають не верхню прозору плівку китової шкіри, а немов «намальовані просто на тілі» кита. Ізмаїл вважає, що ці лінійні знаки можна назвати ієрогліфічними, оскільки «якщо таємничі візерунки на стінах пірамід називаються ієрогліфами, то це слово кладеться тут якнайкраще». Пізніше автор зауважує, що бачив ієрогліфи й на хребті того кита, чий кістяк був виставлений тубільцями для поклоніння на одному з островів. Трансцендентальний характер кашалота виявляється і в його зовнішності, зокрема в його широкому, просто неосяжному чолі, при спогляданні якого «гостріше відчуваєте могуття Божества і силу зла». Велич цього чола знову-таки пов'язується з ієрогліфами, розшифрованими Шампольйоном. Але ніякий Шампольйон, на думку оповідача, не може «розшифрувати єгипетські таємниці обличчя людини, та й будь-якої живої істоти», причому одразу уточнюється, що «кашалот – Сфінкс для фізіологістів». Відтята голова кашалота так нагадує «Сфінкса в пустелі», що Ахав шанобливо звертається до неї із проханням розкрити йому таємницю «глибинних основ світу», де «тліють у забутті імена і кораблі, де поховані таємниці надії та іржаві якорі». Окрім того, кашалот зі Сфінксом об'єднує і «пірамідальне мовчання».

Якщо ієрогліф є згорнутим кодом, закритим для розумін-

ня й інтерпретації, то золотий дублон, прибитий до щогли «Пекводу» як «талісман Білого Кита», вже тлумачиться різними членами команди, хоча жодна з інтерпретацій не може претендувати на те, щоб вважатися істиною в кінцевій інстанції. Тож коли розшифровка дублону є «багатозначною» і неправильною по суті, то що ж казати про розшифровку ієрогліфів Мобі Діка.

Єгипетська символіка дає змогу прояснити авторську інтенцію – розділити Всесвіт на дві частини – світ ієрогліфів і світ побутово-старозавітний. Перший існує поза нашим полем сприйняття. У ньому діє інша знакова система, а отже, й інші закони буття, що належать вічності. Людина ніколи не зможе пізнати цей світ. Його пізнання можливе лише на якійсь короткій ділянці, що вимірюється окремим людським життям. Але таке пізнання є не повним, а лише частковим, і з цим слід рахуватися. За такої ситуації реальне пізнання неможливе. Але можливим є сподівання на волю. Утім, хіба це не так для всіх?

Цілком вірогідно, що Мелвілл запозичив ім'я для свого кита зі статті Ієремії Рейнолдса «Муха Дік, або Білий Кит із Тихого океану», що була надрукована 1839 року в журналі «Нікербокер» («Knickerbocker»). Навряд щоб письменник, неабияк зацікавлений об'єктом свого дослідження, міг не помітити це дуже цікаве для нього джерело інформації. У статті розповідалося про перуанський культ кита *Mocha Dick*. Вважалося, що перша частина імені пов'язана зі світ-

люю сутністю Моча-матері, а друга – Dick – із темною. Таким чином, загадковий Білий Кит розглядався як поєднання двох сутностей – Добра і Зла. Однак у романі Мелвілла кит на ім'я Мобі Дік не є агресивним, він скоріше відбиває агресію Ахава, чому ніби сприяє його біла шкіра. Білий Кит являє собою ще більш давню силу, ніж сила Прометея-богоборця або ж Ахава, що потурає своїм пристрастям. Адже, як зауважує Ізмаїл, «гарпун Ахава пролив кров, древнішу від фараонові». А може, Мобі Дік є втіленням авторського бажання помститися всім, хто бере участь у цій антигуманній бойні, у цьому антихристиянському промислі?

Старбак резонно говорить Ахавові на третій день переслідування кита: «Мобі Дік не переслідує тебе. Це ти, ти жешся за ним, мов божевільний!». У цій фразі ми відчуваємо авторські інтонації, які свідчать про те, що сам Мелвілл більшою мірою був на боці китів. І його позиція як дослідника-аматора цілком відповідала сучасним знанням про китів, згідно з якими кашалоти та інші великі кити намагаються уникати навіть випадкової можливості завдати шкоди людині, яка плаває поряд. Для Мелвілла Білий Кит – це *тотем* Світового океану, торкатися якого є для людини найсуворішим *табу*. Нерозуміння цього торує дорогу до загибелі внаслідок помсти духів океанських глибин.

Ізмаїл захоплюється силою і величчю Білого Кита, він говорить про його близьку не як про патологію, а як про диво. Мобі Дік з'являється як великий бог, чиє мармурове тіло

вигинається на якусь мить, як арка Вірджинського мосту. І особливо красиво його сліпуче біле тіло вирізняється на тлі блакитного моря опівдні.

Білий Кит постає перед читачами як якась вища, трансцендентна сила. Але це не християнська трансцендентальність божественного, що може пізнаватися тільки вірою, як це відбувається в трактуванні Емерсона, а давня, темна, непізнана трансцендентальність. Проте ці два види трансцендентальності можуть співіснувати. Підтвердженням цьому є порятунок Ізмаїла. Мобі Дік і Ахав належать до іншої стихії, якої не може досягнути розумом людина. Обидва вони належать пірамідам, а ієрогліфи – це загублені ключі до них обох. Тому в якомусь аспекті вони є ближчими один одному, ніж представникам іншої системи. Характер цієї близькості, так само як і характер цього протистояння, залишається таємницею. Це втілення якогось вищого порядку, вищої волі, емісарами якої вони є. Спрощено-популістським аналогом такого протистояння можна вважати кінострічки про Термінатора, оскільки в них реалізується ідея єдності абсурдних, незрозумілих явищ одного часового виміру з подіями виміру іншого. «Мобі Дік» – це також свого роду фантастика, але більш грандіозна у своєму задумі, позаяк вона стосується проблем не одного історичного періоду, а розвитку цивілізації в цілому в його онтологічних та епістемологічних аспектах.

Певною мірою можна розглядати Ахава і Мобі Діка в кон-

тексті дихотомії, як розщеплення однієї особистості, як полюси одного явища – одвічної гріховності, злоби, мстивості, непокори, бунтарства, агресивності людини. З такого погляду ці два образи становлять єдине ціле, єдину особистість, яка приховує підсвідоме й темне, що його Готорн розглядав на відстані відчуження, а Мелвілл аналізував за допомогою збільшувального скла. І тому цей твір взагалі можна розглядати як монороман з єдиним героєм, котрий страждає від власного божевілля і перебуває в постійному конфлікті з самим собою. Це, зрештою, призводить його до самогубства. Універсальність роману полягає в тому, що він, з одного боку, нагадує ренесансну трагедію з внутрішнім конфліктом – боротьби з самим собою, а з другого – психологічний трилер модерного і навіть постмодерного гатунку.

Широта філософського змісту дає змогу розтлумачити і сам корабель, і Білого Кита як своєрідні алегоричні символи державності. Адже ще Арістотель у своїй славнозвісній «Політиці» далекоглядно зауважував, що громадянин перебуває в такому ж відношенні до держави, як моряк на судні – до решти екіпажу. І благополучне плавання – це мета, до якої прагнуть усі моряки разом і кожний з них зокрема. Таким чином, Ахав, який не турбується про благополучне завершення плавання, є поганим очільником для своєї команди. Томас Гоббс, англійський філософ XVII століття, пішов у своїх державницьких фантазіях ще далі, коли порівняв Державу з Левіафаном. Він проголосив, що «мистецтвом створе-

ний той великий Левіафан», який називається Республікою, або Державою, і який є лише штучною людиною. У цього Левіафана *верховна влада*, яка дає життя і рух всьому тілу, є штучною душею. Той, хто повинен правити цілим народом, має збагнути в самому собі не ту чи іншу окрему людину, а людський рід. Мелвілл ці споконвічні завдання вирішує по-своєму і стверджує, що краще вмістити в собі і «окрему людину», і увесь «людський рід» одночасно. Окрім того, у відкритому океані життя треба правильно розуміти й саму стихію, збагнути її внутрішню логіку та гармонію. Інакше ти не зможеш їй протистояти і твій корабель не вціліє.

Уже стало певним стереотипом при аналізі роману «Мобі Дік» акцентувати увагу переважно на опозиційній лінії Ахав – Мобі Дік, що автоматично постулює домінанту маніхейських, зороастрійських поглядів автора. Роль Ізмаїла обмежується скромною роллю оповідача, який повинен просто детально висвітлювати весь перебіг подій. Однак у такому разі повністю ігнорується той факт, що саме іменем цього персонажа починається і завершується твір. Романний простір стає хронотопом екзистенційного досвіду Ізмаїла, і тому з таким же правом ми можемо вважати саме його не тільки оповідачем, але й головним героєм оповіді. Однак зміщення акцентів з лінії Ахав – Мобі Дік на лінію Ізмаїла автоматично приводить до кардинальної зміни інтерпретації авторської ідейно-філософської інтенції. При такому зміщенні темний маніхейський світ роману, іманентно незбагнен-

ний і ворожий, одразу ж змінюється суворим, але логічно виправданим світом Старого Заповіту, верховенство якого так чи інакше встановлюється автором. Більше того, можна говорити, що маніхейсько-зороастрійська лінія пригнічується християнською. Це підтверджує лист Мелвілла до Готорна, що був написаний під час завершення роботи над романом, тобто тоді, коли творчий задум письменника вже повністю сформувався: «Я прихильник серця. До біса – розум. Краще вже бути сердечним дурнем, аніж розумним Юпітером. Причина, чому більшість людей боїться Бога, полягає в тому, що вони не довіряють його серцю і уявляють його розумчимось на кшталт часового механізму, а тому таємно недолюблюють його».

І на цьому тлі ім'я Ізмаїл є найбільш виправданим як біблійним дискурсом, так і романним. З одного боку, він співвідноситься із «пірамідальною» системою наративу про Ахава та Мобі Діка, адже, згідно з текстом Старого Заповіту, його мати була єгиптянкою. І саме тому він має право оповідати про драматичні події, що розгортаються в іншій знаковій системі – системі пірамід та ієрогліфів. Але, з другого боку, його образ повністю вкладається в біблійну схему, є ідентичним їй, і ця біблійна конотація підтверджується другою за значущістю сюжетною лінією роману – лінією Ізмаїл – «Рахіль». Становлення цього образу відбувається через самопізнання в контексті біблійної традиції. Не випадково епіграфом до «Епілогу» є фраза з «Книги Іова»: «І вря-

тувавсь лиш я один, щоб сповістити тебе про це». Оскільки головним персонажем «Епілогу» є Ізмаїл, то ми не помилимося, коли припустимо, що саме на нього переноситься емоційно-моральний заряд цитати. Адже порятунок Ізмаїла не є кінцевим епізодом, що увінчує оповідь про зовсім інші події. Це кульмінація окремої оповіді, що переривчастою лінією пронизує весь роман.

Використання імені Ізмаїл у фіналі роману разом з іншим біблійним ім'ям Рахіль не може бути випадковістю. Їх поєднує ідея сирітства (втрати батьків в Ізмаїла та дітей – у Рахілі). Утім, Рахіль належить до обраного Богом народу, а Ізмаїл – не належить. Фінальна сцена, в якій корабель «Рахіль» підбирає Ізмаїла, є переконливим доказом прийняття останнього в лоно обраних і завершення його сирітства. Це дає змогу стверджувати, що автор хотів продемонструвати нам певний життєвий досвід свого героя, донести до читача його глибинний моральний сенс.

На початку роману йдеться про вибір Ізмаїлом судна з найбільш прийнятною назвою. Але чим може привабити назва вимерлого індіанського племені – «Пеквод»? Проте Ізмаїл, обираючи «Пеквод», по суті, повторює досвід Адама і Єви, які віддають перевагу пізнанню та смерті, відкидаючи незнання і вічне життя. Це є своєрідною новою інтерпретацією мільтонівського «Втраченого раю», але акценти залишаються старими. Після життя вигнання в колективі з іншими паріями Ізмаїл знаходить-таки свій «Paradise

Regained» (віднайдений рай).

Якоюсь мірою фабулу наративної лінії Ізмаїл – «Рахіль» можна розглядати як екзистенційно-пізнавальну метафору покарання Йони, якого проковтнув кит. Якщо розглядати «Пеквод» у системі метафоричного ряду корабель – людство, корабель – кит, то можна плавання на кораблі сприйняти як відчуження не тільки від цивілізації, але й від християнського світу взагалі. У такому разі темрява китового черева (ситуація Йони) – це, по суті, стан гріховної душі, відірваної від світла Божої любові, це стан загубленості й невизначеності, неволі й невігластва. Згадаємо шекспірівське: «Немає темряви, є тільки невігластво». Адже яким іншим чином можна було так яскраво і переконливо продемонструвати відчуженість від Божої милості, ніж плавання на цьому канібальському судні? Для Мелвілла глибока дидактика цієї історії є цілком очевидною. Відчуження від Бога – це гріх гордині, що призводить до безодні зневіри. Саме проти цього застерігає отець Мепл, звертаючись до своєї пастви, і в тому числі до Ізмаїла. На прикладі покарання Йони він переконує присутніх, що «той пізнає благодать, хто хоче належати Богові, а не той, хто хоче бути Богом». Залишаючи світ християнської цивілізації, Ізмаїл, як і Йона, потрапляє в потойбічну реальність, у нове середовище, де не діють християнські заповіді «не вбивай», «не піддавайся гордині». Як і Йона, він перебуває у стані невизначеності, своєрідної «підвішеності». Він повинен оповідати про події, в яких сам

не бере участі і на які, тим паче, не спроможний вплинути. Оптимізм Мелвілла полягає в тому, що він дає своєму оповідачеві ім'я «Бог чує». Ізмаїл, пройшовши складний шлях випробувань і зазнавши поразки (хоча й не своєї власної, а поразки соціуму, до якого він прибився), знаходить свій вимушений порятунок у поверненні до тих норм і цінностей, якими він спочатку знехтував. Саме до такого прочитання підштовхують нас і алюзії на Йону, і біблійні конотації імені Рахіль. Можна навіть припустити, що автор певною мірою ототожнював себе із врятованим Ізмаїлом. Таке припущення має певний сенс, позаяк саме під час роботи над «Мобі Діком» Мелвілл увійшов у новий, на жаль, дуже короткий, період свого життя – період стабільності і вираженості, оптимістичних очікувань. Його власні пошуки начебто увінчалися успіхом, і він переніс це відчуття збалансованості на композицію свого літературного твору. Зіткнення двох оповідацьких ліній утворює певну рівновагу. Лінія Ахав – Мобі Дік, динамічна, трагічна, вибухова, емоційна, призводить не тільки до колапсу сюжетного, а й до колапсу читацьких очікувань, стверджує маніхейський песимізм. Лінія Ізмаїла є статичною, трохи одноманітною і навіть, можна сказати, непомітною. Але за допомогою християнських алегорій вона дарує надію бути прийнятим у лоно обраного роду і вижити. Хоча яким чином, достеменно невідомо. Напевно негативний досвід «Пекводу» дає можливість замислитися над пошуком інших критеріїв онтологічного плавання.

Попри те що сам Мелвілл дуже багато розмірковував над правильністю моральних критеріїв свого власного буття, це не дало йому ані радості, ані справжньої втіхи, ані матеріального благополуччя. Його особисте плавання хвилями життєвського моря було сповнене розчарувань, невдач, самотності. За життя автора доля його найкращого твору склалася нещасливо, однак після його смерті, хоча і далеко не одразу, «Мобі Дік» був, зрештою, визнаний найвидатнішим американським романом ХІХ століття. Уже у другій половині ХХ століття на основі цього твору відомим американським фантастом Реєм Бредбері було написано сценарій фільму. Пересічні американці почали пишатися своїм видатним співвітчизником, який так глибоко й виразно поєднав суто національні проблеми із загальнолюдськими.

Розмова про цей «дивний» роман може тривати нескінченно довго. Присвячена йому критична праця за своїм обсягом легко могла б перевищити сам твір, який, як генетична формула зернини, приховує в собі всю безмежну таємницю життя. Думка письменника лише чекає на родючий ґрунт читачкої свідомості. Сучасний читач може відкрити в цьому творі безліч нових ідей, оскільки «Мобі Дік», випередивши час, прорвався в простір нової інформаційної доби. Це тепер інформаційна сфера перетворилася на самотню соціальну реальність, що стрімко зростає за своїми масштабами і змінює обличчя історії. Втім, за життя Мелвілла таке важко було собі навіть уявити. Талановитий художник уже тоді відчув

внутрішню сутність глобальної комунікаційної перспективи людства, що відповідала безмежності океану людської душі, куди письменник наважився зазирнути, як до бездонного колодязя. Він об'єднав океан людський і океан природний і мимоволі одразу витворив якісно нове інформаційне середовище зі своїми особливими законами, своєрідний прототип Інтернету, де можна подорожувати, миттєво змінюючи портали. Це середовище є фрагментарним і цілісним водночас, а ще дуже динамічним, як справжній земний океан. Щоб збагнути його, людина повинна вмістити в собі всю його неповторність і мінливість. Тільки тоді вона не загубиться в його гігантських хвилях, зможе здолати його безмежність і непередбачуваність на шляху до своєї мети. Зрештою, кожний океан – це лише особливий складний шлях «від людини до людини».

Олена Горенко

Мобі Дік

*На знак пошани до його Генія ця книга
присвячується Натанієлю Готорну*

Етимологія

(Відомості, зібрані помічником учителя середньої школи, який згодом помер від сухот)

Цей Асистент учителя був такий блідий, у зношеному сюртуку, із зношеним серцем, тілом і мозком; отаким він і постає у моїй пам'яті. Він весь час витирав пил зі старих словників і збірок граматики своєю чудернацькою хусточкою, що була мов на сміх прикрашена строкатими прапорами всіх країн світу. Він любив витирати пил зі старих підручників; це заняття нагадувало йому про те, що він смертний.

Етимологія

«Якщо ти наважуєшся повчати інших і пояснювати їм, що у нашій мові риба кит іменується словом whale і не вимовляли при цьому, через своє невігластво, літеру h, яка саме й виражає майже все значення цього слова, – ти сієш не знання, а полову».

Хеклюїт

*«Whale*** швед. і дат. hval. Назва цієї тварини пов'язана з поняттям округлості, оскільки датською мовою hvalt означає «опуклий, склепінчастий».*

Словник Вебстера

*«Whale*** походить безпосередньо від голландського і німецького wallen, англосаксон. walw-ian – «качатися, валятися».*

Словник Річардсона

Давньоєврейське	𐤅𐤓
Грецьке	ιητος
Латинське	cetus
Англосаксонське	whoel
Датське	hvalt
Голландське	wal
Шведське	hwal
Ісландське	whale
Англійське	whale
Французьке	baleine
Іспанське	ballena
Фіджі	пекі-нуї-нуї
Ероманго	пехі-нуї-нуї

Витяги

(Зібрані Молодшим Помічником бібліотекаря)

Читачі зможуть пересвідчитися, що цей бідолашний Молодший Помічник, простодушний читака і книгогриз, винишпорив усі ватиканські книгосховища і всі книгарні світу, вишукуючи будь-які – бодай випадкові – згадки про китів, на які міг натрапити у книжках, від священних до непристойних. Тому не слід сприймати всі ці безладні відомості, що стосуються китів – хоч вони й правдиві, – за святе і непогрішиме євангеліє цетології. Це зовсім не так. Цитати із творів цих давніх авторів і поетів, які тут згадуються, є цікавими для нас і цінними лише з огляду на те, що вони дають нам змогу охопити поглядом усе, що колись у будь-якому зв'язку з будь-якого приводу було сказано, згадано і проспівано про Левіафана всіма націями й поколіннями, у тому числі й нинішніми.

Отже, прощай, бідолашний Молодший Помічнику, чийм коментатором я тепер є. Ти належиш до безрадісного, хворобливого племені, що його не зігріє ніяке вино в цьому світі і якому навіть білий херес видався б надто рожевим та заміцним; проте з такими, як ти, буває добре посидіти вкупі, почуваючись нещасливим і самотнім, і, втішаючись із про-

литих сліз, плекати теплі почуття до свого співрозмовника; і я хочу сказати вам відверто, без околясів, поки наші очі мокрі, а склянки – сухі, і поки серце щемить солодкий смуток: «Покиньте це заняття, Молодші Помічники! Що більше ви прагнутимете прислужитися людству, то меншу подяку отримаєте. О, коли б я міг звільнити для вас Гемптон-Корт чи палац Тюїльрі! Утім, мерщій осушіть свої сльози і підведіть голову, зберіться на силі! Вище, вище, аж на саму верхівку грот-щогли! Адже ваші товариші, які вас випередили, очистять для вас семиярусне небо, турнувши геть тих блаженних – Гавриїла, Михайла і Рафаїла. Тут ми чаркуємося хіба що розбитими серцями, а там ви зможете стулити до купи кубки, які не б'ються!»

Витяги

«І створив Господь великих китів».

Буття

*«Левіафан по собі залишає світлу стежку; глибінь стає,
мов сива голова».*

Іов

*«І наказав Господь великій рибі, щоб вона проглинула Йо-
ну».*

Йона

*«Там кораблі проходять; там цей Левіафан, якого Ти
створив, щоб ним бавитися».*

Псалми

*«Того дня Господь скарає Своїм мечем, твердим, великим
і потужним, левіафана, швидкого змія, левіафана, верткого
змія, і вб'є потвору, що в морі».*

Ісая

«І хоч би яка річ опинилася в прірві пащеки цього чудища – звір, корабель чи камінь, – вона вмиє зникає в його велетенській смердючій горлянці і гине в чорній безодні його черева».

«Моралії» Плутарха в перекладі Холланда

«В Індійському морі є величезні, найбільші риби з усіх, що є в світі; а серед них – Кити, чи Водокрути, що звуться Balaene, і завдовжки вони в чотири акри, або арпани, землі».

Пліній у перекладі Холланда

«Ми і двох днів не провели в подорожі, коли раптом на світанку побачили безліч китів та інших морських чудовиськ. Один із них був справді величезним. Він наблизився до нас, роззявивши пащеку, здіймаючи хвилі і піну поперед себе».

«Правдива історія» Лукіана в перекладі Тука

«Він приїхав у наші краї ще й для того, щоб полювати тут на китів, бо ікла цих тварин – дуже цінна кістка, і її сразки він привіз у подарунок королю. Проте найбільших китів можна вполювати біля берегів його рідної країни; одні з них мають сорок вісім, інші – п'ятдесят ярдів завдовжки. Він каже, що він, і з ним іще п'ять чоловік, убили по шістьдесят китів за два дні».

*Розповідь Отара, або Октгера, записана з його слів
королем Альфредом у рік від Різдва Христового 890*

«І тоді як усе на світі, бодай то жива істота чи корабель, потрапивши в жахливу безодню, якою є горлянка цього страховиська (кита), вмиє загине і зникне назавжди, морський пічкур ховається там і спить у безпеці».

Монтень. «Апологія Реймонда Себона»

«Тікаймо! Щоб я з цього місця не зійшов, якщо це не Левіафан, якого славний пророк Мойсей описав у житії святого Іова».

Рабле

«Печінку цього кита навантажили на два вози».

Стоу. «Аннали»

«Великий Левіафан, що змушує море кипіти, мов казан на вогні».

Лорд Бекон. Переклад Псалмів

«Щодо велетенської туші кита, або орки, ми не маємо певних відомостей. Ці істоти сягають дивовижних розмірів, тому з одного кита можна отримати просто неймовірну

кількість лою».

«Історія життя і смерті»

*«І описував мені спермацет як найкращий засіб від кон-
тузій».*

«Король Генріх IV»

«Вельми нагадує кита».

«Гамлет»

*«Чи зможе зараз хтось його спинити?
Весь у крові, постане він до бою,
Щоб мститися негіднику. О ні,
Йому ні жаль, ні захист не потрібні.
Так кит поранений пливе на берег».*

«Королева фей»

*«...велетенський, мов кит, який порухами свого гігантсь-
кого тіла збудує океан навіть у мертвий штиль».*

Сер Вільям Давенант. Передмова до «Гондиберта»

*«Що являє собою спермацет – відверто кажучи, люди
цього не знають, оскільки навіть вельми освічений Гоф-*

манус після тридцятирічних досліджень відверто визнав у своїй книзі: «nescio quid sit»².

Сер Т. Браун. «Про спермацет і спермацетового кита».
Див. його «Трактат про поширені забобони»

«Мов цей у Спенсера, хвоста убивчий змах
загибель сіяв і смертельний жах.

Ліс списів у боках його стирчав,
А він вперед, назустріч хвилі мчав...»

Уолер. «Бій при Літніх островах»

«Мистецтво створило того великого Левіафана, який називається державою (латинською Civitas) і який є лише штучною людиною».

Гоббс. Вступна стаття до «Левіафана»

«Необачне місто Менсуол проковтнуло його, мов кит – рибинку».

«Шлях прочанина»

² Не знаю, що це (лат.).

*«Та морська тварина,
Левіафан, яку з усіх створінь
Господь зробив найбільшою у морі».*

«Втрачений рай»

*«Левіафан,
Найвеличніше з усіх божих творінь,
Чи пливе воно, чи спить у морській глибині,
Схожий на плавучий острів.
Коли він дихає,
То всотує у груди морську воду,
Щоб потім вивергати її до неба».*

Там само

*«Величні кити, що плавають у морі води, тоді як у них
самих плаває море лою».*

Фулер. «Світська і священна влада»

*«Левіафан, причаївшись за мисом,
чекає жертву тихо й непорушно,
і попливе вона до нього в пащу,
подумавши, що це її рятунок».*

Драйден. «Annus Mirabilis»

«Поки туша кита лишається на плаву в них за кормою, йому відрубують голову і відбуксовують на шлюпці якомога ближче до берега, але на глибині дванадцять-тринадцять футів вона вже торкається дна».

Томас Едж. «Десять рейсів на Шпіцберген». У Парчесса

«Дорогою вони бачили багато китів, що пустували в океані і, бавлячись, пускали до неба через труби й клапани, що їх природа розмістила в них на плечах, снопи водяних бризок».

Сер Т. Герберт. «Подорожі до Азії і Африки». Збірка Харріса

«Тут вони натрапили на такі великі зграї китів, що були змушені стернувати свій корабель дуже обережно, аби не нашитовхнутись на одну з цих риб».

Скаутон. «Шоста навколосвітня подорож»

«При сильному норд-ості ми впливли з гирла Ельби на кораблі «Йона в китовому череві».

Дехто твердить, що кит не може розтулити пащеку, але все це брехня.

Матроси зазвичай піднімаються на верхівку щогли і видивляються звідти китів, бо перший, хто побачить кита, одержує в нагороду золотий дукат.

Мені розповідали, що поблизу Шетландських островів вловили кита, у череві якого знайшли більше оселедців, ніж у цілій бочці.

Один із наших гарпунерів каже, що побіля Шніцбергену він якось убив кита, який був увесь білий – від голови до хвоста».

«Подорож до Гренландії» 1671 року від Р. Х. Збірка Харріса

«Тут, на узбережжі Файфа, море часом викидає на берег китів. Літа 1652 від Різдва Христового на берег викинуло одного кита, що був вісімдесят футів завдовжки і належав до різновиду вусатих; як мені сказали, з його туші видобули, окрім великої кількості жиру, не менше 500 аришин китового вуса. Його щелепу поставили у вигляді арки в саду Пітфренена».

Сіббальд. «Файф і Кінросс»

«Тоді я сказав, що, напевно, теж спробую подолати і вбити того спермацетового кита, хоч мені й не доводилося чути, щоб подібні до нього колись гинули від людської руки, вони надто люті і спритні».

Річард Страффорд. «Лист з Бермудських островів».
Філологічні нотатки, 1688

*«Кити в морях
слухають голос Божий».*

«Тут ми також побачили неймовірну кількість великих китів, яких у Південних морях стільки, що можна сказати, припадає десь по сотні на кожного, який мешкає в північних водах».

Капітан Каулі. «Навколосвітня подорож», 1729 р. від Р. Х.

«...а дихання кита часто має дуже різкий запах, від якого може запаморочитися голова».

Уллоа. «Південна Америка»

*«А турбуватись про спідницю нижню
нехай візьмуться п'ятдесят сильфід.*

*Бувало, що і цю фортецю брали,
Хоч стіни – із китового ребра».*

«Викрадення кучерика»

«Якщо ми порівняємо розміри наземних тварин і тих, що живуть у підводній глибині, ми побачимо, що розміри перших просто мізерні. Без сумніву, кит – найбільше із божих створінь».

Голдсміт. «Природознавство»

«Коли б вам зараз спало на думку писати казки для дрібних риб, вони б розмовляли у вашій книзі мовою гігантських китів».

Голдсміт – Джонсону

«Надвечір ми побачили якусь річ, яка спершу здалася нам скелею; та потім з'ясувалося, що то був мертвий кит, якого вбили якісь азіати і тепер тягнули його до берега. Мабуть, вони хотіли сховатися за тушею, щоб ми їх не помітили».

Кук. «Подорожі»

*«На більших китів вони наслідуються нападати нечасто. Деякі кити навіюють на них такий жах, що вони сте-
режуться навіть вимовляти в морі їхні імена і возять із со-
бою у вельботах гній, вапно, ялівець і таке інше, щоб їх від-
лякувати».*

*Уго фон Троїль. «Листи про плавання Бенкса і Солендера
до Ісландії у 1772 р.».*

*«Спермацетовий кит, якого відкрили мешканці Нентаке-
ту, – люта і спритна істота; він вимагає від рибалок неа-
биякої майстерності й сміливості».*

Томас Джефферсон. Листи до французького міністра про

імпорт китового жиру, 1778 р.

«Але скажіть, на бога, що у світі може до нього дорівнятися?»

Едмунд Берк. Згадка в парламентській промові про китобійний промисел Нентакету

«Іспанія, цей велетенський кит, викинутий на берег Південно-Західної Європи».

Едмунд Берк (Десь)

«Десяте джерело законного королівського прибутку, зумовлене, напевно, тією обставиною, що король оберігає і захищає моря від піратів і розбійників, – це його право на королівську рибу, якою вважаються кит і осетер. Викинуті на берег або виловлені неподалік від нього, вони вважаються королівською власністю».

Блекстон

«І знов

Усі готові битися до смерті,

І звів над головою лютий Родмонд

Гарпун свій влучний із зубцями».

Фолконер. «Загибель корабля»

*«Стрімкі ракети місто освітили
І з громом мчали в небеса щосили.
Немовби ніч на хвилю стала днем;
Якщо вода зрівняється з вогнем —
Так води моря прагнуть догори,
Коли в завзятті радісної гри
Кит до небес здіймає їх фонтаном».*

Каупер. «На відвідини королевою Лондона»

*«При першому ударі з серця могутнім струменем потекла
кров. Витекло близько п'ятнадцяти галонів».*

*Джон Хантер. «Звіт про розтин туші кита (невеликого
за розміром)»*

*«Аорта кита переважає за розміром найтовщу водопро-
відну трубу біля Лондонського мосту, і швидкість, з якою
тече вода по цій трубі, є набагато меншою від швидкості
кров'яного струменя, який біжить із китового серця».*

Пейлі. «Теологія»

«Кит — це ссавець, який не має задніх кінцівок».

«На сорок градусів південніше ми побачили кашалотів, але не починали полювання до 1-го травня, коли море просто кишило ними».

Колнет. «Плавання з метою подальшого розширення китобійного промислу»

*«У глибині підводній миготіли,
у грі веселій та у лютій битві,
морські створіння різних барв і форм,
яким немає назви в нашій мові,
яких ніхто із моряків не бачив, —
від страховидного Левіафана
до найдрібніших, наче комашиця,
що мерехтить у кожній краплі моря.
За покликом таємного чуття
Вони свій шлях знаходять в океані,
У моторошній та безладній пустці,
Де щохвилини їх чекає смерть —
Кити, акули та підводні змії,
Озброєні пилою і мечем
І рогами та іклами кривими».*

Монтгомері. «Світ перед потопом»

*«Володаря риб ми шануємо дуже.
Чи штиль, а чи буря – йому все байдуже!
В Атлантиці всій – від краю до краю —
Такого кита не було і немає.
Рибини такої, кажуть люди,
У світі цім не було й не буде!»*

Чарлз Лемб. «Тріумф кита»

«Літа 1690 кілька чоловік стояли на високому пагорбі і дивилися, як кити виграють та пускають фонтани; і один чоловік мовив, показуючи рукою на морський простір: це зелені лани, де діти наших онуків добуватимуть свій хліб».

Обед Мейсі. «Історія Нентакету»

«Я збудував оселю для себе й Сюзанни і замість готичного склепіння брами прилаштував щелепу кита».

Готорн. «Оповіді, переказані двічі»

«Вона прийшла до мене порадитися щодо пам'ятника чоловікові, якого вона кохала в юні роки і якого років сорок тому вбив кит у Тихому океані».

Там само

«Ні, сер, це Справжній кит, – відповів Том, – я бачив його фонтан; він випустив у небо дві веселки, такі гарні, що замилують око будь-якого християнина. Ця тварина повна лою, наче діжка із спермацетом».

Купер. «Лоцман»

«Нам подали різні газети, і, переглядаючи берлінські театральні новини, ми дізналися, що там виходять на сцену морські страховиська і кити».

Еккерман. «Бесіди з Гете»

«Заради бога, містере Чейс! Що трапилося?» – Я відповів: «Корабель налетів на кита, і в корпусі пробоїна».

«Описання загибелі китобійного судна «Ессекс» з Нентакету, на яке напав у Тихому океані великий кашалот; складено Оуеном Чейсом з Нентакету, старшим помічником капітана на зазначеному кораблі». Нью-Йорк, 1821

*«Матрос стояв на високій щоглі,
І дужчав вітер нічний,
І місяць зорив ясний;
Мов синій фосфор, сяяв слід
Там, де плив у темряві кит».*

Елізабет Оукс Сміт

«Загальна довжина лінів, витравлених з усіх вельботів, що полювали тільки на одного кита, становила 10 440 ярдів, або близько шести англійських миль...»

Кит має звичку струшувати в повітрі своїм велетенським хвостом, який ляскає, наче батіг, і цей звук чути над водою на відстані у три-чотири милі».

Скорсбі

«Оскаженівши від болю, якого завдають йому ці нові атаки, кашалот починає стрімко крутитись у воді; він зводить свою величезну голову і, роззявивши пащеку, трощить все довкола; він прямує на вельботи і жене їх перед собою з наймовірною швидкістю, ламає і топить їх ударами свого міцного лоба.

...Можна подивуватися з того, що звички такої цікавої і, з комерційного погляду, важливої тварини, якою є кашалот, майже не привертають уваги тих вельми численних і подеколи добре освічених спостерігачів, які останнім часом, безперечно, мали всі можливості дослідити їхню поведінку».

Томас Білл. «Історія кашалота», 1839

«Кашалот (Спермацетовий кит) не тільки значно кра-

ще озброєний за Справжнього (гренландського) кита, бо має убивчу зброю з обох кінців свого тіла, але й значно частіше застосовує цю зброю; він робить це з такою відвагою й підступністю, що його вважають найбільш небезпечним з усіх представників китового племені».

Фредерік Дебелл Беннет. «Промислова навколосвітня подорож», 1840

«13 жовтня.

– Бачу фонтан кита! – лунає зі щогли.

– Де? – запитує капітан.

– Три румби під вітер, сер.

– Ліворуч! Так тримати!

– Єсть так тримати, сер!

– Гей, чатовий! А зараз ти його бачиш?

– Так, так, сер! Там ціла зграя кашалотів! Вони пускають фонтани! Виплигують з води.

– Коли щось побачиш, гукни!

– Так, сер! Он іще фонтан! Іще... іще один!

– Далеко?

– Десь милі дві з половиною.

– Сто чортів! Так близько! Усі нагору!»

Дж. Росс Браун. «Нариси під час китобійного плавання», 1846

«Китобійне судно «Глобус», на борту якого відбулися ті жахливі події, що про них ми хочемо тут розповісти, належало до острова Нентакет».

Опис бунту на кораблі «Глобус», складений Леєм і Хассі, єдиними членами екіпажу, які вижили. 1828 р. від Р. Х.

«Одного разу поранений кит почав його переслідувати; спочатку він намагався боронитися за допомогою остроги, але розлючене чудовисько зрештою все ж таки накинулося на вельбот, і він та його товариші врятувалися лише завдяки тому, що стрибнули у воду, коли побачили, що захищатися марно».

Місіонерський щоденник Тайєрмана і Беннета

«А сам Нентакет, – сказав містер Вебстер, – являє собою вельми цікаву і своєрідну статтю національного прибутку. Там мешкає вісім чи дев'ять тисяч людей, які все своє життя проводять у морі, і щороку вони примножують національний прибуток своєю мужньою і завзятою працею».

Звіт про виступ Денієла Вебстера в Сенаті у зв'язку із законопроектом про будівництво хвилеріза в Нентакеті, 1828

«Кит упав просто на нього, і, слід гадати, смерть настала тої ж миті».

Вельмишановний Генрі Т. Чівер. «Кит і його ловці, або Пригоди китобоя і життєпис кита, складені під час зворотного рейсу на “Коммодорі Пребл”»

«Ану тихо, – сказав Семюел, – а то я тебе відправлю в пекло».

«Життя Семюела Комстока (бунтівника), описане його братом Вільямом Комстоком». Інша версія розповіді про події на китобійному судні «Глобус»

«Подорожі голландців і англійців Північним океаном, метою яких було знайти можливий шлях до Індії, хоч і не дали бажаних наслідків, проте допомогли виявити місця, де водяться кити».

Мак-Куллох. «Комерційний словник»

«Усі такі явища є взаємопов'язаними: м'яч ударяється в землю, щоб іще вище злетіти в повітря; так само, відкривши місця, де водяться кити, китобої допомогли розв'язати загадку Північно-Західного проходу».

З неопублікованого

«Зустрівши китобійне судно в океані, не можна не зачудуватися з його вигляду. Цей корабель, під зарифленими вітри-

лами на щоглах, із верхівок яких троє чатових пильно вдивляються в морський простір, дуже відрізняється від усіх інших кораблів».

«Течії і китобійний промисел». Звіти Американської дослідницької експедиції

«Можливо, прогулюючись околицями Лондона або ще деінде, ви помічали довгі вигнуті кістки, що стирчать із землі у вигляді арок над брамою чи над входом в альтанку; і вам, певно, казали, що це китові ребра».

«Розповіді про промислове плавання в Арктичному океані»

«І тільки тоді, коли вельботи повернулися після гонитви за китами, втікачі зрозуміли, що їхній корабель потрапив до рук клятих дикунів, що були членами його команди».

Звіт преси про те, як було втрачено, а потім відвойовано китобійний корабель «Злий дух»

«Усім відомо, що мало хто з екіпажу китобійця (американського) повертається додому на тому самому кораблі, на якому вийшов у море».

«Плавання на китобійному судні»

«Раптом із води виринула велетенська туша і підплигнула

вгору. Це був кит».

«Міріам Коффі́н, або Рибалка – ловець китів»

«А також, припустімо, вам пощастило загарпнути кита; то як би ви впоралися із спритним диким трирічним китом за допомогою самої лише мотузки, прив'язаної до його хвоста?»

«Кістки й ганчір'я». Розділ про китобійний промисел

«Якось я мав нагоду спостерігати за двома такими чудищами (китами), мабуть, самцем і самицею, що повільно пливли одне за одним так близько від порослого буковими гаями берега (Вогненної Землі), що, здавалося, до них можна було докинути каменем».

Дарвін. «Подорож натураліста»

«Табань!» – скрикнув старший помічник капітана, коли озирнувся і побачив просто над носом шлюпки роззявлену пащеку кашалота, що загрожував їм неминучою смертю. – «Табань, хто жити хоче!»

«Вортон – Смерть китам»

«Звеселися, мій хлопче, журитись не смій —

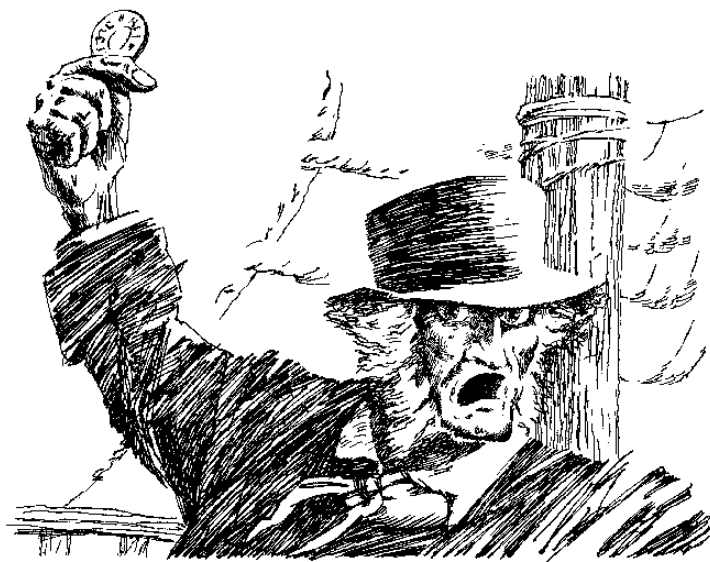
Загарпнув кита молодець-китобій!»

Нентакетська пісня

*Живе кашалот у морській глибині,
Тайфуни і бурі йому не страшні.
У царстві морським над панами він пан,
Тримає в покорі увесь океан».*

Пісня китобоїв

Розділ 1. Перші обриси

Можете звати мене Ізмаїл. Кілька років тому – байдуже, коли саме, – з’ясувалося, що в моєму гаманці майже порожньо, а на землі не лишилося нічого, що могло б мене цікавити; і тоді я вирішив сісти на корабель і трохи поплавати, щоб побачити світ і з його водного боку. Для мене це перевірений засіб розвіяти смуток і покращити кровообіг. Щоразу,

коли я помічаю похмурі зморшки в кутику свого рота; щоразу, коли на душі в мене настає вогкий, холодний листопад; щоразу, коли я спіймаю себе на тому, що почав зупинятися перед вітринами гробарів і проводити кожен жалобну процесію, що потрапила на очі; а особливо тоді, коли іпохондрія заволодіє мною настільки, що лише мої суворі моральні переконання, що ними я керуюся в житті, не дозволяють мені свідомо збивати на вулиці капелюхи з перехожих, – я розумію: час мені рушати в море – і мерщій. Це в мене замість кулі і пістолета. Катон з філософським виглядом кидається грудьми на меч, а я спокійно піднімаюся на борт корабля. І в цьому немає нічого дивного. Люди цього не усвідомлюють, але багато хто якоїсь несподіваної миті починає сприймати океан майже так само, як я.

Ось, наприклад, місто-острів Манхеттен, наче атол – кораловими рифами, оперезане портами, за якими вирує прибій торгівлі. Зайдіть у будь-яку вулицю цього міста – і вона неодмінно виведе вас до води. А комерційний центр міста і його кінець – це Беттері, звідки величезний мол простирається назустріч хвилям і вітрам, які лише кілька годин тому шумували у відкритому морі. Погляньте на юрми людей, що стоять там і дивляться на воду.

А надвечір святої неділі, коли все довкола застигне в дрімотному спокої, обійдіть місто довкруги. Ідіть від закруту Корніелс до Коентійських доків, а звідти по Уайтхоллу – на північ. Що ви побачите? Навколо всього міста, наче безмовні

вартові, стоять незліченні купки людських істот, занурених у споглядання океану. Одні спираються на поруччя пристані, інші сидять на самісінькому краю молу, ще інші зазирають за борт корабля, який приплив з Китаю, а деякі навіть видерлися нагору по вантах – напевно, для того, щоб іще краще роздивитися морський простір. А це ж усе люди сухопутних професій, цілоденно ув'язнені в чотирьох стінах, прикуті до стійок та лав, зігнуті над бюро. Що це з ними діється? Хіба на суходолі немає зелених полів? Що роблять тут ці люди?

Та погляньте! Нескінченний людський потік струмує туди, підступає до самої води, наче збираючись пірнути. Диво дивніше! Вони не заспокоються, поки не підійдуть до межі суші; їм не досить просто посидіти у тіні пакгаузу. Ще б пак! Їм конче потрібно підступити якомога ближче до води, так близько, аби лиш не впасти в море. І вони стоять там, розтягнувшись на цілі милі, на цілі ліги упродовж берега. Мешканці суходолу, городяни, вони прийшли сюди зі своїх закутків і провулків, вулиць і авеню – з півночі, півдня, заходу і сходу. Але тут вони згуртувалися до купи. Поясніть мені – може, це стрілки всіх компасів тягнуть їх сюди своєю магнітною силою?

А ось інший приклад. Уявіть, що ви за містом, десь у гористій озерній місцевості. Оберіть одну з незліченних стежин, ідіть нею, і ставлю десять проти одного, що вона приведе вас до зеленої долини внизу і зникне тут, саме в тому місці, де струмок перетворюється на невеличке озерце. У цьо-

му є якісь чари. Навіть дуже неуважна людина, заглиблена в роздуми – якщо поставити її на ноги і злегка підштовхнути, щоб надати руху, – без сумніву, приведе вас до води, якщо тільки вода є десь поблизу. Може, вам колись доведеться знемагати від спраги посеред Великої Американської пустелі; отоді й зробіть цей експеримент, якщо у вашому каравані знайдеться хоч один професор метафізики. Атож, усі знають, що вода і роздуми довіку пов'язані між собою.

Або візьмімо, наприклад, живописця. Йому заманулося написати поетичний, тінистий, спокійний, чарівливий романтичний краєвид, який може бути в долині Сако. І що ж він зобразить у своєму пейзажі? Ось дерева, скрізь поточені дуплами, ніби в кожному з них сидить чернець-відлюдник із розп'яттям; ось дрімають луки, ось дрімає стадо, а он неквапно лине в небо димок із димаря. На задньому плані в'ється, зникаючи в лісовій гушавині, вузька стежина; вона біжить до гірських відрогів, що ніжаться в прозорій блакиті. Та однак, попри те, що перед нами лежить краєвид, що мовби поринув у чарівний сон, попри те, що із соснових віт, наче глиця, на голову пастуха злітають ледь чутні зітхання, – усі спроби художника будуть марними, поки він не зверне погляд свого пастуха на стрімке джерело. Підіть до прерії у червні, коли там упродовж багатьох миль можна брести серед пишної трави, поцяткованої помаранчевими лілеями, – чого бракує серед цієї краси? Води! Там немає ані краплини води! Якби Ніагара замість води вивергала потоки піску – хіба люди

приїздили б за тисячі миль, щоб помилуватися нею? Чому бідний поет з Теннессі, несподівано отримавши дві жмені срібняків, завагався – купити пальто, що було йому так потрібне, чи витратити ці гроші на прогулянку пішки до Рокевей-Біч? Чому кожний нормальний, здоровий хлопчина з нормальною, здоровою хлопчачою душею якоїсь миті неодмінно починає марити морем? Чому ви самі, вперше вирушаючи в морську подорож як пасажир, відчуваєте таємничу бентегу, коли почуєте, що берега вже не видно? Чому давні перси вважали море святиною? Чому греки вигадали для нього окремого бога, та ще й рідного брата Зевса? Звичайно, все це має глибокий сенс. І ще глибший сенс прихований у розповіді про Нарциса, який, не в змозі осягнути невиразний і болісний образ, що він його побачив у водоймі, шугонув у воду і втопився. Адже ми також бачимо цей образ у всіх річках і океанах. Це образ незбагненної омани життя – ось яка відповідь.

Проте, коли я кажу, що маю звичку вирушати в плавання що туманіє, як на мій погляд, а легені дають про себе знати, – я не хочу, аби хтось подумав, наче я вирушаю в морську подорож як пасажир. Адже для того, щоб стати пасажиром, потрібно мати гаманця; а гаманець – усього-на-всього жалюгідна ганчірка, якщо він нічого в собі не містить. До того ж пасажирів потерпають від морської хвороби, гризуться між собою, погано сплять уночі і зазвичай отримують небагато відпочинку; ні, я ніколи не подорожую як пасажир; і, хоч я досвід-

чений моряк, не їжджу ні кокомодором, ні капітаном, ні коком. Усю пошану й славу, пов'язані з цими професіями, я ладен віддати тим, кому вони до вподоби; як на мене, то мені зовсім ні до чого всі, які існують у світі, поважні заняття, турботи і випробування. З мене досить і того, що я можу подбати про самого себе, не переймаючись ні кораблями, ні барками, ні бригами, шхунами і таке інше. Що ж до професії кока, я визнаю – це вельми поважане заняття, адже кок також у певному розумінні є командиром на кораблі, – проте мені щось не дуже подобається смажити птицю на рожні, хоча, якщо її добре підсмажать, змастять олією і в міру підсолять та поперчать, ніхто не зможе віддати їй належного – це щоб не сказати «пошани», тією мірою, як це зроблю я. А ось давні єгиптяни так обожнювали своїх ідолів – смаженого ібіса та печеного гіпопотама, – що ми й тепер іще знаходимо мумії цих істот у їхніх велетенських пірамідальних пекарнях.

Ні, коли я вирушаю в море, я йду на корабель простим матросом. Щоправда, тоді мною попихають, ганяють мене сюди-туди і примушують стрибати з реї на рею, наче коника у травні. Спочатку це не вельми приємно. Твоє почуття честі вражене – а надто коли ти походиш із такої старовинної сухопутної родини, як Ван-Ранселіри, Рендольфи чи Гардиканути, і особливо якщо незадовго до тієї миті, коли тобі довелося занурити руку в діжку з дьогтем, ти на правах сільського вчителя владно розмахував нею, змушуючи дрижати від страху найзухваліших учнів. Запевняю вас, перехід із учи-

телів у матроси дуже болісний, і потрібний міцний цілющий засіб із суміші Сенеки та стоїків, щоб ви могли витримати це з посмішкою. І навіть цей засіб згодом втрачає свої властивості.

Та й яка біда, коли якийсь старий бурмило-капітан накаже мені взяти мітлу і підмести палубу? Хіба то велика ганьба, якщо зважити її на терезах Нового Заповіту? Ви гадаєте, що я чимось заплямую себе в очах архангела Гавриїла, коли спритно й уміло виконаю наказ старого буркотуна? Ну-мо, хто з нас не раб? І якщо це так, нехай старі капітани попихають мною як їм заманеться, нехай дають мені стусанів та копняків – я втішатимуся думкою, що все це річ звичайна, що кожен потерпає приблизно однаково – звісно, або у фізичному, або в метафізичному розумінні; отже, всесвітній стусанець переходить від одного до другого, і кожен член суспільства відчуває не лікоть, а кулак сусіди, і цим ми мусимо вдовольнитися.

Знову-таки, я завжди плаваю матросом тому, що в такому разі мою працю вважають за необхідне оплачувати, а щодо пасажирів я ніколи не чув, щоб їм заплатили хоча б півпенні. Навпаки, пасажери мають платити самі. А різниця між необхідністю платити і можливістю одержувати платню – неабияка. Акт оплати – це, гадаю, покарання, найгірше серед тих, які нам доводиться терпіти з вини двох любителів поласувати чужими яблуками. Та коли платять тобі – це незрівнянна втіха! Привітність, з якою ми приймаємо гроші, є просто

дивовижною – якщо зважити на те, що ми всерйоз вважаємо гроші за джерело усілякої скверни і віримо, що багатій нізащо не зможе потрапити до Царства Небесного. О, як весело миримось ми з вічною погибеллю!

І зрештою, я завжди плаваю матросом ще й через те, що фізична праця на відкритому повітрі півбака є вельми корисною для мого здоров'я. Адже в нашому світі вітер частіше дме з носа, ніж з корми (звісно, якщо не порушувати Піфагорових настанов), і тому кокомодор на юті найчастіше дістає свою частку свіжого повітря завдяки посередникам – матросам на баку. Сам він гадає, що вдихає його першим; але це не так. У подібний спосіб простолюди випереджає своїх панів і багато в чому іншому, а ті про це й гадки не мають.

Але з якого дива мені, після того як я не раз плавав матросом на торгових суднах, забаглося цього разу попливти на китобійці – це краще за когось іншого зможе пояснити невидимий офіцер поліції Долі, який тримає мене під невсипущим наглядом, потайки шпигує за мною і керує моїми вчинками. Поза всяким сумнівом, моє плавання на китобійному кораблі було складовою частиною великого плану, розробленого заздалегідь. Воно являло собою немовби коротку інтермедію і соло між більш значними номерами. Мабуть, на афіші це виглядало б подібним чином:

**ЗАПЕКЛА БОРОТЬБА ПАРТІЙ НА ВИБОРАХ
ПРЕЗИДЕНТА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ
ПОДОРОЖ ІЗМАЇЛА НА КИТОБІЙНОМУ**

КОРАБЛІ

КРИВАВА БІЙНЯ В АФГАНІСТАНІ

Я не можу сказати точно, чому режисер-доля відвела мені таку мізерну роль на китобійному судні; адже інші отримували чудові ролі в урочистих трагедіях, короткі й приємні ролі в мелодрамах і веселі рольки у фарсах. Я не можу точно сказати, чому все сталося саме так, але тепер, пригадуючи всі обставини, я нібито починаю помалу прозирати потаємні мотиви, які, поставши переді мною в замаскованому вигляді, спонукали мене взятися за цю роль та ще й уклінно переконали мене, ніби я зробив це на власний розсуд, з доброї волі і розумних міркувань.

Головним із цих мотивів була всепереможна думка про самого кита – величного і величезного. Таке моторошне і загадкове страховисько не могло не збудити моєї цікавості. До того ж буремні моря, по яких пливе, погойдуючись, його подібна до острова туша, смертельна і незбагненна небезпека, прихована у всьому його єстві, і незліченні принади патагонських берегів, їхні мальовничі краєвиди та багатоголосні співи – усе це лише посилювало моє бажання. Можливо, декому такі речі не видаються надто привабливими, та мені завжди нетерпець побачити щось нове. Я люблю плавати в заповідних водах і сходити на далекі береги. Небайдужий до добра, я гостро відчуваю зло і водночас можу легко співіснувати з ним – адже доводиться жити в злагоді з будь-ким, хто стане твоїм сусідом.

З усіх цих причин я радо вирушив би в подорож на китобійному судні; широкі шлюзи, що відкривають шлях до країни чудес, розкрилися переді мною, і в юрмі химерних видінь, які вабили мене до мети, щільною ланкою виринали з глибин моєї душі нескінченні кити, а серед них – один величний гостроголовий привид, що стрімко здіймається до гори, наче скеля, вкрита снігом.

Розділ 2. Килимова валіза

Я вкинув декілька сорочок у свою стару килимову валізу, затис її під пахвою і вирушив до мису Горн, до безкрайнього Тихого океану. Залишивши позаду добре старе місто Манхеттен, я невдовзі прибув до Нью-Бедфорда. Був грудень, пізній вечір суботи. Я неабияк засмутився, дізнавшись, що невеликий пакетбот до Нентакету вже відплив і тепер туди нічим не доберешся аж до понеділка.

Молоді шукачі пригод та знегод китобійного промислу здебільшого зупиняються в Нью-Бедфорді, щоб звідти вирушити у плавання; і саме тому я твердо вирішив не наслідувати їхній приклад. Адже я хотів неодмінно найнятися на який-небудь нентакетський корабель, бо в усьому, пов'язаному з цим славетним давнім островом, є якась здорова снага, що дуже мене приваблює. Крім того, хоча останнім часом Нью-Бедфорд помалу монополізував китобійний промисел, а бідолашний старий Нентакет пасе задніх у цій справі – саме Нентакет був його славним попередником, як Тир був попередником Карфагена. Адже саме в Нентакеті вперше в Америці витягли на берег убитого кита! І звідки ж, як не з Нентакету, відпливли на своїх каное перші китобої-тубільці, червоношкірі індіанці, у гонитву за левіафаном? А звідки, як не з Нентакету, колись відплив сміливий малий човник, наполовину навантажений, як каже легенда, привезеним зда-

леку камінням, яке повинні були жбурляти в китів і таким чином визначати, чи досить близько човен підплив до цілі і чи можна пустити в хід гарпуна?

Отже, я мав провести в Нью-Бедфорді ніч, день і ще одну ніч, перш ніж я зможу вирушити до свого місця призначення; і тому переді мною постало важливе питання – де я їсти-му і спатиму протягом цього часу. Ніч аж ніяк не викликала довіри; це була, як на те, дуже темна і похмура ніч, холодна й непривітна. У цьому місті в мене не було жодного знайомого. Мої загребущі пальці-якорі вже обнишпорили кишені і витягли на поверхню лише жменьку срібняків. «Тож іди собі куди ведуть очі, Ізмаїле, – мовив я до себе, стоячи посеред безлюдної вулиці з валізою на плечі і дивлячись, як небо хмариться на півночі і зловісно блимає на півдні. – І хоч би куди привела тебе на нічліг твоя мудрість, добре розпитай про ціну і не будь надто перебірливим».

Непевно крокуючи бруківкою, я проминув вивіску «Схрещені гарпуни» – на жаль, цей заїзд був на вигляд надто дорогим і надто веселим. Трохи далі я побачив освітлені вікна готелю «У Меч-риби», звідки падали такі яскраво-червоні промені, що, здавалося, під ними тане сніг і лід перед будівлею; а довкола все було вкрите льодяною корою в десять дюймів завтовшки, твердою, мов брук, і скакати по цих кучугурах мені було досить-таки нелегко, бо внаслідок тяжкої невпинної служби мої підшви перебували у вельми жалюгідному стані. «І тут надто дорого та надто весело, – поду-

мав я, на хвилю спинившись, щоб помилуватися сліпучими відблисками на бруківці і послухати дзеленчання склянок, що долинали зсередини. – Іди далі, Ізмаїле, чого ти став? Іди геть від цих дверей; твої стоптані черевики затуляють прохід». І я пішов далі. Тепер я мимохіть почав звертати на ті вулиці, що вели до води, оскільки там, безперечно, містилися найдешевші і, звісно, не найпривабливіші готелі.

Похмурі то були вулиці! Обабіч тяглися квартали темряви, у яких лише подекуди проблискував вогник свічки, яку наче висвітлювали темні закапелки склепу. Тоді, в останню годину останнього дня тижня, ця частина міста наче вимерла. Аж раптом я помітив каламутну смугу світла, що вибивалася з гостинно відхилених дверей якоїсь приземкуватої довгої будівлі. Будинок виглядав дуже занедбаним, і я зрозумів, що він призначений для загального користування. Переступивши поріг, я одразу впав, зачепившись за короб із попелом, поставлений у передпокої. «Еге, – мовив я сам до себе, ледве не задихнувшись у хмарі пороху, – чи це не попіл від загиблого міста Гоморри? Там були «Схрещені гарпуни», потім «Меч-риба». А зараз я, певно, втрапив до “Пастки”?» І все ж таки я звівся на ноги і, почувши зсередини гучний голос, штовхнув другі двері.

Що воно таке? Може, засідання пекельного парламенту?

Ряди чорних облич – їх було не менше сотні – повернулися до мене; а за ними, на задньому плані, чорний янгол смерті за кафедрою гамселив рукою по розкритій книзі. То була

негритянська церква, і пастир читав проповідь про те, якою є чорна темрява, де лунають лише крики, стогони та скрегіт зубів. «Так, Ізмаїле, – промурмотів я, задкуючи до дверей, – під вивіскою «Пастки» тебе чекали неприємні розваги».

І я знову пішов блукати вулицями, аж поки не розгледів неподалік від причалу якесь тьмяне світло і не почув тихе монотонне рипіння. Піднявши голову, я побачив, що над дверима гойдається вивіска, на якій білою фарбою було намальоване щось схоже на високий прямовисний струмінь водяних бризок, а під малюнком нашкрябані слова: «Готель «Китовий фонтан», Пітер Коффін»³.

«Коффін? Китовий фонтан? За даних обставин звучить просто моторошно», – подумав я. Втім, згадав, що в Нентакеті це досить поширене прізвище, і цей Пітер, мабуть, переїхав сюди з острова. Світло було таке тьмяне, все довкола о цій годині здавалося таким спокійним, а вивіска над цим благоденським дерев'яним будиночком, якого, здавалося, перевезли сюди зі згарища, рипіла з такою жебрацькою тугою, що я зрозумів – саме тут чекає на мене нічліг за прийнятну для мене ціну і кава з бобів.

Це була дивна споруда – старий будинок під гострокутним дахом похилився на один бік, наче німічний каліка. Він тулився в тісному і темному закуті, і шалений вітер Євроклідон завивав довкруг нього ще лютіше, ніж колись – довкола ветхого човника бідолахи Павла. Адже Євроклідон – це

³ Coffin (англ.). – труна.

надзвичайно приємний вітерець для того, хто сидить удома і спокійно гріє ноги коло вогнища, перш ніж настане час лягати спати. «При оцінюванні того шаленого вітру, що його називають Євроклідон, – каже один стародавній автор, чий твори дійшли до нас у єдиному примірнику, який належить мені, – різниця полягає в тому, роздивляєшся ти його крізь віконне скло, яке захищає тебе від холоду, що лютує зовні, чи дивишся на нього з вікна без віконниці, з вікна, по обидва боки якого панує холод, з вікна, яке може заскрити лише хтось на ім'я Смерть». «Їй-богу, – подумав я, згадавши ці рядки, – ти міркуєш слушно, мій старий готичний фоліанте». І справді, ці очі – вікна, і моє тіло – це будинок. Шкода, звичайно, що всі шпарини не заліплені як слід; можна було б понатикати деінде трохи клоччя. Але тепер уже запізно щось покращувати. Всесвіт уже збудований, наріжний камінь склепіння встановлений, і сміття вивезено геть мільйони років тому. Бідолашний Лазар, клацаючи зубами на паперті, що править йому за подушку, і в лихоманці зриваючи жалюгідне шмаття зі свого закоцюблого тіла, може заткнути собі вуха клоччям, а рота – об'їденим кукурудзяним качаном, та це все одно не врятує його від Євроклідону.

– Євроклідон! – каже Багатій у червоному шовковому халаті (потім він придбав собі інший – ще червоніший). – Хух! Хух! Гарна яка ніч, морозяна! Як мерехтить Оріон, як виграє північне саяво! Нехай інші патякають про нескінченне східне літо, як у моєму зимовому садку. Як на мене, то кра-

ще самому творити собі літо біля вогнища.

А якої думки про це Лазар? Чи зігріє він посинілі руки, звівши їх до прекрасного північного саява? Може, Лазар волів би опинитися на Суматрі, а не тут? Може, він залюбки погодився б полежати вздовж екватора чи то пак – о Боже праведний! – спуститися у вогненну безодню, аби лишень врятуватися від морозу?

Проте Лазар мусить лежати тут, на паперті, біля дверей Багатія, наче кит на міліні, – ще недоладніше, ніж айсберг, що прибився до одного з Молукських островів. А сам Багатій, він також живе, мов цар у крижаному палаці, зведеному із застиглих зітхань, і, як голова спілки тверезості, він п'є самі лише теплі сирітські сльози.

Та годі нарікати й ремствувати – ми вирушаємо на китобійний промисел, і все це в нас ще попереду. Тож зчистимо кригу із задубілих чобіт і поглянемо, що то за готель «Китовий фонтан».

Розділ 3. Готель «Китовий фонтан»

Увійшовши під гостроверхий дах готелю «Китовий фонтан», ви опинитесь у просторій кімнаті з низькою стелею, обшальованій ветхими дерев'яними панелями, що нагадують борти старого корабля смертників. З одного боку на стіні висить величезна картина, засмальцьована і така пошарпана, що, роздивляючись її у тьмяному навколишньому освітленні, ви змогли б уявити, що воно на ній набазграно, лише після тривалого та сумлінного дослідження, раз по раз залучаючи до нього сусідів і знову повертаючись до зображення. Там скупчено стільки різних тіней і напівтіней, що спершу вам здається, ніби перед вами полотно молодого і талановитого маляра, який узяв собі за мету зобразити чарівливе безладдя тих часів, коли Нова Англія славилася відьмами. Проте після довгого й уважного споглядання та тривалих роздумів, а особливо після того, як зрештою розчине не вікно у протилежному кутку кімнати, ви все ж зробите висновок, що така думка, попри всю свою безглуздість, не є безпідставною. Але вас бентежить і пригнічує якесь довгасте, звивисте страхіття, що чорним громадям зависло посередині картини над трьома невиразними блакитними вертикальними лініями, які пливають у каламутній пінистій глибині. Оце картина, нівроку! Якась непевна, водяниста, розпливчаста – нервовій людині від неї може стати зле. І водно-

час у ній є щось величне, хоча й незбагненне, якась неосяжна загадка, і вона вабить вас до себе знову та й знов, поки ви мимохіть не дасте собі клятви будь-що дізнатися, що ж означає ця химерна картина. Часом у голові промайне осяйна, та, на жаль, хибна думка: це буремна ніч на Чорному морі. Надприродна боротьба чотирьох стихій! Ураган над вересовою пустою! Зима у Гіпербореї! Початок кригоходу на ріці Часу... Проте всі ці вигадки врешті-решт блякнуть перед страхітливою масою в центрі картини. Коли зрозумієш, що це, стане зрозумілим і все інше. Стривайте, а чи не нагадає це якусь велетенську рибу? Можливо, навіть самого левіафана? Та й справді, за моїм кінцевим припущенням, що почасті ґрунтується на спільній думці багатьох літніх людей, з якими я розмовляв на цю тему, ідея живописця полягає в наступному. На картині зображений китобій, що потрапив у лютий шторм біля мису Горн; океан шалено шарпає з боку на бік напівзатоплений корабель, і лише три голі щогли маячать над водою; а згори величезний розлючений кит, що збирається перестрибнути через корабель, зображений саме тієї страшної миті, коли він падає на щогли, наче на три гігантських рожни.

Усю стіну навпроти прикрашали дикунські списи та дротики. Тут були дерев'яні палиці, рясно втикані блискучими зубами і схожі на кістяні пилки або ж оздоблені бунчуками з людського волосся. Одне з цих убивчих знарядь за формою нагадувало серп з великим вигнутим держакom і виклика-

ло в уяві ту широку дугу, яку описує в траві довга коса. Поглянувши на нього, ви здригалися і запитували себе, який лютий дикун-канібал колись збирав свій смертний урожай цим жахливим серпом. Поряд висіли старі іржаві китобійні гарпуни й остроги, покручені та поламані. З деякими з них були пов'язані цікаві історії. Ось цією острогою, що колись була такою довгою й прямою, а тепер покривилася навіки, півстоліття тому Натан Суейн встиг убити між ранковою та вечірньою зорею п'ятнадцять китів. А отой гарпун, що тепер схожий на штопор, колись був кинутий у яванських водах, але кит вирвався і втік, а вбитий був через багато років біля мису Бланко. Гарпун встромився у хвіст чудиська, але за цей час, наче голка, що плаває в тілі людини, подолав шлях у сорок футів і був знайдений у м'ясі китового горба.

Перетнувши цю похмуру кімнату, ви через низький склепінчастий коридор, зроблений, слід гадати, на місці великого центрального вогнища – бо вздовж його стін тягнуться кілька малих вогнищ, – потрапите до буфетної. Ця кімната виглядає іще похмурішою; над головою у вас стирчать такі важелезні балки, а під ногами лежать такі трухляві та шкарубкі дошки, що вам здається, наче ви в кубрику старого корабля – особливо якщо дія відбувається буремної ночі, коли цей ветхий ковчег, що стоїть на якорі у своєму закутні, двигтить від поривів вітру. Збоку, біля стіни, тулився довгий, низький, схожий на полицю стіл, загромождений скляними ящиками, скло в яких потріскалося, – в них зберігали-

ся різні вкриті пилюкою дивовижні речі, зібрані з усіх кінців нашого широкого світу. У дальньому кінці кімнати маячив шинквас – темна споруда, що за формою нагадувала голову гренландського кита. І не дивно – адже це справді була величезна аркоподібна китова щелепа, така широка, що під нею, мабуть, проїхав би цілий екіпаж. Усередині вона була завішана старими полицями, на яких купчилися старовинні карафки, пляшки, баклаги; і в цій страховидній пашеці, наче другий Йона (до речі, саме так його і називали), метушився маленький зморшкуватий дідок, що лупив з моряків за лихоманку і погибель потрійну ціну готівкою.

Склянки, у які він хлюпав свою отруту, були жахливі. Ззовні вони мали правильну циліндричну форму, але зсередини зелене порожнисте скло якимось химерно звужувалося донизу, і дінця ставали оманливо товстими. На стінках у склі були неоковирно нашкрябані паралельні меридіани, що оперізували ці злодійські келихи. Якщо вам наливали до однієї позначки, це коштувало пенні, до другої – ще пенні, і таким чином аж по самі вінця: звичайна порція китобоя, яку ви можете отримати за шилінг.

Ступивши до кімнати, я побачив за столом компанію молодих моряків, які при тьмяному світлі розглядали ті заморські дива. Я роззирнувся довкола, відшукав хазяїна і, сповістивши його про свій намір зняти в нього кімнату, почув у відповідь, що готель і так повнісінький, немає жодного вільного ліжка.

– Утім, стривайте, – ляснувши себе по лобі, спохопився він. – Ви не заперечуватимете, коли я запропоную вам лягти в одне ліжко з гарпунером? Якщо ви маєте намір податися в китобої, то вам треба до такого звикати.

Я відповів йому, що не люблю спати з кимось в одному ліжку, попри те, що, може, колись і зможу пристати на таку пропозицію; утім зараз усе залежить від того, що за людина цей гарпунер; а якщо в нього (хазяїна) справді немає іншого місця і якщо гарпунер виявиться не такий уже й осоружний, то, звісно, я краще погоджуся провести ніч під половиною ковдри, якою поділитися зі мною чесна людина, ніж під нічним небом на морозі, та ще в чужому місті.

– Отож-бо й воно! Ну то гаразд, посидьте трошки. Може, з'їсте що-небудь? Вечеря ось-ось поспіне.

Я сів на дерев'яну лаву, що була порізьблена вздовж і впоперек не менш, як лави в парку Беттері. На її другому кінці сидів зігнутий, мов дуга, з широко розставленими колінами матрос і, поринувши у свої думи, кишеньковим ножом прикрашав сидіння. Він намагався зобразити корабель, що йде під усіма вітрилами, та, на мій погляд, був невеликим майстром.

Зрештою нас усіх – чоловік п'ять чи шість – запросили до столу, що його накрили в сусідній кімнаті. Там було, да-лебі, так холодно, як в Ісландії; вогню хазяїн не запалив, – то вже було б занадто. Тьмяно блимали дві свічки в кручених свічниках. Нам довелося застібнути на всі гудзики свої мат-

росьські куртки і гріти задубілі пальці об кухлі з окропом. Але частування було просто чудовим. Картопля з м'ясом, а потім ще й яблука, запечені в тісті! Боже милостивий, запечені в тісті яблука до вечері! Якийсь парубок у зеленому бушлаті уминав ці яблука, аж за вухами лящало.

– Гей, хлопче, – зауважив хазяїн, – начувайся, сьогодні вночі тебе душитиме домовик.

– Хазяїне, – спитав я пошепки, – це не мій гарпунер?

– Не, – відповів він, зловтішно всміхнувшись, – твій гарпунер – досить-таки непевний чоловік. І він нізащо не їсти-ме запечених яблук, не! Він їсть самі біфштекси, і тільки з кров'ю.

– Одне слово, чортяка з рогами, – сказав я. – А де ж він? Тут?

– Скоро прийде, – відповів хазяїн.

Цей «рогатий» гарпунер уже наганяв на мене острах. Про всяк випадок я вирішив, коли нам все ж таки доведеться спати разом, то я змушу його роздягтися і лягти в ліжко першим.

Вечеря скінчилася, і все товариство знову подалося до буфетної, де я, аби згаяти час, почав за ним спостерігати.

Нараз іззовні залунали гучні крики. Хазяїн звів голову і мовив: «Це команда «Касатки»! Я вранці прочитав, що «Касатка» з'явилася на рейді. Плавали три роки і прибули з повними трюмами. Оце, панове, справді цікаво! Зараз поспитаємо, що нового на Фіджі».

У передпокої загрыкали матроські чоботи, двері розчахнулися навстіж, і до кімнати увірвалася зграя диких морських вовків – чи то пак, лютих лабрадорських ведмедів, бо саме на них скидалися ці люди в теплих кошлатих светрах і намотаних на голови вовняних шарфах, усі в дранті та лахмітті, з бурульками в обмерзлих бородах. Вони щойно зійшли зі свого корабля і одразу ж попрямували сюди. Тому не дивно, що вони взяли курс на китову пащеку – шинквас, де метушливий дідок Йона одразу ж тицьнув кожному повну по вінця склянку вина. Один із новоприбулих поскаржився на сильну нежить, і Йона приготував для нього величезну порцію джину, змішаного з патокою, що вельми нагадував дьоготь, але, як він присягався, являв собою королівський засіб від нежитю та катару, і свіжих, і застарілих, хоч би де вони вас не заскочили – поблизу лабрадорських берегів чи з вітряного боку айсберга.

Невдовзі вони захмеліли, як ото зазвичай трапляється навіть із досвідченими пияками, коли вони після плавання вперше зійдуть на берег, і розходилися не на жарт. Проте я помітив, що один із них тримався трохи осторонь своїх приятелів. І хоч було помітно, що він соромиться своїм тверезим обличчям псувати їм гульню, втім поводився він скромніше за них. Цей чоловік одразу мене зацікавив; і позаяк морські боги згодом обрали мені його у приятелі (хоча й у ролі німого, принаймні на сторінках цієї оповіді), я спробую дати його портрет. На зріст він був футів шести, мав широкі

плечі й груди – справжній тобі кесон для водолазних робіт. Мені нечасто траплялося бачити такого кремезного чолові'я-гу. Його лице було темно-брунатним від засмаги, і на ньому яскраво вирізнялися сліпучо-білі зуби. Але в імлистій вологій глибині його очей ховалися якісь спогади, що, певно, були не надто веселими. З того, як він говорив, було зрозуміло, що він є мешканцем півдня, а кремезна статура давала підстави припустити, що це горець з Алеганського хребта. Коли бурхливі веселощі його приятелів сягнули свого піку, цей чоловік тихенько вийшов з кімнати, і я більше не бачив його, аж доти, поки він не став моїм супутником на кораблі. Проте за кілька хвилин товариші помітили його відсутність. Мабуть, вони з якоїсь причини дуже його любили, бо одразу зчинили галас: «Балкінгтон! Балкінгтон! Де Балкінгтон?» – і відразу подалися вслід за ним.

Було вже близько дев'ятої. Після цього бучного бенкету в кімнаті залягла майже неприродна тиша, і я зрадів ідеї, що на вернулася мені в голову перед приходом матросів.

Ніхто не любить спати удвох. Слово честі, навіть з рідним братом краще спати нарізно. Я не знаю, в чому тут річ, але люди схильні спати на самоті. А коли вже йдеться про те, щоб спати з чужою, незнайомою людиною, у незнайомому готелі, у незнайомому місті, а цей незнайомий до того ж іще й гарпунер, – вас охоплює внутрішній протест. Справді, не було ніяких переконливих підстав для того, щоб я – нехай навіть як матрос – спав з кимось в одному ліжку, бо матроси

в морі сплять удвох не частіше, ніж нежонаті королі на суші. Звичайно, сплять усі в одному приміщенні, але в кожного є своє ліжко, кожен укривається своєю ковдрою і спить у своїй власній шкурі.

Що більше думав я про гарпунера, то менше мене приваблювала перспектива спати з ним під однією ковдрою. Можна було припустити, що позаяк він гарпунер, то білизна в нього аж ніяк не сніжно-біла. Мене аж трусило. До того ж година була пізня, і добропорядний гарпунер міг би вже повернутися й узяти курс на ліжко. Ану, коли він приплентається опівночі і впаде просто на мене? Хіба я знаю, з якого вертепу він приповзе?

– Хазяїне! Я передумав щодо гарпунера, я з ним не спатиму. Переночую отут на лаві.

– Як собі хочете. Шкода, я не можу дати вам скатертину замість ліжника, а дошки тут збіса шкарубкі – бачте, які кострубаті. Ану стривайте, друже, у мене в буфеті є рубанок. Стривайте, зараз усе владнаємо.

Сказавши це, хазяїн витяг рубанок, стер із лави пилюку своїм ветхим шовковим носовиком, заходився стругати моє ліжко, шкірячись у глузливій посмішці. Ошурки так і розліталися врізнобіч, поки рубанок не спіткнувся об якийсь надто міцний сучок. Хазяїн мало не зчесав собі руку, і я став благодати його, щоб він облишив своє заняття: для мене це ліжко і таким буде м'яке, до того ж я добре знаю, що ніколи з соснової дошки не зробиш пухової постелі. Тоді він знову

вишкірився, прибрав ошурки, вкинув їх у велику грубу посеред кімнати і взявся до своїх справ, покинувши мене тутжити на самоті.

Я спробував лягти на лаву, і з'ясувалося, що вона закоротка для мене на цілий фут; проте це можна було виправити за допомогою стільця. Але вона була ще й на фут вужчою, ніж потрібно, а друга лава в цій кімнаті – на чотири фути вища за цю; тож зіставити їх разом було неможливо. Тоді я вмовстив свою лаву вздовж вільної стіни, але не впритул, а трохи подалі, щоб втулити свою спину у проміжку. Та невдовзі я відчув, що мене проймає холодом з вікна, і збагнув усю недоречність свого задуму; тим паче що другий потік холодного повітря йшов від стареньких вхідних дверей, перетинаючись з першим, і вони утворювали цілий вир малих вітерців просто поряд із тим місцем, де я мав провести ніч. Чорти б його взяли, того гарпунера, подумав я; та стривайте, я ж можу його випередити – зачинити засув ізсередини, лягти в його ліжко, і тоді нехай він гамселить у двері скільки йому заманеться – я все одно не прокинуся. Ця думка видалася мені привабливою, але, поміркувавши ще трохи, я від неї відмовився. Хтозна, може, вранці, переступивши поріг, я нашттовхнуся на гарпунера, а він одним ударом кулака звалить мене з ніг!

Я знову роззирнувся довкола, проте не побачив іншої можливості провести ніч, окрім перспективи спати в чужому ліжку, і вирішив, що, може, й не варто так вороже ставитися

до незнайомого мені гарпунера. Зачекаю ще трохи, подумав я, адже невдовзі він має прийти. Я роздивлюся його як слід, і дасть Бог, ми з ним чудово переночуємо разом!

Проте час збігав, інші мешканці по одному, по двоє і по троє входили до готелю і розходилися по своїх кімнатах, а мій гарпунер не з'являвся.

– Хазяїне, – мовив я, – що ж то за один? Чи він завжди так пізно приходить?

Уже було близько півночі.

Хазяїн знову посміхнувся своєю глузливою посмішкою, наче чимось тішився, що було недосяжне для мого розуміння.

– Не, – відповів він, – зазвичай він повертається рано. Хто пізно ходить, той сам собі шкодить. Та сьогодні він пішов торгувати. Оце не доберу розуму, де його нечистий носить – чи голову свою ніяк не продасть?

– Продати свою голову? Що це ви таке кажете? – Я почав лютитися. – Може, ви маєте на увазі, хазяїне, що святого суботнього вечора, чи то радше святого недільного ранку, ваш гарпунер ходить містом і продає свою голову?

– Атож, – підтвердив хазяїн. – Я його попередив, що продавати її тут – марна річ: на ринку їх і так повно.

– Чого повно? – заволав я.

– Голів, чого ж іще. А що, хіба в цім світі не забагато голів?

– Знаєте що, хазяїне, – незворушно мовив я, – кажіть це

комусь іншому, а не мені – я не такий зелений.

– Може, й так, – погодився він, вистругуючи з палички зубочистку. – Та будете ви не зеленим, а чорним, коли цей гарпунер почує, як ви ганите його голову.

– Я провалю йому дурну його голову! – знову не втримався я. Ці балачки неабияк мене дратували.

– А вона вже провалена.

– Провалена? Цебто як провалена?

– Авжеж, провалена. Тому він, певно, і продати її не може.

– Хазяїне, – мовив я і ступив до нього, холодний, мов Гекла у заметіль. – Хазяїне, покиньте стругати зубочистку. Ми з вами мусимо порозумітися, і якнайшвидше. Я прийшов до вашого готелю і спитав про ліжку, а ви сказали, що можете запропонувати мені лише половину і що друга половина належить якомусь гарпунерові. І про цього гарпунера, якого я ще не бачив, ви верзете мені якісь нісенітниці, так, ніби навмисне хочете налаштувати мене проти чоловіка, з яким мені доведеться спати в одному ліжку і з яким мене, таким чином, будуть пов'язувати близькі та конфіденційні стосунки. Тому я вимагаю, щоб ви, хазяїне, покинули говорити загадками і пояснили мені, що за чоловік цей гарпунер і чи буду я в безпеці, якщо погоджуся провести з ним ніч. І насамперед, хазяїне, ви маєте визнати, що ця історія з продажем голови – ваша вигадка, бо в іншому разі я вважатиму її за беззаперечний доказ того, що ваш гарпунер не при здоровому глузді, а мені аж ніяк не хочеться спати з божевільним; а вас, сер, –

так, так, хазяїне, саме вас, – за свідомий замір змусити мене до цього я залюбки притягну до суду.

– Отакої! – мовив хазяїн, відсапуючись. – Цікава балачка, надто коли дехто ще й заговорюється. Та ви даремно так розходилися. Цей гарпунер, про якого я вам казав, щойно повернувся з плавання південними морями, а там він накупив багацько новозеландських набальзамованих голів (тут вони у великій ціні), і всі вже попродав, крім однієї: сьогодні він хотів обов'язково її продати, бо завтра ж неділя, а це вже справжнє неподобство – продавати людські голови на вулиці, якою люди йдуть до церкви. Минулої неділі я вчасно спинив його, коли він хотів був вийти до міста з чотирма головами на мотузці – наче якась низка цибулин, їй-право!

Таке пояснення розвіяло таємницю, яка щойно здавалася мені незбагненною, і довело, що хазяїн, можливо, і на думці не мав з мене глузувати; але що я міг подумати про гарпунера, який в ніч з суботи на неділю блукав вулицями у такій злодійській справі, як торгівля головами мертвих язичників?

– Ви вже мені повірте, хазяїне, цей гарпунер – людина небезпечна.

– Платить він вчасно, – відповів хазяїн. – Погляньте, вже давно споночіло, пора спати. Кажу вам, ліжко там просто чудове. Ми з Салі спали на цьому ліжку з тої ночі, як побралися. Дебеле, міцне ліжко. Двом місця з головою вистачить – хоч танцюй. Поки ми на ньому спали, Сал клала в ногах ще й нашого Сема і малого Джонні. Та одного разу мені наснилася

якась бридня, я став хвицатись і скинув Сема на підлогу, і він мало не зламав руку. Отоді Сал і сказала, що це не діло. Та ходімо мерщій, самі подивитися.

Кажучи це, він запалив свічку і тицьнув її мені, пропускаючи мене вперед. Я все ще вагався, і він, кинувши погляд на дзигарі в кутку кімнати, вигукнув:

– От і неділя! Цієї ночі ви вже не побачите свого гарпунера. Певно, став на якір деінде. Ходіть-бо, ходіть! Ви йдете чи ні?

Я повагався ще мить, потім ми зійшли сходами нагору, і я опинився в тісній, промерзлій, мов устрична мушля, комірчині, посеред якої справді стояло страховидне ліжко – таке велетенське, що в ньому вільно могли б лягти спати чотири гарпунери.

– Отож, – сказав хазяїн і поставив свічку на стару матроську скриню, що правила за підставку для умивального таза і за стіл, – влаштовуйтеся зручненько. На добраніч.

Я відвів погляд від ліжка, озирнувся, та його вже не було. Тоді я відгорнув ковдру і схилився над постіллю. Вона не була вишуканою, але після ретельного вивчення я визнав, що в неї можна лягти. Потім я почав роздивлятися кімнату, проте не побачив тут інших меблів, окрім ліжка, скрині-стола, сяк-так збитої полиці, чотирьох стін і камінного екрана, обклеєного картинками із зображенням чоловіка, який убиває кита. З предметів, що не належали до умеблювання кімнати, тут містилося складне і перетягнуте мотузками ліжко,

кинуте в куток на підлогу, а замість сухопутної валізи – великий матроський мішок, у який, напевне, був запхнутий весь гардероб гарпунера. Крім того, на полиці над каміном лежала низка кістяних рибальських гачків чудернацької форми, а в головах коло ліжка стояв довгий гарпун.

А що це лежить там, на скрині? Я взяв цю річ у руки, підніс до світла, помацав, понюхав і всіляко намагався зробити хоч якийсь висновок щодо її призначення. Я міг порівняти її хіба що з великим килимком, оздобленим по краях маленькими дзвіночками – наче голки плямистого дикобраза на хлявах індіанських мокасинів. Посередині цього килимка був отвір, точніше, вузький розріз, подібний до того, що ми бачимо в плащах-пончо. Та хіба міг гарпунер при здоровому глузді нап'ясти на себе цей килимок і в такій удыганці блукати міськими вулицями? Я знічев'я приміряв його на себе, і він, наче мішок з поклажею, прихилив мене до землі – цупкий, кошлатий і, як мені здалося, вогкуватий – не інакше як таємничий гарпунер розгулював у ньому під дощем. У цьому вбранні я підійшов до уламка дзеркала, притуленого до стіни. Такого одоробла я ще в житті не бачив! Я так квапився здерти його з себе, що мало не задихнувся.

Потім я сів на край ліжка і почав розмірковувати про гарпунера, що торгує головами, та про його килим. Посидівши так деякий час, я встав, зняв бушлат і продовжив свої роздуми посередині кімнати. Потім зняв куртку і ще трохи поміркував у сорочці. Але, напівроздягнений, я почав замерза-

ти; і, згадавши запевнення хазяїна, що гарпунер сьогодні вже не повернеться, бо година надто пізня, я без жодних вагань роззувся, скинув підштані, задув свічку і, впавши на ліжку, віддався на милість долі.

Що було напхано в матрас – об'їдені кукурудзяні качани чи биті глечики, – сказати не можу, але я довго крутився в ліжку і не міг заснути. Зрештою я задрімав і вже майже відплив із попутним вітром у царину видінь, коли раптом у коридорі загупали важкі кроки і зблиснуло світло.

Боже праведний, подумав я, це ж, мабуть, гарпунер – клятий торговець головами, бодай йому добра не було! Я лежав нерухомо, вирішивши не говорити ні слова, поки не заговорять до мене. Незнайомий, тримаючи в одній руці свічку, а в другій славнозвісну новозеландську голову, ступив до кімнати і, навіть не поглянувши на ліжку, поставив свічку на підлозі в дальньому кутку, а тоді почав шарпати мотузки, що перетягували великий мішок, про який я вже згадував. Я аж пропадав з цікавості, так мені хотілося побачити його обличчя; але він, вовтузячись біля мішка, не позирав у мій бік. Нарешті він упорався з мотузками, озирнувся... О леле! Що я побачив! Оце мармиза! Темно-червона з жовтим відтінком, вона була поцяткована великими чорними квадратами. І отака потороча буде моїм товаришем! Мабуть, він з кимось побився, йому порізали пику і лікар заклеїв її пластиром. Та наступної миті він повернув лице до світла, і я побачив, що ці чорні квадрати на щоках – не пластирі. Це були просто якісь

плями на шкірі. Спершу я не знав, що подумати, але потім здогадався. У пам'яті зринула розповідь про білого чоловіка – також китобоя, – котрий потрапив у полон до канібалів, і вони зробили йому татуювання. Я вирішив, що цей гарпунер під час своїх подорожей теж утратив у таку халепу. Ну то нехай, подумав я зрештою. Це ж тільки його зовнішність, а людина може лишатися порядною в будь-якій шкірі. Та як пояснити нелюдський колір його обличчя, вірніше, колір тих його ділянок, що лежать поза чорними квадратами і не зачеплені татуюванням? Щоправда, може бути, що це сильна тропічна засмага, але я ніколи не чув, щоб під південним сонцем біла людина засмагла до червоно-жовтого кольору. А втім, я ж ніколи не бував у Південних морях; можливо, тамтешнє сонце впливає на шкіру отаким дивним чином. Поки всі ці думки, наче блискавки, спалахували в моїй голові, гарпунер все ще не помічав мене. Впоравшись із мішком, він відкрив його, понишпорив у ньому і витяг щось подібне до томагавка і якусь торбу з тюленьчої шкіри. Поклавши все це на стару скриню, він узяв новозеландську голову – виглядала вона просто огидно – і запхнув її в мішок. Потім він скинув капелюха – нового бобрового капелюха, – і я ледь не скрикнув від подиву. У нього на голові не було волосся – принаймні такого, про яке варто було б згадувати, – окрім малого чорного кудлика, закрученого над самим чолом. Ця гола червона голова була достоту схожа на зотлілий череп. Якби незнайомий не затуляв мені шлях до дверей, я б про-

жогом вибіг із кімнати – швидше, ніж я, бувало, міг упоратись із найсмачнішим обідом.

Але навіть за такої ситуації я почав міркувати про те, як непомітно вислизнути крізь вікно; от тільки кімната містилася на третьому поверсі. Я не боягуз, але цей червонопикий душогуб – торгівець головами – був чимось недосяжним для мого розуміння. Незнання – матір страху, і, щиро кажучи, я був геть спантеличений і збентежений цим видовиськом. Тепер я боявся цього незнайомого, мов сатани, що глухої ночі увірвався до кімнати. Щиро кажучи, я так перелякався, що не смів навіть озватися до нього і зажадати якогось пояснення стосовно всього, що здавалося мені таким загадковим. Тим часом він продовжував роздягатись і зрештою оголив груди й руки. Не зійти мені з цього місця, коли я брешу, але ж згадані частини його тіла, що зазвичай приховані під одежею, були такі самі картаті, як і обличчя; спина теж була вкрита чорними квадратами, наче він щойно повернувся з Тридцятирічної війни, весь посічений і заліплений пластиром. І це ще не все – ноги також були поцятковані, наче зграйка темно-зелених жабенят лізла по пальмових стовбурах. Тепер я зрозумів, що це якийсь лютий дикун, котрий у Південних морях ступив на борт китобійного судна і таким чином потрапив до християнського світу. Я аж сіпався від жаху. До того ж він торгує головами... можливо, головами своїх одноплемінників. А що, коли він уподобає мою голову? Господи! А томагавк який жахливий!

Та я вже не мав часу лякатися, бо тепер дикун взявся робити якісь вправи, які прикували мою увагу і остаточно переконали мене в тому, що це язичник. Підійшовши до свого бахматого пончо, чи плаща, чи накидки – не знаю, як назвати цю одєжину, – що його почепив дикун перед цим на спинку стільця, він почав порпатись у його кишенях і нарешті видобув звідти якесь дивне скоцюрблене опудало, достоту такого кольору, як триденне конголезьке немовля. Згадавши про висушену голову, я вже ладен був подумати, що ця чорна істота – справжнє немовля, законсервоване у подібний спосіб; але, завваживши, що ця річ тверда мов камінь, і виблискує, як шматок полірованого чорного дерева, я вирішив, що це просто дерев'яний божок; і так воно й було насправді. Я раптом побачив, що дикун підходить до порожнього каміна, відхиляє екран і ставить свого скоцюрбленого божка, наче кеглю, під склепінням вогнища. Бічні стінки каміна і його цегляна паща були вкриті товстим шаром кіптяви, і я подумав, що цей камін якнайкраще може правити за олтар, чи то радше капище для африканського бога.

Я повів очима в бік напіввидимого божка і, попри те що почувався дуже непевно, почав спостерігати за розвитком подій. Дикун витяг із кишені жмені зо дві ошурок, акуратно висипав їх перед ідолем, потім поклав зверху шматок морської галети і підпалив свічкою ошурки; запалав жертвний вогонь. Тоді він почав швидко тицяти пальці в полум'я, а ще швидше їх відсмикувати (при цьому, здається, сильно обпik-

ся) і врешті-решт вихопив галету з вогню. Потім він роздмухав вугілля, розгріб попіл і уклінно запропонував галету своєму чорношкірому ідолу. Проте малому бісеняті, певно, не смакувала така підгоріла страва; воно навіть не розтулило губів. Усі ці дивні дії супроводжувалися ще більш дивними низькими звуками, які видавав побожний ідолопоклонник; я гадаю, він співав молитовний речитатив чи свої поганські псалми, при цьому викривляючи обличчя у протиприродних корчах. Нарешті він загасив вогонь, без будь-якої поваги вихопив із каміна свого божка і недбало кинув його до кишені плаща, наче мисливець, що запихає в ягдташ убитого вальдшнепа.

Уся ця таємнича церемонія лише посилила моє збентеження, і, побачивши певні ознаки того, що ці важливі дії наближаються до свого завершення і він зараз попнеться до мене в ліжку, я зрозумів, що настала мить – зараз або ніколи! – поки світло ще не погашено, розвіяти чари, у полоні яких я перебував надто довго.

Утім, кілька секунд, протягом яких я міркував про те, як узятися до діла, стали для мене згубними. Він схопив зі столу томагавк і якусь мить роздивлявся його з обуха, а потім швидко тицьнув у полум'я свічки, затис зубами руків'я і випустив хмару тютюнового диму. Наступної миті свічка погасла, і цей дикий канібал з томагавком у роті впав до мене у ліжку. Це вже було занадто! Я заволав від жаху, а він здивовано щось пробурмотів і взявся мене обмацувати.

Я, затинаючись, щось белькочучи, відсахнувся від нього до стіни і звідти почав благодіти його, щоб він – хоч би хто він був – не ворушився і дозволив мені встати й запалити свічку. Але його буркотливі відповіді одразу навели мене на думку, що він прозирає зміст моїх слів дуже непевно.

– Хто ти в біса є? – вимовив він нарешті. – Ти не казати, я твій до біса вбити!

І палаючий томагавк у п'ятні окреслив криву лінію в мене над головою.

– Хазяїне! Благаю, Пітере Коффін! – волав я. – Хазяїне! Пробі! Коффін! Святі угодники, на поміч!

– Твій казати! Твій казати, хто є, а то я твій до біса вбити, – гримнув канібал, вимахуючи томагавком, із якого летіли на мене розпечені жарини; ще трохи – і білизна на мені загорілася б. Та цієї миті, на щастя, до кімнати ступив хазяїн із свічкою в руці, і я, схопившись із ліжка, метнувся до нього.

– Ну-бо, не бійтеся, – мовив він зі своєю звичною посмішкою, – наш Квіквег вас не скривдить.

– Ви облиште скалити зуби! – загорлав я. – Чому ви не сказали мені, що цей гарпунер – клятий канібал?

– Я гадав, що ви самі второпаете; казав же вам, що він торгує головами в місті. Та ви не хвилюйтеся, не бійтеся, лягайте і спіть собі. Гей, Квіквеге! Чуєш, твій мене розуміти, цей чоловік буде з тобою спати, розуміє?

– Мій багато розуміє, – промимрив Квіквег, сидячи на ліжку і пихкаючи люлькою.

– Твій лізе сюди, – додав він, змахнувши у мій бік томагавком і відгорнувши край ковдри. І, їй-богу, він зробив це не просто ввічливо, а навіть, можна сказати, дуже уклінно й люб'язно. Якусь мить я стояв і дивився на нього. Коли не брати до уваги його татуювання, це загалом був чистий, миловидний канібал. Чого я так розходився, мовив я до себе, він така сама людина, як я, і в нього не менше причин боятися мене, ніж у мене – боятися його. Краще спати з тверезим канібалом, ніж із п'яним християнином.

– Хазяїне, – мовив я, – скажіть йому, щоб він заховав свого томагавка чи люльку, не знаю, що воно таке. Інакше кажучи, скажіть йому, щоб він не кутив, і тоді я ляжу з ним в одне ліжко. Мені не подобається, коли зі мною в ліжку хтось кутив. Це небезпечно; до того ж я не застрахований.

Моє прохання переказали Квіквегу, він одразу ж на нього пристав і знов уклінним жестом запропонував мені лягти, а сам відсунувся на самий краєчок, ніби хотів сказати: я до тебе і пальцем не торкнуся.

– На добраніч, хазяїне, – сказав я. – Можете йти.

Я ліг у ліжко і заснув так міцно, як не спав ще ніколи в житті.

Розділ 4. Строката ковдра

Вранці, прокинувшись ще вдосвіта, я побачив, що мене ніжно й лагідно обіймає рука Квіквега. Так, їй-бо, наче я його жінка. Строката ковдра на нашому ліжку була зшита з клаптів – із безлічі квадратів та трикутників, різних за кольором та розміром, і його рука, помережана нескінченним критським лабіринтом візерунків, які на кожному місці мали свій неповторний відтінок, що, гадаю, сталося внаслідок його звички під час плавання підставляти руку сонячним променям, то закасавши рукав до плеча, то спустивши, – ця рука здавалася частиною нашої строкатої ковдри. Вона лежала на ній, і візерунки й барви так зливалися, що, прокинувшись, я лише з її ваги та тиску здогадався, що мене обіймає Квіквег.

Мене охопило якесь дивне відчуття. Спробую його передати. Пригадую, коли я був малим, зі мною одного разу трапилося щось подібне – що то було, марення чи дійсність, я так ніколи й не збагнув. А сталося ось що.

Якось я утнув таку штуку – спробував видертися на дах по димарю, наслідуючи приклад малого сажотруса, якого бачив за кілька днів до того, – а моя мачуха, яка біла мене за будь-яку провину і залишала без вечері, мачуха витягла мене за ноги з димаря і відрядила спати, хоч було лише дві години по обіді 21 червня, найдовшого дня в нашій півкулі. Це було жахливо. Та нічого не вдієш – я зійшов сходами на третій

поверх, до своєї комірчини, дуже повільно роздягнувся, щоб хоч якось згаяти час, і, тяжко зітхнувши, заліз під ковдру.

Я лежав, тоскно підраховуючи, що мине аж шістнадцять годин, поки я зможу постати з мертвих. Шістнадцять годин у ліжку! Від цієї думки в мене заболіла спина. Було ще зовсім ясно; сонце сяяло, з вулиці долинав гуркіт екіпажів, і в будинку лунали веселі голоси. Я щохвили почувався все жахливіше, і зрештою я підвівся з ліжка, одягнувся, тихцем у панчохах збіг сходами, відшукав унизу свою мачуху і, впавши перед нею на коліна, почав благати її зглянутися на мене, відлупцювати пантофлею за негідну поведінку; казав, що ладен витримати будь-яке покарання, аби лиш не це нестерпно довге лежання в ліжку. Та вона була взірцем найрозумнішої мачухи, і мені довелося знову плентати до своєї комірчини. Там я кілька годин лежав без сну і почувався значно гірше, ніж згодом під час найтяжчих життєвих випробувань. Потім я, мабуть, все ж таки поринув у болісний важкий напівсон; і, поволі прокидаючись – ще під владою сну, – я розплющив очі у своїй кімнаті, вже не освітленій яскравим сонцем, а оповитій темрявою, що лилася ззовні. Раптом усе моє ество пройняв дроз, я не бачив і не чув нічого, але відчув у своїй руці, що лежала поверх ковдри, чийось безтілесну руку. Якась дивна, незбагненна сутність, безмовна примара, якій належала рука, нібито сиділа біля мого ліжка. Здавалося, я лежав так цілу вічність, залякнувши у смертному жахові, не в змозі відсмикнути руку; і водночас я розумів: щойно

ворухну нею – і страшні чари розвіються. Це моторошне відчуття помалу зникло, але, прокинувшись уранці, я знову з острахом згадав його – і ще багато днів, тижнів і місяців потерпав від марних спроб знайти розгадку цієї таємниці. Щиро кажучи, я й досі часто про це думаю.

Отож мої переживання тієї миті, коли я відчув безтілесну руку у своїй руці, за своєю незвичайністю дуже нагадували те, що я відчув, прокинувшись і побачивши, що мене обіймає язичницька рука Квіквега. Та помалу твереза ранкова дійсність змусила мене пригадати по черзі всі події минулої ночі, і я зрозумів, у якому сміховинному та делікатному становищі перебуваю. Хоч як я силувався відкинути його руку і видертися з його подружніх обіймів, він, не прокидаючись, продовжував міцно обнімати мене так, ніби ніщо у світі, крім смерті, не могло нас розлучити. Я спробував розбудити його: «Квіквеге!» – та він у відповідь лише захропів. Тоді я повернувся на бік, почувуючись наче уярмленим, і зненацька мене щось укололо. Відгорнувши ковдру, я побачив, що під боком у дикуна спить його томагавк – наче чорне гостролице немовля. Отакої, подумав я, ночувати в чужому домі з канібалом і томагавком! «Квіквеге! Заради бога, Квіквеге! Прокинься!» Нарешті, продовжуючи борсатись, я невпинними гучними протестами з приводу недоречності цих подружніх обіймів, у яких він стискав свого сусіда по ліжку, видобув з нього якесь нерозбірливе белькотіння; він прибрав руку, здригнувся всім тілом, наче собака ньюфаундленд після

купання, випростався, сів на ліжку і, протерши очі, вирячився на мене так, ніби не міг збагнути, як це я тут опинився; утім, якимось невиразним усвідомленням того, що він мене уже бачив, жевріло в його погляді. Я тим часом лежав і спокійно розглядав його, більше не відчуюючи ніякого страху і тому вирішивши роздивитись цю чудну істоту якомога краще. Коли Квіквег зробив нарешті якийсь висновок щодо особи свого сусіда і нібито примирився з наявним станом речей, він ураз зіскочив на підлогу і знаками та вигуками дав мені зрозуміти, що, коли я того хочу, згоден одягтися першим і залишити мене на самоті, віддавши кімнату у моє розпорядження. Еге, Квіквеге, подумав я, за таких обставин це просто найвищий ступінь культури. До того ж, щиро кажучи, дикунам взагалі притаманна певна вроджена культура; можна лише подивуватися, які вони делікатні від природи. Я так вихваляю Квіквега тому, що він виявив неабияку ввічливість і навіть люб'язність, тоді як я сам повівся не дуже чемно: лежачи в ліжку, я витріщався на нього, пильно стежачи за процесом його вдягання, бо цього разу цікавість перемогла в мені гарні манери. Адже таку людину, як Квіквег, нечасто доводиться побачити; і він сам, і його поведінка були варті того, щоб за ними уважно поспостерігати.

Він почав свій туалет згори, нап'явши на голову свого бобрового капелюха – слід зауважити, дуже високого, – а потім, все ще без штанів, почав нишпорити по підлозі в пошуках черевиків. Чому він так вчинив – їй-богу, не знаю, але на-

ступної миті він, у бобровому капелюсі і з черевиками в руці, опинився під ліжком, де, як я міг зрозуміти з його уривчастого дихання і натужного кректання, почав натягати черевики на ноги, хоча ніякі правила етикету не вимагають, щоб людина взувалася без свідків. Але ж, бачите, Квіквег був істотою в проміжному стані – ні лялечка, ні метелик. Він був окультурений лише настільки, щоб усілякими способами демонструвати своє дикунство. Його освіта ще не була завершена. Він був іще учнем. Якби він уже не був певною мірою цивілізований, то, мабуть, взагалі не став би завдавати собі клопоту взуванням; з іншого боку, якби він не залишався дикуном, йому б не спало на думку взуватися під ліжком. Зрештою він виліз із-під ліжка в капелюсі, який від такої справи зім'явся і насунувся на самі очі, і з рипінням закульгав по кімнаті; певно, він іще не звик до взуття, а ці черевики з волячої шкіри, вогкі й зморщені, та й пошиті, мабуть, не на замовлення, того нестерпно холодного ранку страшенно давили йому ноги.

Оскільки вікно в нас не було завішене і з будинку напроти через вузький провулок було чудово видно все, що відбувалося в кімнаті, а Квіквег, що походжав у самому капелюсі і черевиках, виглядав досить-таки дивно, я став умовляти його – намагаючись говорити зрозумілою для нього мовою, – щоб він поквапився зі своїм удяганням і насамперед одягнув штани. Він пристав на мої умовляння, а потім почав умиватися. Зранку будь-який християнин умив би об-

личчя; а Квіквег – диво дивне! – обмежився тим, що обмив водою груди, плечі й руки. Потім він одягнув жилет, узяв зі скрині, що правила за стіл і підставку для вмивальника, шматок твердого мила, умочив його у воду і намилив щоки. Я у захваті чекав, що він витягне звідкілясь свою бритву, але він раптом дістав із кутка за ліжком гарпун, зняв довге дерев'яне руків'я, витяг лезо з чохла, кілька разів провів ним по своїй підошві і, ставши перед уламком дзеркала біля стіни, заходився чи то голити, чи то гарпунувати собі щоки. Ну, Квіквеге, подумав я, ти знайшов чудове застосування для першосортного леза фірми «Роджер»! Потім я вже не дивувався цій операції, бо знав достеменно, з якої високоякісної сталі виготовляють гарпуни і як гостро заточують їхні довгі прямі леза.

Квіквег невдовзі завершив свій туалет і статечною ходою вийшов з кімнати, вбраний у довгий лоцманський бушлат; а в руці, наче маршальський жезл, він тримав свій гарпун, з яким не розлучався ніколи.

Розділ 5. Сніданок

Я пішов за ним слідом і, спустившись до буфетної, відповів на глузливу посмішку хазяїна дружнім вітанням. Я не тримав на нього зла, хоч він добряче посміявся з мене минулої ночі.

Але ж посміятися від душі – річ зовсім непогана. Щирий сміх – це справжнє благо, яке, на жаль, доля дарує нам не надто часто. Тому, якщо хтось власною персоною надає іншим привід поглузувати, нехай він не скупиться і не соромиться, нехай залюбки послужить цій справі! Будьте певні – той, у кому є щось смішне, вартий значно більшого, ніж ви гадаєте.

У буфетній на той час зібралося чимало народу; більшість з цих людей прибули вночі, і тому вчора я їх не бачив. То були майже самі китобої: перші, другі й треті помічники капітана, корабельні купори і корабельні ковалі, гарпунери і гребці – засмагли, кремезні чоловіки з кошлатими бородами, неголені, волохаті лобуряки, зранку вдягнені в матроські бушлати замість халатів.

Можна було одразу збагнути, як давно кожен із них покинув палубу свого корабля. Ось у цього молодого здоровення щоки кольором нагадують достиглі на сонці груші і пахнуть, напевно, так само солодко; він не більш як три дні тому повернувся сюди з Індії. А отой, що сидить з ним поруч,

не такий засмаглий; це скоріше відтінок червоного дерева. У третього обличчя ще зберегло сліди тропічної засмаги, тільки трохи побляклої – зрозуміло, що минув, не один тиждень, як цей чоловік зійшов на берег. Та хто міг похвалитися таким обличчям, як Квіквег, чия мармиза, помережана різнобарвними смугами, наче західний схил Анд, в одному химерному візерунку представляла всі кліматичні пояси?

– Агов! Їжа готова! – оголосив хазяїн, розчинивши двері, і ми пройшли до сусідньої кімнати снідати.

Дехто гадає, що люди, які багато подорожували, усюди поводяться невимушено і почуваються як удома в будь-якому товаристві. Та це не завжди так. Ледьярд, славетний мандрівник з Нової Англії, і шотландець Мунго Парк – обоє вони двох слів не могли стулити в салонній бесіді. Можливо, подорож по безкрайніх просторах Сибіру в санях, запряжених собаками, – подібної до тієї, яку здійснив Ледьярд, – чи тривалі прогулянки по порожній шлунок і в повній самоті до глибин чорної Африки, в чому полягали всі досягнення бідолашного Мунго, можливо, такі подвиги не сприяють світським манерам. А втім, світські манери трапляються не так уже й рідко.

Ці міркування викликала така обставина: коли ми сіли за стіл і я приготувався почути захопливі оповіді про китобійний промисел, на мій превеликий подив, ніхто з присутніх не вимовив жодного слова. І навіть більше – у всіх був якийсь знічений вигляд. Так, так! Навколо мене сиділи морські во-

вки, які у відкритому морі сміливо гарпунили велетенських китів – геть чужих і незнайомих! – і не вагаючись вступали з ними в запеклий бій; а тут вони сиділи за одним столом, люди однієї професії і подібних смаків, і озиралися один на одного так боязко, наче ніколи не переступали порога кошари на Зелених пагорбах. Дивне то було видовище – сором'язливі ведмеді, боязкі вояки-китобої!

Та повернімося до мого Квіквега; він сидів посеред них – і, з примхи долі, навіть на чільному місці, – незворушний і холодний, мов бурулька. Звісно, його манери не можна було назвати бездоганними; навіть найпалкіший із його прихильників не зміг би виправдати присутність гарпуна, який він приніс із собою до столу і який задіяв без найменших вагань, простягаючи його через весь стіл, що було вельми небезпечним для голів оточуючих, щоб загарпунити і притягнути до себе біфштекси. Проте слід зазначити, що все це він робив із спокійною впевненістю, а кожен знає, що в очах більшості впевненість рівноцінна всім світським манерам.

Ми не будемо описувати тут усі інші дивацтва Квіквега, не будемо розповідати про те, як він старанно уникав гарячих булочок і як присвятив усю свою увагу недосмаженим біфштексам. Досить лиш сказати, що, коли сніданок був завершений, він разом з усіма перейшов до буфетної, запалив люльку-томагавк і сидів, не знімаючи капелюха, перетравлюючи їжу і спокійно попихкуючи люлькою; а я пішов на прогулянку.

Розділ 6. Вулиця

Якщо я здивувався, побачивши, що така чудна особа, як Квіквег, перебуває в культурному товаристві цивілізованого міста, то подив цей одразу ж зник, коли я вийшов на свою першу – при світлі ясного дня – прогулянку вулицями Нью-Бедфорда.

У будь-якому великому портовому місті на тих вулицях, що розташовані неподалік від набережної, можна вряди-годи зустріти найчудніших людей з усіх куточків світу. Навіть на Бродвеї і Чеснет-стрит іноді трапляється, що середземноморські матроси штовхають переляканих американських леді. На Ріджент-стрит інколи можуть забрести індійські і малайські моряки, а в Бомбеї на Аполло-стрит тубільці сахалися від живих янкі. Але Нью-Бедфорд випереджає всіх – і Уотер-стрит, і Уопінг. Останні місця відвідують тільки звичайні моряки; а в Нью-Бедфорді на кожному розі стоять і точать ляс справжні канібали, справжнісінькі дикуни, і в деяких кістки ще вкриті нехрещеною плоттю. Хіба втримаєшся, щоб не витріщитися на них?

Проте, окрім жителів островів Фіджі, Тонгатобу, Ероманго, Паранджі і Брайтджі, окрім диких представників китобійного промислу, що блукають тутешніми вулицями, не впадаючи в око перехожим, ми можемо побачити в Нью-Бедфорді ще більш цікаве і, безперечно, ще більш кумедне ви-

довисько. Щотижня сюди прибувають юрми новачків із Вермонта і Нью-Гемпшира, які прагнуть спробувати свої сили в почесному та славному китобійному ремеслі. Це здебільшого молоді, дужі хлопці, вчорашні лісоруби, яким забаглося проміняти сокиру на китобійний гарпун. Парубки, зелені, мов ті Зелені пагорби, звідки вони приїхали. Інколи здається, що їм кілька годин від народження. Ось, наприклад, той хлопчина, що з поважним виглядом вийшов з-за рогу. На ньому бобровий капелюх, фалди в нього – мов хвіст у ластівки, але він підперезався матроським паском і причепив збоку кортик у піхвах. А он чимчикує ще один, у зюйдвестці, але в бомбазиновому плащі.

Міський дженджик ніколи не зрівняється з сільським, із стопроцентним денді-селяком, який на косовицю натягає рукавички з оленячої шкіри, щоб уберегти руки від засмаги. Так-от, коли цей сільський дженджик увіб'є собі в голову, що він мусить показати себе й зробити кар'єру, і вирішить піти на китобійне судно, – треба тільки бачити, як він викаблучується, опинившись у порту! Замовивши собі матроське вбрання, він неодмінно поставить на жилет модні гудзики-дзвіночки та ще й звелить пришити петельки до своїх штанів із ряднини. Бідолашний сільський дурню! Ці петельки луснуть при першому пориві свіжого вітру, коли тебе разом з усіма твоїми гудзиками та петельками потріпає лютий шторм!

Але не думайте, що це славне місто може похвалитися пе-

ред приїжджими лише гарпунерами, канібалами і сільськими простачками. Це зовсім не так. Ні, Нью-Бедфорд – справді дивовижне місце. Якби не ми, китобої, цей клопоть землі і донині лишався б, мабуть, у такому жалюгідному стані, як береги Лабрадору. Навіть тепер за містом, трохи далі від узбережжя, трапляються такі пустельні, голі місця, що аж страшно. Але саме місто чудове; мабуть, у всій Англії немає кращого. Справжня земля єлею; проте, на відміну від Хананської землі, це, окрім усього, іще й земля хліба та вина. Вулицями тут не тече молоко, і навесні їх не замощують яйцями. І все ж більш ніде в Америці не знайдеш таких величних будинків, таких пишних садків і парків, як у Нью-Бедфорді. Звідки вони взялися? Як вони з'явилися тут, на цій колись злиденній, засипаній вулканічним шлаком землі?

Підіть і роздивіться як слід залізну решітку, кожен прут якої загнутий подібно до гарпуна, роздивіться решітку навколо того високого особняка, і ви знайдете відповідь на своє питання. Так, усі ці ошатні будівлі і розкішні сади прибули сюди з Атлантичного, Індійського і Тихого океанів. Усе це свого часу загарпунили і витягли з морської глибини китобої. Чи міг сам герр Олександр звершити такий подвиг?

Кажуть, батьки в Нью-Бедфорді дають у посаг своїм донькам китів, а племінницям – дельфінів. Їдьте до Нью-Бедфорда, якщо хочете побачити справжнє бучне весілля, бо кажуть, що там у кожній оселі стоять цілі діжки китового лою і щоночі спалюють спермацетові свічки заввишки в людський

зріст.

Улітку місто потопає в пишній зелені, а око милують довгі золоті алеї.

А в серпні в небесній висоті чудові каштани, наче канделябри, простирають над перехожими довгасті, мов свічки, конуси своїх квіткових бростей. Так усепереможне містецтво прикрасило весь Нью-Бедфорд барвистими терасами квітників на голих уламках скель, розкиданих тут в останній день творіння.

А жінки Нью-Бедфорда! Вони квітнуть, наче троянди, що їх вони понасаджували своїми тендітними руками. Але троянди квітнуть лише влітку, а ніжні гвоздики на їх личках червоніють цілий рік, мов сонце в небі. Такого цвітіння не знайти більш ніде у світі – хіба що в Селемі, де, як я чув, дихання молодих дівчат наповнене мускусом, і моряки за багато миль від берега за запахом відчують близькість своїх коханих, наче йдуть до запашних Молук, а не до пуританського піщаного узбережжя.

Розділ 7. Каплиця

Там, у Нью-Бедфорді, стоїть Каплиця Китобоїв, і небагато знайдеться суворих моряків, що перед відплиттям до Індійського чи Тихого океану не скористаються з нагоди зайти сюди в неділю. У всякому разі, я зайшов. Повернувшись із першої ранкової прогулянки, я невдовзі знову вийшов на вулицю – тільки для того, щоб піти до каплиці. Ясне, світле і холодне небо затягло туманом, ліпив мокрий сніг. Я щільно закутався у свою кошлату куртку, зшити з тканини, що зветься «ведмежа шкура», і подолав шлях у лютій заметілі. Коли я ввійшов до каплиці, там було небагато людей – лише кілька моряків і матроських жінок та вдів.

Панувала мертва тиша, яку час від часу порушувало завивання хуртовини. Здавалося, наче кожний із мовчазних прочан навмисне всівся осторонь від інших, бо його німотна туга була навічно замкнена в собі. Священик ще не прийшов. Наче німі острови, сиділи ці чоловіки й жінки, втупивши очі в мармурові плити з чорною облямівкою, умуровані в стіну по обидва боки від кафедри. На трьох із них були приблизно такі написи (цитую з пам'яті):

ПАМ'ЯТІ

ДЖОНА ТОЛБОТА,

загиблого у віці вісімнадцяти років

за бортом корабля

*поблизу острова Пустки біля берегів Патагонії
1 листопада 1836 року.*

*Цю плиту спорудила в пам'ять про нього
його сестра*

ПАМ'ЯТІ

**РОБЕРТА ЛОНГА, ВІЛЛІСА ЕЛЛЕРІ,
НАТАНА КОЛМЕНА, УОЛТЕРА КЕННІ,
СЕТА МЕЙСІ І СЕМЮЕЛА ГЛЕЙГА,**

*членів екіпажу одного з вельботів
з корабля «Еліза»,
затягнутих китом у відкрите море
поблизу Тихоокеанського узбережжя
31 грудня 1839 року.*

*Цей мармур встановили тут
їхні товариші, що лишилися живими*

ПАМ'ЯТІ

ПОКІЙНОГО

**КАПІТАНА ЄЗЕКІЇЛА ГАРДІ,
убитого на своєму вельботі
кашалотом біля берегів Японії**

3 серпня 1833 року.

*Цю плиту встановила в пам'ять про нього
його вдова*

Я струсив розталі крижинки з капелюха й куртки, сів
неподалік від дверей і, роззирнувшись довкола, на свій по-

див, побачив неподалік від себе Квіквега. Він придивлявся до цієї урочистої обстановки з цікавістю й недовірою. Дикун був єдиним, хто звернув на мене увагу, позаяк він був тут єдиним, хто не вмів читати, і тому не міг зацікавитися написами на стінах.

Не знаю, чи були серед присутніх у каплиці родичі тих моряків, чії імена значилися на плитах; проте нещасні випадки на морі трапляються так часто і у стількох жінок на обличчях, якщо не у вбранні, можна було помітити сліди невтішного горя, що я можу впевнено сказати – там зібралися ті, у чийх згорьованих серцях при погляді на ці холодні камені знову ятряться давні рани.

О ви, чії померлі близькі лежать під зеленою травою, хто може, стоячи серед квітів, сказати: тут лежить той, кого я любив, – вам незнайомий біль, що мучить ці серця. Скільки болісних просвітів між чорними склепіннями плит, під якими не похований прах! Який розпач у цих безпристрасних написах! Яка мертвотна пустка, яка несподівана зневіра в цих рядках, що вбивають будь-яку віру і немовби полишають надії на воскресіння тих, хто загинув на незнаних широтах і не спочив у землі. Ці плити мали б стояти у печерах Елефанти, а не тут.

У якому списку зазначені імена наших мерців? Чому існує приказка, що могили німі, адже вони ховають не менше таємниць, ніж Гудвінські піски! Як пояснити, що перед іменем того, хто вчора покинув цей світ, ми ставимо сло-

во, таке важливе і таке оманливе, проте не нагороджуємо таким званням того, хто вирушає до берегів найвіддаленіших Індій нашого світу? Чому страхові компанії виплачують великі суми у випадку смерті безсмертних? У якому вічному, непорушному паралічі, у якому мертвому безнадійному заціпенінні зараз лежить старець Адам, який помер шістдесят століть тому? Як пояснити, що ми тужимо за тими, на кого, згідно з нашими уявленнями, чекає вічна радість? Чому всі живі прагнуть приректи до мовчання все, що померло? Чому найменшої чутки про стукіт у склепі досить для того, щоб навіяти жах на ціле місто? У всіх цих питаннях є глибокий сенс.

Але віра, мов шакал, живиться біля трупарні, і навіть із цих мертвих вагань витягає вона живильну надію.

Навряд чи слід казати, з яким почуттям я роздивлявся напередодні свого відплиття до Нентакета ці мармурові плити і читав при тьмяному світлі згаслого дня рядки про долю китобоїв, які вирушили в цю подорож раніше від мене. Так, Ізмаїле, можливо, і тебе чекає така сама доля. Та потім мій смуток розвіявся. Адже це не що інше, як приємне запрошення в дорогу, чудова нагода досягти успіху; слово честі, розбитий вельбот нагородить мене безсмертям без підвищення зарплатні. Справді, у китобійному ремеслі смерть – звичайнісінька річ: ти й оком не змигнеш, а тебе за якусь мить турнуть у Вічність. Ну то й що? Гадаю, ми якось хибно розуміємо питання Життя і Смерті. Гадаю, те, що називають

моєю тінню тут, на землі, – це і є моя справжня сутність. Гадаю, у своєму погляді на духовні явища ми подібні до устриць, які дивляться на сонце з водної глибини і вважають, що цей каламутний водяний шар – прозоре повітря. Гадаю, моє тіло – це лише осад мого кращого буття. Та нехай хто хоче, той і забирає моє тіло, нехай забирає, адже воно – не я! Тому тричі слава Нентакету, нехай буде проламане дно вельбота і проламаний череп, та душі моєї не зломить і сам Юпітер.

Розділ 8. Кафедра проповідника

Я просидів так недовго; а потім до каплиці увійшов якийсь поважний чоловік кремезної статури, і з того, як усі одразу звернули до нього шанобливі погляди, ледве порив снігової заметілі з грюкотом зачинив за ним двері, я не вагаючись вирішив, що цей симпатичний старий – сам священик. І справді, то був отець Мепл, як називали його китобої, серед яких він зажив неабиякої слави. У юні роки він теж був моряком, гарпунером, проте вже багато років тому став служителем церкви. У ті часи, про які я пишу, отець Мепл став на порозі пори своєї старості – тієї здорової старості, що ніби прибирається у квітучу молодість, бо здавалося, що в його зморшках виграють ніжні відблиски нового світанку – так весняна зелень прозирає з-під лютневого снігу.

Жоден, хто знав історію життя отця Мепла, не залишався до нього байдужим; його священницька подoba була якоюсь несподіваною, бо вгадувалося в ній суворе моряцьке минуле. Коли він увійшов, я помітив, що він без парасолі і, звичайно, прибув не в екіпажі; розталий сніг цівками стікав із його парусиного капелюха, а бахматий, подібний до лоцманського, брезентовий плащ, просотаний водою, гнув його до землі. Утім, капелюх, плащ і калоші були по черзі зняті й розміщені в кутку біля дверей, після чого він у належному вбранні неквапно підійшов до кафедри.

Вона, як і більшість старовинних кафедр, була дуже високою, а позаяк звичайні східці за такої висоти мали простягтися на чималу довжину, загромождаючи і так невелику площу каплиці, архітектор – певно, за порадою отця Мепла – спорудив кафедру без східців, прилаштувавши до неї підвісну драбину на кшталт тієї, якою піднімаються з човна на борт корабля. Дружина одного капітана-китобоя пожертвувала для каплиці два міцних канати з червоної вовни, що тепер правили за бильця цієї драбини, яка, оздоблена різьбленням і пофарбована під червоне дерево, пасувала до загальної обстановки каплиці і тому здавалася цілком доречною та не позбавленою смаку спорудою. Отець Мепл на хвилюку пристояв біля підніжжя драбини і, міцно вхопившись обіруч за вовняні кульки на кінцях бильць, позирнув нагору, а потім із суто моряцькою й водночас статечною спритністю зійшов по драбині, перебираючи руками, наче піднімався на готщоглу свого корабля.

Поздовжні частини цієї драбини, як у справжнього трапа, були мотузяні, обшиті клейонкою, лише сходинки зроблені з дерева. Я одразу подумав, що це може бути дуже зручним на кораблі, але тут є зайвим. Я ж бо ніяк не чекав, що отець Мепл, піднявшись на кафедру, неквапно повернеться і, перекинувшись через борт, почне поволі витягати драбину по одній сходинці, поки вся вона не опиниться нагорі, перетворивши кафедру на малий неприступний Квебек.

Трохи збентежений, якось мить я розмірковував над тим,

що мені довелося побачити. Отця Мепла всі знали як чоловіка великої простоти і святості, тому я не міг запідозрити його в намаганні завоювати такими фокусами дешеву популярність. Ні, подумав я, тут має бути якийсь потаємний сенс, і навіть більше – якась прихована символіка. Можливо, він хоче показати цим актом фізичної ізоляції, що він на певний час душевно усамітнився, обірвав усі зовнішні зв'язки і світські узи? Справді, для істинно віруючої людини ця кафедра, що є невичерпним джерелом словесного вина і м'яса, – непохитна фортеця, величний Еренбрейтштейн, у стінах якого міститься вічна пожива.

Підвісна драбина була не єдиним дивацтвом, що залишилося від колишнього моряцького життя священика. Поміж мармурових надгробків, розташованих по обидва боки позаду кафедри, на стіні висіла велика картина – самотній корабель, що відважно бореться з бурею, яка жене його на чорні берегові скелі, оперезані сліпучо-білими пінистими хвилями. А в небесах, над миготливими хмарами, над чорною завісою, маячить острівець сонячного світла, і на ньому – обличчя янгола, що дивиться вниз. Це осяйне обличчя кидає на корабель, що хилитається в буремному морі, маленький світлий відблиск, схожий на срібну дощечку, прибиту до палуби «Вікторії» на тому місці, де загинув Нельсон. «О славний корабель! – ніби промовляє цей янгол. – Сміливий, славний корабель, тримайся! Нехай стоїть несхитно твоє відважне стерно. Удалині вже проглядає сонце, хмари розсту-

паються – прозирає безхмарна блакить».

Кафедра теж видавала морський смак, що породив підвісну драбину і це полотно. Оббита спереду панеллю, вона за формою нагадувала крутобокий корабельний ніс, і Біблія лежала на виступі, порізьбленому звивистими візерунками, мов ніс корабля.

Що може бути красномовнішим, ніж це? Адже кафедра проповідника завжди була попереду всього земного і вказувала шлях; кафедра веде світ за собою. Звідти смертні бачать перші ознаки Божого гніву, і ніс корабля бере на себе перший порив буревію.

Звідси линуть до бога бризів і штормів перші благання про попутний вітер. Справді, світ – це корабель, що взяв курс у незнаний простір відкритого океану, а кафедра проповідника – ніс корабля.

Розділ 9. Проповідь

Отець Мепл підвівся і тихо, проте владно звелів своїй пастві, що розбрелася по каплиці, зібратися до купи: «Гей, від лівого борту! Праворуч! Від правого борту – ліворуч! Усередину, усередину!»

У проходах загупали важкі матроські чоботи, тихо зачовгали жіночі черевики, знову запанувала тиша, і погляди звернулися до проповідника.

Якусь мить він стояв нерухомо, потім опустився на коліна в носовій частині своєї кафедри, склав на грудях широкі засмагли долоні і, звівши догори погляд заплющених очей, почав молитися з таким побожним замилюванням, наче показував молитву з глибини моря. Після закінчення молитви він урочистим і протяжним голосом, подібним до поховального дзвону затонулого в тумані корабля, став читати гімн, поступово змінюючи інтонацію, і завершив читання на радісній, хвалебній ноті:

Мене поглинув, як могила, кит.
О, темного жаху страшна безодня!
Під сонцем виграє морська блакить,
Мене ж чекає темрява підводна.

Дивився я в пекельну глибину,
Де мук нестерпних і страждань без ліку,

І розпач душу обійняв мою —
Там, грішний, я каратимусь довіку.

В ту мить тяжку я Господа молив,
Я знав, що гріх спокутувати мушу,
І милосердний Бог мене простив —
І визволив з п'ятьми загиблу душу.

На світлому дельфіні плів Господь;
Не осягнути зорові людському
Всю грізну велич сяяння Його —
Мов блискавиця в небі грозовому!

І страх, і радість в серці ожили,
Ту мить я пам'ятатиму до смерті.
Хай славиться Господь мій на віки
У могутті своєму й милосерді!

Майже всі присутні йому підспівували, і гімн розливався, линучи у височінь, навіть заглушивши завивання хуртовини. Потім ненадовго запанувала тиша; проповідник повільно перегортав сторінки Біблії і нарешті, поклавши долоні на розгорнуту книгу, промовив:

— Любі мої брати-матроси! Візьмімо останній вірш першого розділу книги пророка Йони: «І створив Бог великого кита і звелів йому прогинути Йону».

Матроси! Ця книга, що містить всього лише чотири розділи — чотири оповіді, — це тонка нитка, уплетена в канат Свя-

того Письма. Та яких глибин душі досягає глибинний лот Йони! Яким повчальним є для нас приклад цього пророка! Який прекрасний його гімн у череві риби! Як нагадує він хвилі морські, скільки в ньому величі! Ми відчуваємо, як буруни здіймаються над нами, разом із ним ми опускаємося на драглисте дно морське, а навколо, зусібіч, морська трава і зелений мул! Та чого навчає нас книга Йони? Друзі мої, це подвійне повчання; повчання для нас усіх, грішних людей, і повчання для мене, керманича Бога живого. Для нас, грішних людей, це повчання тому, що тут розповідається про гріх, про заблукану душу, про раптово пробуджений страх, швидку покару, каяття, молитву і, нарешті, про спасіння і радість Йони. Так само як в усіх грішників серед людей, гріх сина Амітая був у гордовитому непослуху волі Божій. Зараз не має значення, в чому була ця воля і як він дізнався про неї, – бо він вирішив, що звершити її тяжко. Та пам'ятайте: все, чого чекає від нас Господь, тяжко звершити, і тому він частіше примушує нас, ніж намовляє. І якщо ми скоряємося Господу, ми повинні щоразу йти проти самих себе; ця непокора самому собі і є найтяжчою в покорі Господу.

Але, взявши на себе гріх непокори, Йона і далі зневажав Господа, бо спробував утекти від Нього. Він гадав, що корабель, збудований людьми, відвезе його в такі краї, де панує не Бог, а капітани земні. Він блукає біля причалів Іуппії і шукає корабель, що йде до Таршиша. У цьому є, слід гадати, особливий смисл, якого досі ніхто не осягнув. За всіма

розрахунками, Таршиш – це не що інше, як нинішній Кадіс. Така думка вчених. А де розташований Кадіс, друзі мої? В Іспанії, так далеко від Іюппії, як тільки міг Йона дістатися морем у ті давні часи, коли води Атлантики були незнані людям? Тому що Іюппія, брати мої матроси, це сучасна Яффа, вона розкинулася на східному березі Середземного моря, у Сирії. А Таршиш, або Кадіс, розташований на дві тисячі миль західніше, біля виходу з Гібралтарської протоки. Ви бачите, матроси, що Йона хотів утекти від Господа на край світу. Бідолаха! О, мізерний, негідний чоловічок! Опустивши винуватий погляд, затуливши лице крисами капелюха, він ховається від свого Господа; він блукає біля причалів, як злодій, і квапиться перетнути море. У нього такий збентежений вигляд, що він викриває сам себе; якби за тих часів існувала поліція, Йона лише через свою підозрілу зовнішність був би заарештований, не встигши ступити на палубу корабля. Адже зрозуміло, що він злочинець-утікач: при ньому немає ні багажу – ні картонки для капелюха, ні дорожньої валізи, – ні друзів, які б супроводжували його до причалу і побажали йому щасливої дороги. Та ось він нарешті після довгих пошуків знаходить корабель, що йде у Таршиш. Вантажні роботи завершуються; коли він сходить на палубу, щоб поговорити з капітаном, матроси на мить припиняють роботу і шепочуться, що в цього чоловіка лихе око. Йона чує ці слова; та марно він намагається прибрати спокійний і самовпевнений вигляд, марно силкується всміхнутись

жалюгідною посмішкою. Моряки несвідомо відчують його провину. Своїм звичайним жартівливим і водночас серйозним тоном вони притишено перемовляються: «Слухай, Джеку, він обікрав удову», або «Поглянь, Джо, це двоєженець», чи «По-моєму, Гаррі, це розпусник, що втік із тюрми у старій Гоморрі, а може, убивця із Содома». Один із матросів підбігає до пристані, біля якої пришвартований корабель, і читає наліплена на палі об'яву, у якій пропонується п'ятсот золотих монет за спіймання батьковбивці, а нижче додається опис зовнішності злочинця. Він читає і позирає то на Йону, то на об'яву, а його приятелі з'юрилися навколо Йони і багатозначно мовчать, ладні враз схопити його. Йона, перелякавшись, тремтить, намагається зібратися на силі, щоб приховати страх, і від цього виглядає ще більшим боягузом. Він не зізнається сам собі, що його в чомусь підозрюють, та це також викликає підозру. І він стоїть там, поки матроси не переконаються, що він не той чоловік, про якого говориться в об'яві, і розступаються, щоб пропустити його вниз, до каюти капітана. «Хто там? – гукає капітан, не підводячи голови від свого столу, за яким він поспіхом дає лад паперам для митниці. – Хто там?» О, як глибоко це безневинне питання ранило душу Йони! Здається, зараз він схопиться з місця і побіжить галасвіта. Та він опановує себе. «Мені треба допливти на цьому кораблі до Таршиша. Чи скоро ви відпливаєте, сер?» До цієї миті капітан, поринувши у свої папери, сидів, не підводячи голову, і не бачив Йони, хоча той стояв

перед ним. Але, почувши цей притлумлений голос, він одразу ж вступлює в Йону проникливий погляд. «Ми відпливаємо з припливом», – повільно відповідає він зрештою, продовжуючи пильно дивитися на свого гостя. «А скоріше не можна, сер?» – «І так досить скоро для будь-якого чесного пасажира». Ось тобі ще один удар, Йоно! Але Йона вмить переводить розмову на інше. «Я їду з вами, – каже він. – Ось гроші. Скільки це коштуватиме? Я заплачу відразу». Тут недарма згадується, брати мої матроси, що він «заплатив за переправу» ще до того, як корабель відплив. І на загальному тлі розповіді ця деталь набуває особливого значення.

Цей капітан, друзі мої, був із таких людей, чия проникливість прозирає будь-який злочин, але чия пожадливість викриває лише злочини бідних. У цьому світі, брати мої, Гріх, який може заплатити за проїзд, вільно подорожує без паспорта, тоді як Чеснота, якщо вона не має грошей, буде заарештована біля першої ж застави. Капітан намислив виміряти глибину кишень Йони, перш ніж висловити свою думку про нього. Він запросив з нього потрібну ціну, і Йо-на погодився. Тепер капітан був певний, що Йона – злодій-утікач; та все ж він вирішив допомогти втікачеві, який то-рує собі шлях золотом. Проте, коли Йона не вагаючись витяг свого гаманця, у капітана виникла підозра. Він кидав кожную монету об стіл, щоб перевірити, чи вона не фальшива. При-наймні це не фальшивомонетник, сказав він собі і вніс Йо-ну до списку пасажирів. «Покажіть мені мою каюту, сер, –

звернувся до нього Йона. – Мені треба відпочити». «Атож, вигляд у тебе кепський, – зауважив капітан. – Ось твоя каюта». Йона увійшов до каюти і повернувся, щоб замкнути двері, та в замку не було ключа. А капітан, почувши, як він марно вовтузиться з дверима, стиха засміявся і промимрив щось про тюремні камери, які не замикаються зсередини. Йона, як був, у одежі і вкритий пилюкою, упав на ліжку і побачив, що стеля цієї тісної каюти ледь не торкається його лоба. Тут була страшна задуха. Уже зараз, у цьому тісному закутні, розміщеному нижче ватерлінії, Йона відчув провісницьке передчуття тієї задушливої хвилини, коли кит ув'язнить його в найтіснішій камері свого черева.

Підвісна лампа, пригвинчена до перегородки, ледь погойдується; під тягарем останніх мішків корабель похилився в бік пристані, і лампа разом із племінцем тепер висить трохи похило відносно самої каюти; хоча насправді, бездоганно пряма, вона лише виявляла оману і облудність тих рівнів, серед яких вона розхитувалася. Лампа бентежила, лякала Йону; лежачи на ліжку, він стомленими очима обводив каюту, і не було на чому зупинитися стривоженому погляду цього втікача, якому досі щастило. Лукавство лампи навіювало йому дедалі більший жах. Усе було покривлене – підлога, стеля, перегородки. «Отак і сумління моє висить у мені, – стогнав він, – догори рветься його жагуче полум'я, та всі закутки моєї душі покривлені».

Як людина, що після бучного бенкету квапиться зранку

до свого ліжка, хоча голова в неї ще йде обертом, а докори сумління вже починають розривати душу сталевими шипами на кшталт тих, що на зброї римського коня, які тим глибше занурюються йому в груди, що дужче він рветься вперед, – подібно до цієї людини, яка у млості скидається в себе на ліжку, благаючи Господа, щоб Він дарував їй забуття, поки триває цей болісний стан, і нарешті серед виру страждань відчуває, як її огортає глибоке заціпеніння, подібне до того, у яке поринає вмираючий від крововтрати, бо хворе сумління – це така сама рана, і кровотечі нічим не можна спинити; отак і Йона, провівши на своєму ліжку довгі страдницькі години, нарешті під дією цілющого страждання поринає в зелені води сну.

Та ось настав час припливу; швартові віддані, і корабель, сильно похилившись на один бік, відпливає від пустельного причалу і йде в море, узявши курс на Таршиш. Це був перший в історії корабель контрабандистів, друзі мої. І контрабандним вантажем був Йона. Але море збунтувалося, воно не хоче нести несправедний вантаж. Почався страшний шторм, він от-от розтрончить корабель на друзки. Але тепер, коли боцман кличе всіх нагору, коли ящики, мішки і глеки з гуркотом летять за борт під завивання вітру і людські крики, під тупотіння ніг, від якого двигтять дощана палуба в нього над головою, – серед усього цього несамовитого галасу Йона спить своїм моторошним сном. Він не бачить чорного неба і збуреного моря, не відчуває, як рвуться шпангоути, і не знає,

гадки не має, що здалеку, розтинаючи хвилі, за ним наздогін мчить, роззявивши пащеку, велетенський кит. Але переляканий шкіпер прибігає до нього і волає: «Чого ти спиш, дурню? Вставай!» Прокинувшись від цього несамовитого крику, Йона підводиться, зашпортовуючись і ледве тримаючись на ногах, виходить на палубу і, схопившись за канат, дивиться на море. Та цієї миті величезна хвиля, наче пантера, налітає на нього з-за борту. Хвиля за хвилею вдаряє в корабель, і вода, не знаходячи виходу, з ревом мчить на корму та ніс, і моряки тонуть, хоча корабель ще тримається на плаву. І щоразу, коли блідий місяць показує своє злякане обличчя в глибоких проваллях серед буремного мороку небес, Йона бачить, охоплений жахом, як здійснюється бушприт корабля, щоб одразу ж знову пірнути вниз, назустріч оскаженілій водній стихії.

Страхи роздирають його душу. Хоч як він шулиться, хоч як ховається від обличчя Господнього – тепер він відкритий для всіх поглядів. Матроси помічають його, їхні підозри ростуть, і зрештою, тільки для того, щоб дізнатися правду, покладаючись на Вищий суд, вони вирішують кинути жереб і довідатися, через кого їх спіткало таке лихо. Жереб указав на Йону. Побачивши це, вони з люттю накидаються на нього: «Яке твоє заняття? Звідки ти йдеш, який твій край, із якого ти народу?» Та завважте, матроси, як поводить się Йона тепер. Розлючені моряки лише допитуються, хто він і звідки, але дістають відповідь не тільки на свої запитання, але

й іншу відповідь на запитання, не задане ними, несподівану відповідь, вирвану з грудей Йони твердою рукою Господа.

— Я єврей! — згукує він і по хвилі додає: — Я шаную Господа Бога небес, що створив море і землю.

Ти шануєш його, Йоно? Тепер тобі впору Його жахатися. І Йона, як стояв на місці, так тут і зізнався в усьому, і люди, вислухавши його зізнання, відчули великий страх, та все ж таки переймалися співчуттям до нього. І коли Йона, ще не сміючи благодіти Господа про милосердя, бо надто добре відав усю глибину власних гріхів, коли бідолашний Йона простогнав до них, щоб вони взяли його і кинули в море — адже він знав, що це через нього їх спіткало таке лихо, — вони жалісливо відвернулися від нього і зробили спроби врятувати корабель іншими способами. Та всі їхні старання були марні. Буревій завивав щодалі сильніше. І тоді, здійнявши одну руку до небес, другу вони мимохіть наклали на Йоноу.

Погляньте! Ось Йоноу піднімають, мов якір, і кидають у море; і одразу спокій, наче олія, розпливається по хвилях зі сходу, і море стишує свою лють, і шторм разом із Йоною лишається далеко за бортом, і морська гладінь оточує корабель. Йона пірнув у дикий безладний вир у такому сум'ятті, що навіть не помітив, як потрапив у роззявлену пащеку; кит стулив щелепи, клацнувши білими зубами, наче незліченними засувами на дверях в'язниці. І тоді Йона помолився Господу Богу своєму з черева кита. Та зверніть увагу на його молитву і запам'ятайте важливе повчання. Хоч який гріш-

ний Йона, він не ремствує, не благає пощади. Він відчуває, що ця жахлива покара справедлива. Свій порятунок він віддає на розсуд Божий, вдовольнившись тим, що всупереч усім стражданням звертає погляд свій до святого храму Його. А це, брати мої матроси, справжнє, істинне каяття, – те, яке не вимагає прощення, але дякує за покару. І як приємно це було Господу в Йоні, показує його подальше визволення і порятунок від моря і від кита. Брати мої, я не ставлю Йону за приклад, щоб ви наслідували його у гріху, але ставлю його за приклад як взірець каяття. Не грішіть, але, згрішивши, неодмінно покайтеся у гріху, як Йона.

Так говорив проповідник, а тужливе завивання хуртовини, що долиняло ззовні, ніби додавало ще більшої сили його словам, і коли він описував шторм на морі, то здавалося, наче і сам він перебуває у владі шаленої бурі. Його широкі груди надималися, наче від мертвої хвилі, розпростані руки були мов дві ворожі стихії; громовий гуркіт лунав з-під темного чола, а погляд вергав блискавиці – і все це змушувало простодушних слухачів дивитися на нього з незвичним для них почуттям шанобливого страху. Та ось настала тиша; він знову взявся мовчки гортати сторінки Святого Письма, а потім, склепивши повіки, хвилю стояв непорушно, у безмовній бесіді з Богом і самим собою.

Потім він знову схилився вперед, до своєї пастви, і, схиляючи голову все нижче, з виразом глибокої і мужньої покори вимовив такі слова:

– Брати мої матроси! Лише одну долоню поклав на вас Господь, та обома долонями він тисне на мене. При слабкому вогнику, що дарований мені, я дав вам урок, якого навчає Йона всіх грішників і, таким чином, вас, а ще більше – мене, бо я ще більший грішник, ніж ви. З якою радістю я б зараз спустився з цієї щогли і сів на палубі, де сидите ви, і слухав, як ви слухаєте, щоб хтось із вас читав *мені* цей другий, ще страшніший урок, якого Йона навчає *мене*, керманича Бога живого. Як помазаник керманича-пророка, провісника істини, Йона, отримавши наказ від Господа повідомити гірку правду потонулій у скверні Ніневії, але побоявшись налаштувати проти себе жителів цього міста, утік від покладеного на нього Богом обов'язку і спробував сховатися від Господа свого на кораблі в Іюппії. Але Господь – повсюди; і Йона не доплив до Таршиша. Ви пам'ятаєте, Бог у подібі кита наздогнав його і проглинув, вкинувши у прірву загибелі, і, стрімко занурюючись у глибину, поніс із собою в «серце моря», де вир затягнув його в тисячомильну безодню, «і водорість голову його повила», і весь мінливий світ страждань котив над ним свої хвилі. Але й звідти, з безодні, куди не досягає лот, «з нутра пекельного», коли кит уже опустився на дно океану, – і звідти Бог почув голос пророка, що розкався у водній глибині. І тоді Господь звернувся до кита, і з тремтливої, холодної морської пітьми кит помчав до теплого, ласкавого сонця, до всіх чудес земного світу і «виблював Йону на сушу»; і тоді слово Боже пролунало знову,

і Йона, поранений, побитий, та все ще чуючи у вухах своїх, наче у двох морських мушлях, громовий хорал океану, – виконав наказ Усемогутнього. Який то був наказ, брати мої? Провіщати Істину перед обличчям Неправди! Ось, друзі мої, у чому полягає друге повчання, і лихо тому керманичу Бога живого, який ним знехтує. Лихо тому, хто відвертає цей світ від обов'язку перед Богом! Лихо тому, хто лле олію на хвилі, коли Бог звелів бути шторму! Лихо тому, хто хоче догоджати, а не карати! Лихо тому, для кого світська слава дорожча від чесноти! Лихо тому, хто тікає від неслави в цьому світі! Лихо тому, хто тікає від правди, навіть якщо у неправді порятунок! Так, лихо тому, хто, як казав великий Павло, повчаючи інших, сам лишається негідним!

Він похилив голову і на мить наче поринув у роздуми; потім, знов повернувши до нас обличчя, осяяне світлою радістю, вигукнув у припливі божественного натхнення:

– О брати мої матроси! Праворуч по борту з усяким горем іде вічне блаженство, і здійснюється воно тим вище, що глибше вниз сягає глибина горя. Так висота грот-щогли переважає глибину кільсона. Блаженство, спрямоване в небесну височінь і в бездонну глибину душі, блаженство того, хто несхитно стоїть проти гордих богів і можновладців світу цього. Блаженство того, чиї дужі руки підтримують його, коли корабель цього підступного, облудного світу йде на дно в нього під ногами. Блаженство того, хто не поступиться і дешицею правди, але буде бороти, нищити, палити гріх, навіть

прихований під мантиями сенаторів і суддів. Блаженство, високе, як брамсель, блаженство того, хто не визнає ні закону, ні пана, окрім свого Господа Бога, і в кого одна батьківщина – Царство Небесне. Блаженство того, кого всі хвилі буремного океану людського не можуть змити з цього надійного Корабля Століть. Вічне блаженство і радість – ось доля того, хто зможе сказати при останньому подиху: «Отче мій (якого я знаю здебільшого за ударами), смертний чи безсмертний, я помираю. Я прагнув належати Тобі більше, ніж цьому світові чи самому собі. Та все це байдуже. Я залишаю вічність Тобі, бо що таке людина, щоб їй пережити свого Господа?»

Більш він не сказав нічого, тільки повільним порухом благословив паству, затулив обличчя долонями і стояв, не піднімаючись із колін, поки всі не розійшлися і не лишили його на самоті.

Розділ 10. Щирий друг

Повернувшись із каплиці до готелю «Китовий фонтан», я побачив там самого Квіквега, який пішов із каплиці перед благословенням. Він сидів на ослоні біля вогнища, поставивши ноги на решітку, і тримав в одній руці коло самих очей свого малого чорного божка, втупившись йому в обличчя та обережно проводячи лезом ножа по його носі, й мугикав якусь свою поганську пісеньку.

Побачивши мене, він відклав свого ідола убік і одразу ж, ступивши до столу, взяв звідти грубу книгу, яку прилаштував у себе на колінах, і заходився лічити в ній сторінки; щоразу, налічивши півсотні, він на мить спинявся, спантеличено озирався довкола, уривчасто й протяжно свистів і починав лічити наступну півсотню, знову починаючи лічбу з самого початку, наче не вмів рахувати більше ніж до п'ятдесяти; і все його зачудування кількістю сторінок у книзі було викликане лише тим, що їх тут стільки разів по півсотні.

Я стежив за ним з неабиякою цікавістю. Попри те що він був дикуном і його обличчя – принаймні на мій погляд – було спотворене татуюванням, у його подібі все ж було щось привабливе. Душі не сховаєш. Мені здавалося, що під цими страшними рубцями видніють ознаки щирого, чесного серця; а в його великих глибоких очах, жагуче-чорних і сміливих, прозирала душевна сила, що не відступить і перед ле-

гіоном чортів.

Та окрім цього, у поставі цього язичника було щось таке величне, чого не могла спотворити навіть його незграбна манера поводитись. Він виглядав як людина, яка ніколи ні перед ким не плазувала. Чи тому, що голова в нього була поголена і високе чоло здавалося ще більш опуклим та об'ємним – цього я сказати не можу, – та, звісно ж, як на френолога, в нього був бездоганний череп. Це може видатися смішним, але мені його голова нагадала голову генерала Вашингтона на відомому погрудді. У Квіквега був такий самий видовжений, правильної форми схил над бровами, що помалу відступав назад; а брови так само виступали вперед, наче два миси, густо порослі лісом. Квіквег наче був канібальським різновидом Джорджа Вашингтона.

Поки я так пильно розглядав його, водночас удаючи, ніби дивлюся у вікно, за яким шаленіла хуртовина, він не звертав на мене ані найменшої уваги, навіть жодного разу не позирнув у мій бік, – так він був захоплений підрахунком сторінок у своїй чудній книзі. Але я пам'ятав, як дружньо ми з ним провели минулу ніч і як ніжно обіймала мене його рука, коли я прокинувся, і тому така байдужість здалася мені дивною. Утім, дикуни – взагалі дивні створіння, і часом важко буває зрозуміти, як із ними слід поводитись. Спершу вони навіюють вам страх, а їхня спокійна простота і незворушність здається вам сократівською мудрістю.

До речі, я помітив, що Квіквег майже не вступав у роз-

мову з іншими мешканцями готелю. Він не робив спроб заприятелювати з ними, наче не мав жодного бажання знайти нових друзів. Усе це видалося мені дуже незвичайним; але, трохи поміркувавши, я дійшов висновку, що в цьому є якась духовна велич. Переді мною була людина, що опинилася за тисячі миль від рідної домівки, подолала довгий шлях навкруги мису Горн – бо іншого шляху звідти немає, – була такою самотньою серед чужих для неї людей, наче потрапила на Юпітер; і, попри все це, він поводить ся украй невимушено, зберігає абсолютну незворушність, не має потреби в чиємусь товаристві і завжди лишається самим собою. Йй-право, така поведінка вказує на справжнього філософа, хоч він, звісно, ніколи не чув про філософію. Та, мабуть, ми, смертні, можемо бути справжніми філософами тільки тоді, коли не прагнемо цього свідомо. Коли я чую, що хтось називає себе філософом, я одразу вирішую, що він, подібно до якогось старенького, «вавку в голові має».

Окрім нас, у кімнаті не було нікогісінько. Вогонь у каміні ледь блимав, уже проминувши ту стадію, коли своїми першими спалахами обігрів кімнату, і тепер жеврів лише для того, щоб дати поживу задуманим очам; а за вікном юрмилися вечірні примари, і тіні зазирали до кімнати, де ми сиділи удвох у мовчазній самоті; завивання хуртовини то урочи-сто гучнішало, то стихало за стіною; і в моїй душі прокинулися дивні почуття. Щось наче розтануло в мені. Я відчув, що моє озлоблене серце і жорстка рука вже не ворогують із

цим вовчим світом. Його втихомирив цей дикун-миротворець. Ось він сидить тут переді мною, і його незворушний спокій свідчить про вдачу, якій незнайома ні облуда цивілізації, ні ввічлива брехня. Звісно, він дикун, та ще й навдивовижу потворний, але я відчував у ньому якусь загадкову принаду. Мене принаджувало, наче сильний магніт, саме те, що відштовхнуло б будь-кого іншого. Ну ж бо, спробую заприятелювати з язичником, подумав я, коли християнські чесноти виявляються лише бездушною машкарою гречності. Я підсунув до нього свого ослінчика і почав робити дружні знаки, водночас намагаючись зав'язати розмову. Спочатку він не зважав на мої спроби, та після того як я згадав про його нічну люб'язність, він сам спитав мене, чи ми й сьогодні спатимемо разом. Я відповів ствердно, і мені здалося, що його це потішило, може, навіть трохи полестило йому.

Потім ми почали разом гортати ту грубу книжку, і я спробував пояснити йому мету друкарства і розтлумачити зміст кількох малюнків, що були там уміщені. У такий спосіб я збудив його цікавість, і невдовзі ми вже залюбки бесідували про всі ті дивовижні речі, на які можна натрапити в цьому славному місті. Потім я запропонував: «Покуримо?» – і він витяг свій кисет і томагавк і уклінно дав мені затягнутись. І отак ми з ним сиділи, по черзі затягуючись його дикунською люлькою і неквапно передаючи її один одному. Якщо доти в грудях мого язичника ще лишався лід байдужості, то тепер теплий вогник нашої люльки розтопив його, і ми стали щи-

рими друзями. Він відчув до мене таку ж природну, сердечну приязнь, як я – до нього. І коли ми покурили, він притис свій лоб до мого, міцно обняв мене за попереk і сказав, що віднині ми з ним повінчані, – маючи на увазі під цим звичним у його країні висловом, що тепер ми з ним друзі-нерозлийвода і що він готовий умерти за мене, якщо в тому буде потреба. У моєму співвітчизнику такий раптовий спалах приязні здався б надто підозріливим, але до простодушного дикуна не можна підходити із звичними вимірами.

Ми повечеряли, знову трохи поговорили, викурили ще одну люльку і разом пішли до нашої кімнати. Тут він подарував мені новозеландську сушену голову, а ще, взявши свій здоровенний кисет, понишпорив у тютюні, витяг звідти близько тридцяти доларів срібняками, виклав їх на стіл і, розділивши на дві рівні купки, посунув одну з них до мене і сказав, що це – мені. Я почав був відмовлятись, але він і чути про це не схотів – просто взяв і висипав гроші мені до кишені; тож я їх там і лишив.

Потім він почав готуватися до своєї вечірньої молитви, дістав божка і відхилив паперовий екран. З деяких ознак я зрозумів, що йому дуже хотілося б, аби я взяв участь у цій церемонії; але я трохи вагався, чи варто мені погодитися, якщо він мене запросить, чи ні. Я добропорядний християнин, народжений і вихований у лоні святої пресвітеріанської церкви. То як я можу приєднатися до цього дикуна-ідолопоклонника і разом з ним вклонятися якомусь дерев'яному бовва-

ну? А втім, що значить – вклонятися? Чи ти гадаєш, Ізмаїле, що милосердний бог неба і землі – а отже, і язичників, і всіх інших – приревнує тебе до жалюгідного уламка чорного дерева? Такого не може бути! І що це значить – вклонятися Богу? Виконувати його волю, еге ж? А в чому полягає Божа воля? У тому, щоб я повадився з ближнім своїм так, як я хотів би, щоб він повадився зі мною, – ось у чому воля Божа! Квіквег – мій ближній. Чого б я хотів від Квіквега? Звісно, я б хотів, щоб він прийняв моє пресвітеріанське поклоніння Богу. Отже, тоді я мушу прийняти його поклоніння, ergo⁴ – мушу стати ідолопоклонником. Тому я підпалив ошурки, допоміг установити бідного безневинного бовванчика, разом з Квіквегом пригощав його підгорілою галетою, раз чи два вклонився йому, поцілував його в ніс, і тільки після цього ми роздяглися і лягли в ліжку, кожен у ладу зі своїм сумлінням і з усім світом. Та перед тим як заснути, ми ще трохи поговорили.

Не знаю, як це пояснити, але немає іншого такого місця для щирої бесіди, як спільне ліжка. Кажуть, чоловік із дружиною відкривають тут одне одному найпотаємніші глибини своєї душі, а літнє подружжя, буває, до ранку лежить і розмовляє про давно минулі часи. Отак і ми з Квіквегом лежали в медовий місяць наших душ – дружня, любляча пара.

⁴ Отже (лат.).

Розділ 11. Нічна сорочка

Так ми лежали в ліжку, то розмовляючи, то ненадовго поринаючи в сон, і почувалися так невимушено і так по-дружньому вільно, що Квіквег навіть час від часу простягав свої засмагли татуйовані ноги поверх моїх; та зрештою наша щира бесіда геть розвіяла останні сліди дрімоти, і ми ладні були встати, хоч іще не розвиднилося і до ранку було дуже далеко.

Сон пішов від нас, ми втомилися лежати і за деякий час уже сиділи, щільно загорнувшись у ковдру, прихилившись до дерев'яної спинки ліжка і стуливши наші чотири коліна, над якими звисали два наші носи – ніби в колінних чашечках у нас, як у пательнях, лежало розпечене вугілля. Нам було дуже добре й затишно, тим паче що надворі стояв мороз, і не лише надворі, але й у кімнаті, адже камін не розпалювали. Я кажу «тим паче», бо теплом можна досхочу натішитися лише тоді, коли якась невелика частина вашого тіла лишається на холоді, бо ніщо в нашому світі не може існувати без своєї протилежності. Ніщо не існує саме по собі. Якщо ви втішаєте себе думкою, що вам дуже добре й зручно – усьому вашому тілу, від маківки до п'ят, до того ж іще й дуже давно, – це значить, що вам уже не добре і не зручно. Та якщо у вас, як от у нас із Квіквегом, коли ми сиділи в ліжку, закоцлюбне кінчик носа чи тім'я, тоді ви відчуваєте незрівнянне блаженство загального тепла. Виходячи з цих міркувань,

у кімнаті, де ви спите, ніколи не слід розпалювати каміна; тепла спальня – це одна з неприємностей розкішного життя, від яких потерпають багатії. Адже найвища втіха полягає в тому, щоб не мати між собою і своїм тілом, з одного боку, і холодом зовнішнього світу – з другого, нічого, крім вовняної ковдри. Тоді ви лежите, наче самотній теплий вогник у серцевині арктичного кристала.

Ми сиділи так досить довго, підібгавши коліна, коли я раптом вирішив, що час уже розплющити очі. Річ у тім, що в ліжку – вдень, вночі, сплю я чи не сплю, – я маю звичку тримати очі заплющеними, щоб якомога повніше відчувти втіху від перебування під ковдрою. Адже людина може повною мірою осягнути власне «я» лише тоді, коли очі в неї заплющені, наче рідна стихія нашого єства – пітьма, а не світло, яке вабить нашу земну оболонку. І ось, розплющивши очі, я із створеної мною затишної темряви перейшов у силоміць нав'язаний мені ззовні безжальний морок глухої ночі – зміна надто різка і навіть болісна. Тому я не став заперечувати, коли Квіквег натякнув, що можна було б запалити світло, коли вже ми все одно не спимо; до того ж йому кортить спокійно затягнутися своїм томагавком. Треба сказати, минулої ночі я рішуче поставав проти куріння в ліжку; але любов, що зароджується між людьми, пом'якшує найтвердіші переконання. Тепер я щиро втішався з того, що Квіквег курить біля мене, і навіть у ліжку, – бо в нього тоді був такий безтурботний, розслаблений, затишний вигляд. Я більше не відчу-

вав безглузлого страху щодо хазяйського страхового поліса. Я лише радів від усього серця, що поділяю ковдру і люльку із справжнім другом. Накинувши на плечі теплі бушлати, ми передавали один одному запалений томагавк, аж поки над нами не зросла, погойдуючись у повітрі, синя димова завіса.

Може, це мірне погойдування змусило дикуна полинути думками десь далеко, до рідних берегів, – не знаю; але він раптом заговорив про свій острів, а мені дуже кортіло почути його історію, і тому я став наполегливо просити, щоб він розказував далі. Він залюбки вдовольнив моє прохання. І хоча в той час я вельми невиразно розумів смисл багатьох його висловів, подальші відкриття, зроблені мною під час більш близького знайомства з його безладною манерою говорити, тепер дають мені змогу навести цю історію такою, якою й пропоную тут у скороченому вигляді.

Розділ 12. Біографічний нарис

Квіквег був тубільцем з острова Роковоко, що лежить далеко на південному заході. Цього острова немає на карті – справжні місця ніколи не позначаються на картах.

Навіть коли він був ще пущівірінком-дикунчатком і вільно гасав серед лісових хащ у солом'яній спідничці, яку тяглися пожувати кози, що юрмилися навколо нього, наче навколо зеленого деревця, – навіть тоді Квіквег у глибині своєї славолюбної душі відчував палке бажання роздивитися християнський світ зблизька, не обмежуючись спогляданням двох чи трьох заїжджих китобоїв. Його батько був старійшиною, місцевим правителем, дядько – головним жерцем, а по материній лінії він міг похвалитися кількома тітоньками – дружинами славних воїнів. Отже, в його жилах текла кров вищого ґатунку – справжня королівська кров, хоча, боюся, де-що зіпсута канібальськими звичками, яким він вільно слідував у своїй веселій юнацькій роки.

Одного разу до затоки його батька зайшов корабель із Сег-Харбора, і Квіквег почав просити, щоб його взяли до християнської землі. Проте на судні не було вільних вакансій, і йому відмовили; навіть королівський вплив його батька не допоміг. Але Квіквег дав собі клятву. Він один поплив на човні до далекої протоки, через яку, наскільки йому було відомо, корабель мав пропливати на шляху з острова. З одного боку

затоки тягся кораловий риф, з другого – низький мис, рясно порослий манговими деревами, що здіймалися не лише із землі, але й із прибережної води. У цих заростях він припнув свого човна, повернувши його носом до моря, і всівся на кормі, тримаючи в опущеній руці весло; коли корабель поволі проходив повз нього, він блискавично метнувся йому назустріч, підгріб до борту, одним ударом ноги перевернув і втопив човна, видерся вгору на руслінь і, розпроставшись крижем на палубі, вчепився обіруч у кільце рима й поклявся, що не розтисне рук, навіть якщо його розрубують на шматки.

Даремно капітан погрожував викинути його за борт, даремно вимахував сокирою над його оголеними руками – Квіквег був королівським сином, і Квіквег лишався несхитним. Врешті-решт, вражений його відчайдушною сміливістю і таким палким бажанням відвідати християнський світ, капітан перестав гніватись і сказав Квіквегу, що той може залишитись і влаштуватися якнайзручніше. Та цей шляхетний юний дикун – принц Уельський Південних морів – не побачив навіть капітанської каюти. Його поселили в кубрику з матросами, і він став китобоем. Подібно до царя Петра, що залюбки теслював у чужоземних доках, Квіквег не цурався чорної роботи, якщо тільки вона давала йому можливість наставити на розум своїм забобонних співвітчизників. Він зізнався мені, що в глибині душі прагнув здобути серед християн знання, які можуть зробити його народ щасливішим і, окрім того, кращим, ніж він був досі. Та, на жаль, життя серед ки-

тобоїв невдовзі переконало його, що християни теж можуть бути нещасливими і лихими; набагато більш нещасливими і лихими, ніж будь-який язичник, підданий його батька. Коли він побачив, як поводитися матроси в старому Сег-Харборі, а потім побачив, на що вони витрачають гроші в Нентакеті, бідолашний Квіквег покинув свій задум. Зло живе в цьому світі під будь-яким меридіаном, сказав він собі, тож краще я помру язичником.

Отак і вийшло, що він, ревний ідолопоклонник у душі, жив серед християн, вдягався так само, як вони, і вчився розмовляти їхньою так званою мовою. Цим і пояснюються всі його дивацтва, хоча він покинув рідну домівку вже давно.

Я дуже делікатно поцікавився, чи не збирається він повернутися додому і посісти престол, оскільки його старого батька, що вже давно, як він чув, став слабким і немічним, тепер уже – звісно – немає на світі. Він відповів, що ні, поки що не збирається; і додав, що боїться, чи не зробило його християнство – вірніше, християни – не гідним чистого, благородного батьківського престолу, на якому до нього сиділи тридцять язичницьких королів. Та колись, сказав Квіквег, він ще повернеться – коли відчує, що очистився від скверни. А поки що він хоче здійснити мрію своєї юності і пройти всі чотири океани вздовж та впоперек. Його навчили вправлятися з гарпуном, і тепер ця гостра зброя заміняє йому скіпетр.

Я спитав, що він збирається робити найближчим часом. Він відповів, що хотів би знову вирушити у плавання на

своїй колишній посаді. Тоді я сповістив його, що теж хочу потрапити на китобійне судно, а для цього збираюся поїхати в Нентакет – порт, де для китобоя-початківця і шукача пригод відкривається безліч можливостей. Він одразу ж вирішив, що поїде на острів разом зі мною, найметься на той самий корабель, буде зі мною в одній вахті, на одному вельботі, за одним столом – одне слово, поділить зі мною всі знегоди та радості, щоб ми могли, міцно взявшись за руки, сповна скуштувати всього, що пошле нам доля і в Старому, і в Новому Світі. Я радо пристав на таку пропозицію, бо, окрім тої приязні, яку я тепер відчував до нього, мене підтримувала ще й думка, що Квіквег – досвідчений гарпунер і тому буде цінним товаришем у плаванні для такого новачка, як я, геть не знайомого з таємницями китобійного ремесла, хоч і знайомого з морем, наскільки це є можливим для моряка з торгового флоту.

Завершивши свою розповідь і востаннє затагнувшись, Квіквег обійняв мене і притулив лоб до мого лоба; після цього ми задмухнули свічку і за мить уже спали, розкинувшись по різні боки ліжка.

Розділ 13. Тачка

Зранку наступного дня, в понеділок, продавши одному перукареві сушену голову як болванку для перук, я оплатив свій рахунок і рахунок свого друга – проте скористався для цього грошима друга. Наш глумливий хазяїн, а разом з ним і всі мешканці відверто глузували з тої раптової дружби, що виникла між мною і Квіквегом; адже всі вигадки і побрехеньки Пітера Коффіна свого часу неабияк налякали мене і налаштували проти цього чоловіка, із яким я тепер заприязнився.

Ми позичили в когось тачку і, навантаживши на неї своє манаття, а саме – мою пошарпану валізу, парусиновий мішок і складане ліжко Квіквега, вирушили до причалу, звідки відпливав «Моховик» – невеликий нентакетський пакетбот. Ми простували вулицями, а перехожі здивовано витріщалися на нас, і не так на Квіквега – бо до канібалів у цьому місті вже призвичаїлись, – як на нас обох, дивуючись нашій близькості. Але ми не звертали на це уваги, ми крокували вперед, по черзі штовхали тачку і час від часу спинялися, щоб Квіквег міг поправити чохол на лезах свого гарпуна. Я спитав, нащо він на суші обтяжує себе такою незручною ношею – хіба ж на будь-якому китобійному судні немає своїх гарпунів? Він відповів, що я, звісно, маю рацію, але він дуже цінує свій гарпун, бо лезо в нього із гартованої криці, ви-

пробуване в багатьох смертних сутичках і знайоме з китовим серцем. Іншими словами, Квіквег, мов ті жінці й косарі, що виходять на сільську луку, озброївшись власним знаряддям, хоч вони й не зобов'язані їх приносити, із якихось власних міркувань полюбляв власний гарпун.

Відібравши в мене руків'я тачки, він розповів мені кумедну історію про те, як побачив тачку вперше. Це сталося в Сег-Харборі. Господарі корабля дали йому тачку, щоб він відвіз на ній до матроського пансіону свою важку скриню. Щоб не показати, наче він нічого не тямить у цій справі – а він і справді гадки не мав, як поводитися з таким знаряддям, – Квіквег звалив на тачку свою скриню, міцно її прив'язав, а потім завдав усю цю споруду собі на плечі і так рушив по пристані.

– Ну, Квіквегу, – сказав я, – такі прості речі треба знати! З тебе ж, певно, люди сміялися?

Тоді він розповів мені ще одну історію. На його рідному острові Роковоко тубільці під час весільних бенкетів вичавлюють солодкий сік молодих кокосів у велику розфарбовану чашу з видовбаного гарбуза, подібну до тієї, у якій варять пунш, і цей гарбуз завжди є головною окрасою в центрі великої циновки, де розставляють страви. Одного разу до Роковоко прибув великий торговий корабель, і капітан – на загальну думку, гідний поваги й вельми шляхетний джентльмен, принаймні як для морського капітана – дістав запрошення на бенкет з приводу весілля юної сестрички Квікве-

га – красуні-королівни, якій щойно виповнилося десять років. Отож, коли всі гості зібралися у бамбуковій хижці на-реченої, цей капітан увійшов і зайняв призначене йому місце просто напроти гарбуза, між головним жерцем і його королівською величністю – батьком Квіквега. Прочитали молитву – бо в цих людей, достоту як у нас, є свої молитви, тільки Квіквег казав мені, що вони не дивляться під час молитви вниз, у свої тарілки, як то ведеться у нас, а по-качиному задирають голову догори, до великого Дарувальника всіх щедрот, – отож, прочитали молитву, і тоді головний жрець розпочав бенкет особливим давнім обрядом – умочив у гарбуза свої благословенні і благословляючі пальці, після чого освячений трунок мав піти по колу. Проте капітан, що сидів напроти жерця, побачив це і, вирішивши, наче йому, капітану великого корабля, неодмінно мають віддати почесну перевагу перед якимось острівним королем, а тим паче в домі цього короля, – капітан спокійнісінько сполоснув пальці у пуншевій чаші, певно, вважаючи, що її поставили саме для миття рук. «І що ти на це скажеш? – мовив Квіквег. – Гадаєш, наші люди не сміялися?»

Нарешті, заплативши за проїзд і влаштувавши свій багаж, ми ступили на борт пакетбота. Підняли вітрила, і ми рушили вниз по ріці Акушнет. Праворуч здіймалися тераси нью-бедфордських вулиць, виблискуючи замерзлими вітами дерев у крижаному прозорому повітрі. На набережних громадилися високі купи бочок, а поруч безмовно вишикувалися

поставлені на якір китобійні кораблі, що пройшли весь світ і врешті-решт повернулися до тихої плавби; але з інших палуб уже долинав дзвін теслярських та бондарських інструментів, співзвучне гудіння горнів і вогнищ, на яких розтоплювали смолу, – усі ці звуки сповіщали про нові подорожі, про те, що завершення одного довгого, небезпечного шляху є лише початком другого, завершення другого – початком третього, і так без кінця й краю, на віки вічні. О нескінченна, нестерпна марнота земного буття!

У міру того як ми віддалялися від берега, холодний вітер дужчав, і малий «Моховик» став збурювати носом пінні буруни, наче лошатко. Як жадібно я вдихав цей вітер мандрів! З якою зневагою квапився відвернутися від усіх земних портів, від цієї сходженої та з'їждженої тверді, вкритої незліченими слідами рабських підоснов і підков, щоб милуватися красою моря, чия гладінь не зберігає слідів.

Квіквег теж втішався бризками пінного водограю. Його темні ніздрі роздувалися, рівні гострі зуби вишкірилися. Ми мчали вперед і вперед. Вирвавшись у відкрите море, «Моховик» низько схилювся перед поривом вітру, на бігу зарившись носом у хвилю, наче раб, що вклоняється султану. Схилювшись, ми мчали кудись убік, і напнуті снасті дзвеніли, мов дроти, а дві високі щогли згиналися, наче осока під вітром. Стоячи біля бушприта, що пірнав униз, ми захопилися цим вражаючим видовищем і не одразу помітили глузливі погляди, які кидали на нас пасажири – юрма сухопутних

роззяв, здивованих тим, що двоє людей можуть так дружити, наче біла людина – не такий самий негр, тільки побілений. Серед них було кілька бовдурів, таких необтесаних і зелених, наче їх щойно виламали з непролазної діброви. Квіквег схопив одного з цих лобуряк, що викаблучувався в нього за спиною, і я вже ладний був подумати, що тут бідолашному дурникові й кінець. Відкинувши гарпуна, кремезний дикун схопив хлопця за барки, з дивовижною силою та спритністю підкинув його в повітря, давши йому копняка, змусив прокрутити подвійне сальто, після чого засапаний хлопець, цілий і неушкоджений, приземлився на ноги, а Квіквег повернувся до нього спиною, запалив свою люльку-томагавк і дав мені затягнутись.

– Капітане! Капітане! – заволав цей йолоп, підбігши до поважного капітана корабля. – Бачили, що цей диявол виробляє?

– Гей ви, сер, – grimнув капітан, сухорлявий і високий, наче паля корабельного шпангоута. Він з поважним виглядом підступив до Квіквега і мовив: – Що це ви в біса робите? Ви що, не розумієте, що могли вбити людину?

– Що він казати? – лагідно звернувся до мене Квіквег.

– Він каже: твій ледь не вбивати та людина, – і я вказав на хлопця, що все ще трусився неподалік.

– Мій вбивати? – вигукнув Квіквег, і його татуйоване обличчя пересмикнула судома нелюдського презирства. – Ха! Така мала риба! Квіквег не вбивати мала риба. Квіквег вби-

вати великий кит!

– Чуєш, ти! – заревів капітан. – Я тебе самого буду вбивати, чортів людоджер, як ти ще колись викинеш таку штуку в мене на кораблі! Начувайся!

Проте сталося так, що цієї миті сам капітан мусив стерегтися. Шалений порив вітру, налетівши на вітрило, обірвав шкот, і величезна колода гикучи загойдалася над палубою від борту до борту, охоплюючи у своєму польоті кормову частину палуби. Важкий гик збив за борт бідолашного хлопця, з яким Квіквег повівся так нечемно, і всі вже нетямилися з жаху; будь-яка спроба спинити чи затримати колоду здавалася просто божевіллям. Колода за якусь мить пролітала зліва направо й назад і, здавалося, ще трохи – і розлетиться на друзки. Ніхто нічого не робив, та тут начебто нічого й не можна було вдіяти; всі, хто був на палубі, стовпилися на носі і, закривши там, стежили за гиком, наче то була щелепа оскаженілого кита. Але Квіквег посеред загальної паніки хутко став на карачки, прослизнув під колодою, зачепив кінець за фальшборт і, згорнувши його у вигляді ласо, накинув на гик, що пролітав у нього над головою, шарпнув його щосили... і колода була в полоні, а всі – у безпеці. Пакетбот розвернули за вітром, матроси кинулися відв'язувати кормову шлюпку, але Квіквег, оголений до пояса, стрибнув за борт і пірнув, промайнувши в повітрі довгою дугою. Хвилини зо три він плив по-собачому, викидаючи перед собою довгі руки і здійснюючи над водою то одне, то друге мускулясте плече. Я

замилувався цим гарним, дужим чоловіком; але того, кого він рятував, не було видно. Хлопець уже зник під водою. Тоді Квіквег, виструнчившись, вихопився з води, миттю роззирнувся довкола і, мабуть, щось збагнувши, пірнув і зник у воді. За кілька хвилин він знову виринув, так само викидаючи одну руку вперед, а другою тягнучи за собою безживне тіло. Невдовзі їх підібрала шлюпка. Бідолашний дурник був порятований. Усі члени екіпажу одностайно заявили, що Квіквег – чудовий хлопець; капітан попросив у нього вибачення. Відтоді я пристав до Квіквега, наче мушля до корабельної обшивки, і не розлучався з ним до тієї миті, поки він, пірнувши востаннє, не зник під водою довіку.

Він був прекрасним у своєму героїчному широсерді. Мабуть, він і не підозрював, що заслуговує медалі від якогось-небудь благодійного товариства спасіння на водах. Він лише попросив води – прісної води, – щоб змити з тіла морську сіль, а потім, обмившись і перевдягшись у сухе, запалив свою люльку і стояв собі та покурював, прихилившись до борту і дружньо дивлячись на людей, наче промовляв сам до себе: «На всіх меридіанах цього світу життя тримається на взаємовиручці і дружбі. І ми, канібали, мусимо допомагати християнам».

Розділ 14. Нентакет

Дорогою з нами не траплялося більше нічого такого, про що варто згадувати; і ось ми при погожому вітрі прибули до Нентакета.

Нентакет! Розгорніть карту і знайдіть його. Бачите? Він притулився в затишному куточку; він лежить осторонь, далеко від широкого світу, ще самотніший, ніж Едістонський маяк. Погляньте – це ж усього-на-всього малий горбик, жменька піску, смужка берега, за яким немає справжньої суші. Піску тут стільки, що його і за двадцять років не витрати-ти замість промокального паперу. Місцеві байкарі розкажуть вам, що тут навіть трава не росте сама по собі – доводиться її саджати; що сюди завозять реп'яхи з Канади, а якщо треба заліпити шпарину в бочці з китовим лоєм, то за чопом вирушають у море; що над кожною дерев'яною трісочкою в Нентакеті трусяться, наче над уламками Хреста Господнього в Римі; що жителі Нентакету саджають перед своїми будинками мухомори, щоб у літню спеку було де спочити в холодочку; що одна билинка тут – це оазис, а три билинки за день переїзду – прерія; що тут ходять по піску на спеціальних лижах, подібних до тих, на яких у Лапландії ходять по глибокому снігу; що Нентакет відтятий від усього світу океаном, оперезаний ним, оточений з усіх боків, охоплений і обмежений водою настільки, що тут усюди можна побачити

маленькі мушлі, приліплені до столів і стільців, як до панцирів морських черепах. Та всі ці перебільшення лише дають зрозуміти, що Нентакет – не Іллінойс. Зате існує прекрасна легенда про те, як цей острів уперше заселили червоношкірі. У ній говориться, що колись у давню давнину на узбережжя Нової Англії каменем упав орел і викрав індіанське немовля. Батьки, гірко плачучи, дивилися услід своєму дитяті, поки воно не зникло за водним обрієм. Тоді вони вирішили піти за ним. Вони вирушили на своїх човнах у море і після тяжкої небезпечної подорожі знайшли острів, а на ньому легкий кістяний каркас – кістячок малого індіанця.

Що ж тут дивного, коли нинішні нентакетці, народжені біля моря, у морі знаходять для себе поживу? Спочатку вони ловили крабів і збирали в піску устриць, а потім, призвичаївшись, почали заходити по пояс у воду і ловити в ятері макрель; потім, набувши якогось досвіду, відпливали в човнах від берега і ловили тріску і нарешті, створивши цілий флот великих суден, почали досліджувати наш водний світ, оперезали його низкою навколосвітніх подорожей, зазирали по той бік Берингової протоки і в усіх океанах оголосили довічну війну могутній живій масі, що пережила Великий потоп, найстрашнішому з гігантів, цьому гімалайському мастодонту солоних морів, наділеному таким безмежним могуттям, що він і переляканий являє собою більшу загрозу, ніж під час найлютішого нападу!

Так ці голі та босі жителі Нентакету, ці морські анахорети,

відпливши від свого острівця, об'їхали і підкорили, подібно до численних Олександрів, усю водну частину нашого світу, поділивши між собою Атлантичний, Тихий і Індійський океани, як три піратські держави поділили Польщу. Нехай Америка приєднує Мексику до Техасу, нехай загарбає услід за Канадою Кубу; нехай англійці товпляться в Індії і тицяють свій блискучий прапор на саме Сонце, – дві третини земної кулі все одно є власністю Нентакету. Адже йому належить море. Моряк з Нентакету царює в океані, як імператор у своїй імперії; а інші моряки мають лише право проїзду по чужих володіннях. Торгові кораблі – це просто ті самі мости, їхнє морське продовження; військові кораблі – плаваючі фортеці; навіть пірати і капери, хоч вони й гуляють морями, наче розбійники – битим шляхом, лише грабують інші кораблі, такі ж частинки суші, якими лишаються і вони самі, а не шукають засобів для прожиття в морській безодні. Тільки моряк з Нентакету живе морем; тільки він, як сказано у Святому Письмі, на своїх кораблях спускається морем, борознить його від краю до краю, наче власну ниву. Тут його рідний дім, тут його робота, якої б не припинив і Ноїв потоп, навіть якби затопив усіх китайців Китаю. Він живе в морі, наче куріпка в прерії, він ховається серед хвиль, він здійснюється на них, мов мисливець, що полює на ланей в Альпах. Він довгі роки не бачить суходолу, а коли врешті-решт потрапить на нього, він має для нього особливий запах, наче то якийсь інший світ, – мабуть, Місяць не мав би такого

запаху для жителя Землі. Як чайка далеко від берега на заході сонця складає крила і засинає, гойдаючись на морських хвилях, моряк з Нентакету з приходом ночі згортає вітрила і поринає в сон, поклавши голову на подушку, а під нею, у глибині, пропливають стада моржів і китів.

Розділ 15. Рибна юшка

Був уже пізній вечір, коли малий «Моховик» неквапно став на якір і ми з Квіквегом зійшли на берег; тому в той день ми вже не могли нічого робити, окрім як шукати нічліг та вечерю. Хазяїн готелю «Китовий фонтан» рекомендував нам свого кузена Хозію Хассі, власника закладу «Саловарня», який, за його словами, був одним із кращих у Нентакеті і до того ж славився своєю рибною юшкою з приправами. Одне слово, він прозоро натякнув, що ми вчинимо якнайкраще, коли скуштуємо вареної риби з «Саловарні». Але його настанови щодо дороги – залишати жовтий пакгауз з правого борту, поки з лівого борту не побачимо білу церкву, а тоді, тримаючи церкву по лівому борту, взяти на три румби праворуч і спитати кого завгодно, де тут є готель, – усі ці плутані настанови нас просто спантеличили, особливо спершу, коли Квіквег почав казати, нібито наш перший орієнтир – жовтий пакгауз – має лишатися з лівого борту; а мені здавалося, що Пітер Коффін таки сказав – «з правого». Хай там як, але, поблукавши в пітьмі й піднявши з ліжка декого з тутешніх мирних обивателів, щоб розпитати дорогу, ми нарешті без подальших розпитувань зрозуміли, що потрапили саме туди, куди треба.

Два велетенські дерев'яні казани, пофарбовані в чорний колір, погойдувалися на старій стеньзі з салінгами, що була

вкопана в землю біля похиленого ганку. Вільні кінці салінгів були спиляні, і ця верхівка старої щогли вельми нагадувала шибеницю. Може, у ті часи я був надто вразливим, але ця шибениця навіяла мені невиразне лихе передчуття. У мене навіть затерпла шия, коли я роздивлявся дві перекладки – атож, саме дві: одна для Квіквега, одна для мене! Хіба все це не провіщає лихо: зловісне ім'я мого хазяїна в першому порту, похмурий погляд надгробків у каплиці, а тепер оця шибениця! А ця пара страхітливих казанів! Чи не нагадують вони пекельні знаряддя?

Від таких роздумів мене відволікла руда жіночка в рудуватій сукні, уся обсипана ластовинням, що з'явилася на порозі готелю у тьмяному червоному світлі висячого ліхтаря і шпетила на всі заставки якогось чоловіка у фіолетовому вовняному светрі.

– Ану забирайся геть, чуєш! – кричала вона. – А то дістанеш ти в мене прочухана!

– Усе гаразд, Квіквегу, – сказав я. – Звісно, це місіс Хассі⁵.

Так воно й було насправді. Коли містера Хозії Хассі вдома немає, жінка веде всі справи. Ми сповістили місіс Хассі, що хочемо повечеряти і отримати нічліг, місіс Хассі, відклавши «прочухана» на потім, провела нас до невеличкої кімнати, посадила за стіл, що ряснів слідами недавньої трапези, і, повернувшись до нас, мовила:

– Венерка чи тріска?

⁵ Hussy (англ.) – шльондра.

– Даруйте, що ви сказали щодо тріски, мадам? – перепитав я з надзвичайною гречністю.

– Венерка чи тріска?

– Венерка на вечерю? Холодна венерка? Невже ви саме це хотіли сказати, місіс Хассі? – мовив я. – Чи це не занадто глевка, холодна і слизька страва для зимової пори, місіс Хассі?

Але їй так кортіло продовжити сварку з чоловіком у фіюлетовому светрі, який чекав у передпокої своєї порції «про-чухана», що вона, певно, нічого не втямивши з моєї промови, окрім слова «венерка», метнулася до розчинених кухонних дверей, гукнула туди: «Венерка на двох!» – і зникла.

– Квіквегу, – сказав я. – Як ти гадаєш, нам з тобою вистачить однієї венерки на двох?

Але з кухні долинали гарячі чадні пахощі, які значною мірою розвіяли мої боязкі сумніви. А коли страва запарувала перед нами на столі і завіса таємниці впала, нам стало зовсім добре. Любі мої друзі! Слухайте ж мою розповідь! Це були маленькі, соковиті молюски, не більші від каштана, перемішані з помеленими морськими галетами і дрібно порізаною солоною свининою! Усе це було щедро полито олією і поси-пано перцем та сіллю!

Після подорожі на морозі на нас напав справжній їстовець, особливо на Квіквега, який не сподівався побачити тут свою улюблену рибальську страву; до того ж страва ця смакувала просто чудово, і ми впоралися з нею за одну мить,

а тоді, відкинувшись назад, я згадав, як місіс Хассі виголовила: «Венерка чи тріска?» – і вирішив зробити невеличкий дослід. Я ступив до кухонних дверей і з натхненням вимовив лиш одне слово: «Тріска!», після чого знову повернувся на своє місце за столом. За кілька хвилин із кухні знову потягся чад, тільки з іншим запахом, а через належний проміжок часу перед нами опинилася чудова відварна тріска.

Ми знову взялися до їжі, сиділи і завзято працювали ложками, і раптом я сказав собі: «От цікаво, а чи не впливає це на голову? Адже існує якийсь дурний жарт про людей із риб'ячими мізками. Поглянь, Квіквегу, чи не живий вугор у тебе в тарілці? А де ж твій гарпун?»

Ця «Саловарня», де замість сала варилася риба, була дуже підозрілим місцем. У казанах із ранку до ночі кипіла рибна юшка. Риба на сніданок, риба на обід, риба на вечерю – і зрештою починаєш оглядати себе: чи не стирчать у тебе риб'ячі кістки крізь одежу? Простір перед домом заможний мушлями венерок. Місіс Хассі носить намисто з відполірованих тріскових хребців, і всі облікові книги містера Хозії Хассі переплетені в акулячу шкіру вищого сорту. Навіть молоко там відгонить рибою, що мене неабияк бентежило, поки якимось вранці я не зустрів під час прогулянки плямисту хазяйську корову, яка паслася на березі серед рибальських човнів і підїдала дохлу рибу; вона шкандибала по піску, на силу перебираючи ногами, і на кожному копиті в неї висіла відірвана голова тріски.

Після вечері ми отримали в місіс Хассі лампу і вказівки щодо найкоротшого шляху до ліжка; проте коли Квіквег рушив сходами попереду мене, ця леді простягла руку і зажадала, щоб він віддав їй гарпун – у неї в спальнях гарпуни тримати не можна.

– А це ж чому? – заперечив я. – Будь-який справжній китобій спить зі своїм гарпуном. Чому ж ви цього не дозволяєте?

– Тому що це небезпечно, – відповіла вона. – Від того дня, коли молодого Стігса знайшли після невдалого плавання: він пішов на чотири з половиною роки, а привіз лише три бочки жиру, от його й знайшли у мене в задній кімнаті на другім поверсі, мертвого, з гарпуном у боці. Тож від того дня я не дозволяю гостям брати із собою на ніч небезпечну зброю. Тому, містере Квіквег (вона вже знала, як його звуть), я забираю у вас цей гарпун, а вранці ви зможете взяти його назад. І ще таке: що ви бажаєте на сніданок, венерку чи тріску?

– І те і те, – відповів я. – І трохи копчених оселедців – для нових вражень.

Розділ 16. Корабель

Ми лягли в ліжку і почали складати плани на завтра. Проте Квіквег, на мій превеликий подив і збентеження, дав мені зрозуміти, що вже встиг порадитися з Йоджо – так звали його чорного бовванчика – і що Йоджо три чи чотири рази поспіль повторив йому одну настанову й неухильно наполягав на ній. Замість того щоб іти на пристань з Квіквегом і разом з ним вибрати для нас китобійне судно, за велінням Йоджо я мав узяти вибір корабля на себе, тим паче що Йоджо був схильний нам допомагати і для цього вже намітив один корабель, на якому я, Ізмаїл, діючи на власний розсуд, неодмінно зупиню свій вибір – так, наче все тут залежить від щасливого випадку. На цей корабель я мусив негайно найнятися, хоч би де був цієї миті Квіквег.

Я забув сказати, що Квіквег у багатьох питаннях довіряв мудрим рішенням Йоджо і його надзвичайній проникливості; він глибоко шанував Йоджо і вважав його взагалі непоганим богом, який бажає тільки добра, хоча й не завжди щастить виконати його добрі побажання.

Проте цей план Квіквега, чи то пак план Йоджо, щодо вибору корабля був мені вельми не до душі. Я сподівався, що знання і досвід Квіквега вкажуть нам китобійне судно, справді варте того, щоб ми довірили йому себе і свої долі. Але всі мої заперечення не привели ні до чого, хоч-не-хоч

треба було змиритись, і тоді я вирішив узятися до справи з неабияким завзяттям, щоб цю дрібницю владнати за один раз.

Наступного дня рано-вранці, покинувши Квіквега в нашій комірчині, де він замкнувся зі своїм Йоджо – здається, у них настав якийсь Великий піст, чи Рамазан, чи День Каяття, Покути й Молитви (що саме, я так і не втямив, оскільки, попри численні спроби, не розібрався в його літургії та тридцяти дев'яти догматах віри), – залишивши Квіквега постигтися і курити люльку-томагавк, а Йоджо – грітися біля жертовного полум'я, розпаленого з ошурок, я вийшов із готелю і попрямував у бік гавані. Там після довгих блукань і розпитувань я довідався, що три кораблі збираються вийти у трирічне плавання: «Бісова гатка», «Ласий шматочок» і «Пеквод». Що означає «Бісова гатка», я не знаю; «Ласий шматочок» – це і так зрозуміло, а «Пеквод», як ви, звичайно, пам'ятаєте, це назва славетного племені массачусетських індіанців, що вимерли, мов стародавні мідяни. Я обнишпорив і роздивився «Бісову гатку», потім перебрався на «Ласий шматочок», а тоді піднявся на борт «Пекводу», роззирнувся і одразу вирішив, що це саме той корабель, який нам потрібен.

Не знаю, можливо, вам доводилося коли-небудь бачити всілякі дивовижні морські корита: тупоносі люгери, неоковирні японські джонки, галіони, схожі на супниці, та інші дива; але будьте певні, ви ніколи не бачили такої чудернацької древньої посудини, як оцей «Пеквод». Це був давньо-

го зразка корабель, не дуже великий і на старожитній манер опуклий у бортах. Його корпус, задубілий під тайфунами і штилями всіх чотирьох океанів, був темним, мов лице французького гренадера, який пройшов у боях і Єгипет, і Сибір. Ветхий ніс корабля, здавалося, обріс бородою. А щогли, поставлені десь на берегах Японії, коли старі поламав і збив за борт шторм, – ці щогли здіймалися в небо прямо й несхитно, наче спина трьох східних царів у Кельнському соборі. Старі палуби були пошарпані і поорані зморшками, мов стерті прочанами плити Кентерберійського собору, на яких спливав кров'ю Фома Бекет. А до всіх цих старожитніх дивовиж додавалися ще деякі незвичайні риси, подаровані кораблю тим неспокійним промислом, що ним він займався ось уже півсторіччя.

Старий капітан Пелег, який багато років плавав на ньому старшим помічником, перш ніж став на чолі іншого корабля, а тепер жив у відставці і був одним із головних власників «Пекводу», – цей старий Пелег, коли був старшим помічником, додав неабиякої своєрідності «Пекводу», оздобивши його від носа до корми такими екзотичними за матеріалом і малюнком прикрасами, з якими не могло зрівнятися ніщо у світі – хіба що різьблене ліжко чи круглий щит Торкіля-Живоїда. Вичепурений «Пеквод» нагадував імператора дикунів-ефіопів з важким лискучим кістяним намистом на шії. Весь корабель був завішаний трофеями – справжнісінький канібал серед своїх сусідів, прикрашений кістками

вбитих ворогів. Його відкриті борти, наче велетенська щелепа, були втикані довгими гострими іклами кашалота, які правили нагелями, щоб кріпити на них конопляні м'язи і сухожилля судна. Ці сухожилля не були перекинуті через дерев'яні блоки, вони спритно бігли по кістяних шківах, що сяяли благородною жовтизною. Зневаживши звичайне стерно, цей поважний корабель мав незвичайний румпель, витесаний із довгої вузької щелепи свого одвічного ворога. У шторм стерновому біля цього румпеля, мабуть, ввижалося, що він, наче дикий монгол, приборкує шаленого коня, уп'явшись у його вищирену щелепу. Так, це був благородний корабель, але надто похмурий. Благородство завжди трохи похмуре.

Озираючи ют у пошуках начальника, я міг би запропонувати свою кандидатуру на посаду матроса в майбутньому плаванні, я спершу не побачив нікого. Проте мій погляд мимохіть упав на якийсь химерного вигляду намет – щось на кшталт вігвама, – розкинутий позаду грот-щогли. Мабуть, то була тимчасова споруда, якою користувалися, поки корабель стояв у порту. Вона була конусоподібної форми, заввишки близько десяти футів і складалася з великих та пружних чорних кістяних пластів, які витягають із середньої і задньої частини китової щелепи. Ці пластини китового вуса, поставлені кругом, широким кінцем до палуби, щільно переплетені між собою, змикалися вгорі й утворювали гострий дашок, прикрашений бунчуком з гнучкого пухнасто-

го прядива, яке метлялося врзнібіч, мов пір'їни на голові старого індіанського вождя Потаватомі. До носа корабля був спрямований трикутний отвір, і крізь нього зсередини можна було бачити все, що відбувається на палубі.

У цій дивній оселі я нарешті помітив чоловіка, який, судячи з його вигляду, був тут начальником і зараз – оскільки настав час обідньої перерви – насолоджувався відпочинком. Він сидів на старовинному дубовому стільці, порізьбленому химерними візерунками, а сидіння цього стільця було сплетене із цупких смужок того самого матеріалу, який використали для будівництва вігвама.

У подібі цього літнього джентльмена начебто не було нічого незвичайного: він був засмаглий, кремезний, як усі моряки, кутався він у синій лоцманський бушлат старовинного квакерського фасону; лише довкола очей у нього лежало тоненьке, майже невидиме плетиво дрібних зморшок, яке з'явилося, певно, від того, що він часто бував у морі під час сильного шторму і повертався обличчям назустріч вітру: це змушує м'язи довкола очей судомно напружуватися. Такі зморшки роблять суворий погляд ще суворішим.

– Ви, бува, не капітан «Пекводу»? – спитав я, підступивши до намету.

– Може, й так, а чого тобі треба від капітана «Пекводу»? – відгукнувся він.

– Я б хотів найнятися на корабель.

– Еге, на корабель! Ти, я бачу, нетутешній. А чи сидів ти

колись у розбитому вельботі?

– Ні, сер.

– І в китобійному ремеслі геть нічого не тямиш?

– Ні, сер. Але, звичайно, я швидко навчуся. Я кілька разів плавав на торговому кораблі і гадаю, що...

– До дідька торгіві кораблі! Ти мені такого не кажи! А то – бачиш свою ногу? – так-от, я цю ногу вирву з твоєї корми, коли ти ще хоч слово бовкнеш про торговий корабель. Ач, яка дивина – торговий корабель! Чи ти пишаєшся з того, що плавав на торговому кораблі? А чого це тобі закортіло піти в китобої, хлопче? Щось тут не те. Може, ти був піратом? Чи пограбував свого капітана? А може, хочеш перерізати горлянку капітану, щойно вийдеш у море?

Я запевнив його, що і в гадці нічого подібного не маю. Проте мені було зрозуміло, що за цими напівжартівливими припущеннями старого моряка, квакера і остров'янина ховається нентакетська острівна недовіра і неприязнь до всіх приїжджих, окрім мешканців мису Кейп-Код і острова Вейнъярд.

– То чого ти вирішив податись у китобої? Я маю це знати, перш ніж подумаю, чи слід брати тебе в команду.

– Розумієте, сер, я просто хочу освоїти китобійне ремесло. Хочу подивитися світ.

– Хочеш освоїти китобійне ремесло? А ти бачив капітана Ахаба?

– А хто такий капітан Ахаб, сер?

– Отож, я так і знав. Капітан Ахаб – це капітан «Пекводу».

– Тоді я помилився. Я гадав, що розмовляю з самим капітаном.

– Ти розмовляєш з капітаном – з капітаном Пелегом, хлопче. Ми з капітаном Білдадом готуємо «Пеквод» до плавання, постачаємо все необхідне, а значить, і членів команди. Ми співвласники корабля й агенти. Та ось що я тобі скажу: коли ти, як ти кажеш, хочеш щось дізнатися про китобійне ремесло, я допоможу тобі це зробити, перш ніж ти вскочиш у халепу. Поглянь на капітана Ахаба, хлопче, і ти побачиш, що в нього тільки одна нога.

– Що ви маєте на увазі, сер? Він утратив ногу через кита?

– Через кита?! Підійди-но сюди, хлопче; цю ногу зжер, схрумав, зжував найстрашніший з кашалотів, які коли-небудь трошили вельбот на друзки! О! О!

Мене трохи налякала яскрава образність його висловів і збентежила непідробна скорбота, що бриніла в останніх вигуках; та все ж я мовив якомога спокійніше:

– Безперечно, те, що ви розповіли, сер, не викликає сумніву. Але ж звідки мені знати, що саме ця порода китів є такою небезпечною? Я можу зробити такий висновок тільки з вашої розповіді.

– Слухай, хлопче, надто ти гарно говориш, зовсім не поморяцькому. Ти певний, що вже ходив у море, цілком певний?

– Сер, – заперечив я, – я начебто вже сказав вам, що чо-

тири рази плавав на торговому...

– Цить! Мовчи! Не забувай, що я тобі казав про торгові кораблі, не зли мене, чуєш? Поговорімо відверто. Я тобі трошки натякнув, що таке китобійне ремесло. І ти все одно маєш до нього потяг?

– Так, сер.

– То що ж, гаразд. Ну ж бо скажи мені: ти зможеш кинути гарпуна в пащеку живому киту і стрибнути туди слідом?

– Так, сер, – звісно, якщо в цьому буде потреба. Тобто якщо інакше буде не можна, у чому я, щиро кажучи, дуже сумніваюся.

– Гаразд. Тоді скажи мені таке: ти хочеш поступити на китобійне судно не лише для того, щоб освоїти ремесло китобоя, а ще й для того, щоб подивитися світ? Адже так ти казав? Отож! Тоді піди он туди, подивися за планшир на носі, а потім повернешся до мене і розкажеш, що ти там бачив.

Якусь мить я стояв, вагаючись, як слід сприймати цей дивний наказ – всерйоз чи жартома. Але капітан Пелег, зібравши біля очей усі свої зморшки, блимнув на мене так суворо, що я мерщій подався виконувати його веління.

Я пішов на ніс і зазирнув за борт. Був приплив, і корабель, погойдуючись на якорі, стояв напівобернутий носом до відкритого моря. Попереду розлігся простір, безкрайній, але дивно, страхітливо одноманітний – не було на чому спинити погляд.

– Ну, розкажуй, – мовив Пелег, коли я повернувся назад. –

Що ти там бачив?

— Нічого особливого, — відповів я. — Тільки сама вода. Але горизонт видно добре, і начебто насувається шквал.

— То як щодо того, щоб подивитися світ? Що ти тепер скажеш? Чи варто заради цього огинати мис Горн? Чи не краще тобі дивитися на світ звідти, де ти стоїш?

Мене трохи обурили такі закиди; та я будь-що вирішив стати китобоем, а значить, доб'юся свого; і «Пеквод» для мене цілком прийнятний, дуже до вподоби, я б навіть сказав, підходить якнайкраще. Я виклав усі ці міркування капітану Пелегу, і він, побачивши мій рішучий настрій, погодився мене найняти.

— Можеш одразу підписати всі папери, — сказав він на кінець розмови. — Ходімо зі мною.

І він почав спускатися до капітанської каюти, а я пішов слідом за ним. Тут я побачив, що на транці сидить якась дивна, просто химерна постать. То був капітан Білдад, який разом із капітаном Пелегом був одним із головних власників корабля, — решта акцій належали, як то часто буває в таких портах, усіляким дрібним акціонерам: удовам, сиротам та нічним сторожам, і на долю кожного з них припадала щонайбільше ціна однієї колоди, чи дошки, чи пари заклепок у корпусі корабля. Жителі Нентакету вкладають гроші в китобійні кораблі так само, як ви вкладаєте свій капітал у надійні державні облігації, що дають чималі проценти.

Цей Білдад був квакером, подібно до Пелега і багатьох

інших нентакетців; адже перші поселенці острова були членами цієї секти, і донині багато хто з тутешніх мешканців зберігають усю своєрідність квакерської віри, водночас недовладно і неприродно змінивши її під впливом інших суперечливих віянь. Більш ні в кого життя не плине часом так бурхливо, як у цих квакерів – моряків та китобоїв. Це войовничі квакери, квакери-месники.

Серед них є такі, хто хоч і має біблійне ім'я, як велить установлений на острові звичай, і, з молоком матері всмоктавши звичку до строгого й урочистого квакерського етикету, до всіх звертається на «ти», – все ж під впливом нескінченних ризикованих пригод, з яких складається його життя, починає дивним чином поєднувати ці дивацтва із зухвалою вдачею і бунтівними пориваннями, гідними скандинавського морського конунга і романтичного римського язичника. І коли ці риси поєднуються в людині великої душевної сили, із жадібним мозком та палким серцем, у людині, яку мертва тиша і самота довгих нічних вахт у далеких морях під яскравими зорями, незаними тут, на Півночі, навчили мислити вільно і незалежно, отримуючи всі приємні й гіркі враження з недоторканих грудей самої природи, довірливої і відкритої, і лише так – хіба що іноді з випадковою допомогою – вивчати сміливу, бентежну, величну мову, – отоді народжується людина, одна з цілого народу, благородна, досконала людська істота, якій призначена роль на сцені великої трагедії. І зі сценічного погляду її чесноти не здаються меншими, якщо

в глибині її душі від природи чи завдяки обставинам чаїться якась уперта і всепереможна вразливість. Адже всі трагічно великі люди стають такими завдяки своїй зачаєній вразливості. Пам'ятай про це, юне марнославство: усяка смертна велич – лише недуга. Але поки що ми зустрілися не з такою, а з зовсім іншою людиною, яка, втім, теж являє собою один із квакерських типів, що виник під впливом особливих умов.

Так само як і капітан Пелег, капітан Білдад був заможною людиною і вже відійшов від справ. Проте, на відміну від капітана Пелега, який анітрохи не цікавився так званими серйозними предметами, вважаючи їх не вартими уваги дрібницями, капітан Білдад не лише здобув освіту в традиціях найсуворішого нентакетського квакерства, але й, попри те що став моряком і міг споглядати чарівних голих остров'янок по той бік мису Горн, ні на йоту не відступився від своїх квакерських переконань, не послабив жодної застібки на своєму квакерському жилеті. Однак за такої принциповості шановному капітану Білдаду вочевидь бракувало простої послідовності. З морально-релігійних переконань відмовляючись здійснювати зброю проти наземних ворогів, він сам невпинно йшов із зброєю на Атлантику і Тихий океан і, хоч відчував непереборну відразу до кровопролиття, не знімаючи свого тісного сюртука, але пролив цілі тонни левіафанової крові. Як побожний Білдад примудрявся тепер, на схилі років, примирити суперечливі спогади свого минулого – не знаю; проте все це його, мабуть, не надто бентежило, бо він уже

давно зробив вельми прозірливий і розумний висновок, що релігія – це одне, а дійсність – зовсім інше. Світ реалій платить дивіденди. Почавши свою кар'єру хлопчаком-юнгою в куцій пошарпаній одежині, він став гарпунером у бахматому квакерському жилеті з круглим коміром, потім командиром вельбота, старшим помічником, капітаном і нарешті власником корабля. Свою бурхливу кар'єру Білдад завершив, як я уже казав, у віці шістдесяти років, покинувши суєту і марноту життя, присвятивши решту своїх днів безтурботному примноженню заслуженого прибутку.

Проте я мушу з жалем зауважити, що Білдад зажив слави як невинуватий старий скнара, а на морі свого часу він був суворим і навіть жорстоким у поводженні з підлеглими. Мені розповідали в Нентакеті – хоч цій історії я не дуже йму віри, – що коли він приходив у порт на своєму старому «Категаті», матросів просто з корабля забирали до шпиталю – такі вони були знесилені й виснажені. Людина релігійна, та ще й квакер, він був – м'яко кажучи – досить-таки безсердечним. Щоправда, кажуть, він ніколи не лихословив, та завжди вмів витягувати з людей всі жили, примушуючи їх до непосильно важкої праці. Ще тоді, коли Білдад плавав старшим помічником, йому досить було зупинити на комусь свій пильний каламутний погляд, як бідолашного поймав страх, і він судомно хапався за будь-яке знаряддя – молоток чи било – і працював як скажений, тільки б не бути звинуваченим у неробстві. Погляд Білдада спалював лінощі на попіл. Його

ощадлива вдача позначилася і на зовнішньому вигляді. На сухорлявому тілі не було жодного зайвого клаптика м'яса, жодної зайвої волосинки на підборідді – там стелився лише м'який непоказний ворс, як на його капелюсі.

Отаким був чоловік, що сидів на транці в каюті, куди я ввійшов услід за капітаном Пелегом. Відстань між палубами була невелика, і в цьому малому просторі сидів старий Білдад, прямий, мов жердина, – він завжди сидів прямо, щоб не пом'яти фалди сюртука. Капелюх з широкими крисами лежав поряд. Він сидів у застебнутому на всі гудзики темно-коричневому сюртуку, схрестивши сухі, мов тички, ноги і нап'явши на носа окуляри, заглибившись у читання якоїсь грубезної книги.

– Білдаде! – гукнув капітан Пелег. – Знову те саме! Уже тридцять років я бачу, як ти читаєш Святе Письмо. Скільки ж ти вже прочитав, Білдаде?

Білдад, який, певно, звик до богохульних висловів свого давнього приятеля, не звернув уваги на його нечемність, спокійно відвів очі від книги і, побачивши мене, звернув допитливий погляд на Пелега.

– Він каже, що хоче найнятися на «Пеквод», – пояснив Пелег.

– Ти волієш найнятися на «Пеквод»? – глухо перепитав він, повернувшись до мене.

– Волію, – відповів я, мимохіть повторюючи його урочистий квакерський вираз.

– Як він тобі, Білдаде? – спитав Пелег.

– Хай буде, – кинув Білдад, озирнувши мене, і тієї ж миті знову повернувся до Біблії й почав читати по складах, досить голосно бурмочучи собі під ніс.

Я про себе завважив, що ніколи ще не доводилося бачити мені такого дивного старого квакера, адже його приятель і компаньйон Пелег був і суворим і водночас галасливим. Проте я не сказав жодного слова, лише уважно роззирався довкола. Пелег висунув якусь шухляду, витяг звідти корабельні папери і сів за столик, поставивши перед собою письмове приладдя. Тут я подумав, що пора вирішити для себе, на яких умовах я згодний узяти участь у майбутньому плаванні. Я вже знав, що на китобійних кораблях зарплатні не платять, тут члени команди, у тому числі й капітан, отримують певну частину здобичі, яку називають пайкою і вираховують залежно від того, наскільки важливу роботу виконує кожний із працівників. Я розумів і те, що як новачку на китобійному кораблі мені не можна очікувати надто великої пайки; проте я знав професію моряка, міг стояти за стерном, сплещувати кінці і таке інше, і не сумнівався, що мені запропонують принаймні двісті сімдесят п'яту частку, тобто одну двісті сімдесят п'яту частину чистого прибутку від плавання, хоч би який був розмір цього прибутку. І хоча двісті сімдесят п'ята частка була, за місцевим виразом, досить «довгою пайкою», це краще, ніж нічого, а якщо плавання буде успішним, то, цілком імовірно, ця частка хоча б окупить зношений

мною одяг, не кажучи вже про харчі та ліжко, за які я всі три роки не платитиму ані шеляга.

Хтось, мабуть, скаже, що в такий спосіб не забагатієш, тож так воно і є. Та я не з тих, хто женеться за багатством, мені досить і того, що цей світ згоден дати мені дах над головою і харчі на той час, поки я гостюю тут, під похмурою вивіскою «Грозової хмари». Коротко кажучи, як на мене, то двісті сімдесят п'ята частка – це було б цілком справедливо, проте не здивувався б, якби мені запропонували двохсоту: адже я був міцний і здоровий.

Утім, існувала одна обставина, яка послаблювала мою певність у тому, що мені виділять пристойну частку від спільного прибутку. Я ще на березі почув достатньо і про капітана Пелега, і про його дивакуватого старого приятеля Білдада; казали, що їм як двом головним власникам «Пекводу» інші власники – не такі поважані і до того ж розсіяні по всьому острову – дозволяють вирішувати всі корабельні справи на власний розсуд. І слід гадати, що в такому питанні, як набір команди, слово старого скнари Білдада могло важити найбільше – тим паче що він був тут, на борту «Пекводу», і читав тут свою вічну Біблію, зручно вмоствившись у капітанській каюті, наче в себе вдома перед каміном. Та поки Пелег марно намагався обстругати перо великим кишеньковим ножом, старий Білдад, на мій превеликий подив – адже саме він був зацікавленою особою в цій справі, – старий Білдад, не звертаючи на нас ані найменшої уваги, мимрив собі

під ніс: «Не збирайте собі скарбів на землі, де міль...»

– Скарби, капітане Білдад? – перепитав Пелег. – Атож, що ти там кажеш про скарби? Як ти гадаєш, скільки ми повинні дати цьому хлопчині?

– Це відомо тобі самому, – пролунала замогильна відповідь. – Сімсот сімдесят сьома частка – це не забагато, як ти гадаєш? «...де міль і хробацтво нівечить, але...»

«Ото скарб, справді, – подумав я. – Сімсот сімдесят сьома частка! Я бачу, друже Білдад, ти страшенно боїшся, щоб я не зібрав великих скарбів на тому світі, де їх «міль і хробацтво нівечить». Це справді була дуже «довга пайка», і хоча з першого погляду велика цифра викликає в необізнаної людини хибне уявлення, найпростіші міркування доводять, що хоч би яким великим було число сімсот сімдесят сім, якщо його поставити в знаменнику, стане зрозуміло, що одна сімсот сімдесят сьома частина фартингу – це набагато менше, ніж сімсот сімдесят сім золотих дублонів; а я був саме такої думки.

– Ох, бодай тобі, Білдаде! – grimнув Пелег. – Чи ти хочеш обдурити цього хлопця? Треба дати йому більше.

– Сімсот сімдесят сьома, – повторив Білдад, не відводячи очей від книги, і забурмотів знову: «...бо де твій скарб, там буде і твоє серце».

– Я записую його на трьохсоту частку, – оголосив Пелег. – Чуєш, Білдаде? Я сказав: на трьохсоту.

Білдад полишив книгу і, з урочистим виглядом повернув-

шись до Пелега, мовив:

– Капітане Пелег, у тебе добре серце, але не забувай про свій обов’язок щодо інших власників корабля – а серед них багато вдів і сиріт – і не забувай, що, надто щедро винагородивши цього юнака за його працю, ми відберемо шматок хліба у цих вдів і сиріт. Сімсот сімдесят сьома частка, капітане Пелег.

– Слухай, Білдаде! – гарикнув Пелег, схопившись із місця і тупаючи ногами. – Провалитись мені на місці, якби я слухався твоїх порад у таких справах, у мене на совісті лежав би такий тягар, що він потопив би найбільший корабель, який коли-небудь огинав мис Горн!

– Капітане Пелег, – незворушно заперечив Білдад, – може, твоя совість сидить у воді на десять дюймів чи на десять сажнів, це тобі краще знати; але ти затявся у своїй грішній омані, і боюся, що твоя совість дала таку течу, від якої сам ти врешті-решт підеш на дно – просто до пекла, капітане Пелег.

– Он як! До пекла! Ти мене скривдив! Це тяжка кривда. Казати людині, що вона піде до пекла, це ж просто пекельні глуми. Чорт забирай! Тільки скажи це ще раз, Білдаде, і побачиш, що буде. Я... я... та я козла живцем проковтну, зі шкурою та рогами! А ну геть звідси, нудисвіте, геть, кислоокій сучок! Забирайся звідси прямим курсом!

З цими словами він кинувся на Білдада, але той слизнув убік з якоюсь неймовірною спритністю.

Спантеличений цією раптовою сваркою між двома голов-

ними і відповідальними власниками корабля і вже вагаючись, чи варто найматися на цей корабель з такими непевними хазяями і непостійними капітанами, я відступив від дверей, щоб пропустити Білдада, оскільки був певен, що він прагне втекти від Пелегової люті. Але, на мій подив, той спокійнісінько всівся на транці і вочевидь не мав наміру кудись іти. Він давно звик до грішної впертості Пелега та його манери поводитися. Що ж до Пелега, то він також, виливши всю свою лютість, сів на місце – сумирний мов ягнятко, однак усе ще тремтів, бо його нервові збудження не вляглося остаточно.

– Хух, – мовив він нарешті, відсапууючись, – шквал начебто пішов з лівого борту. Білдаде, ти колись умів гарно заточувати острогу, то обстругай мені це перо, будь ласка. Ножики у мене геть затупився. От спасибі тобі, Білдаде. То як тебе звати, хлопче? Ізмаїл? Отож, Ізмаїле, я записую тебе на трьохсоту частку.

– Капітане Пелег, – сказав я, – у мене є товариш, він теж хоче піти в плавання. Можна я приведу його завтра вранці?

– Ну звісно, – відповів Пелег. – Приведи, а ми на нього подивимося.

– А яку частку запросить він? – проскреготів Білдад, підвівши очі від Біблії, у яку знову заглибився.

– Нехай тебе це не турбує, Білдаде, – сказав Пелег. – Він уже коли-небудь ходив на китобійці? – звернувся він до мене.

- Він убив стільки китів, що й не злічити, капітане Пелег.
- Тоді приводь його сюди.

І я, підписавши папери, пішов звідти, цілком певний у тому, що якнайкраще виконав покладену на себе роль і що «Пеквод» – саме той корабель, на якому Йоджо судив нам із Квіквегом обігнути мис Горн.

Але, ступивши кілька кроків, я згадав, що так і не побачив капітана, з яким мені доведеться вирушати в плавання; хоча я знав, що капітан часто з'являється тільки тоді, коли китобійний корабель уже повністю готовий до плавання і вся команда на борту, – адже рейси звичайно дуже довгі, а відпустки на берег дуже короткі, і капітан, якщо він має родину чи якусь серйозну справу, геть не цікавиться своїм поставленим у порту кораблем, перекладаючи свій клопіт на плечі судновласників, поки все не буде готове для майбутнього плавання. І все ж таки слід було б подивитися на капітана, перш ніж безповоротно віддатися під його оруду. Я повернув назад і, озвавшись до капітана Пелега, спитав, де можна знайти капітана Ахаба.

– А нащо тобі капітан Ахаб? З паперами все гаразд. Тебе записали.

– Так, але мені б хотілося на нього поглянути.

– Навряд чи ти зможеш це зробити. Я й сам до пуття не знаю, що з ним трапилося, та він весь час сидить удома. Може, хворий, хоча з виду й не скажеш. Та ні, він не хворий; але й здоровим його теж назвати не можна. У всякому разі,

хлопче, він і мене не завжди хоче бачити, тому не думаю, щоб він хотів би побачитися з тобою. Він дивний чоловік, капітан Ахаб; так багато хто думає; дивний, але не поганий. Ти не бійся: він тобі сподобається. Він благородний, хоч і не святобливий, не побожний, але він божа людина, капітан Ахаб; він небагато говорить, та коли вже говорить, то його варто послухати. Затям, я тебе попередив: Ахаб – людина незвичайна; Ахаб бував і в колежах, і серед канібалів; він знає таємниці, глибші від глибин морських; він перемагав блискавичною острогою дужчого і більш таємничого ворога, ніж простий кит. О, ця острога! Найгостріша, найвлучніша на всьому нашому острові! Ні, він – не капітан Білдад і не капітан Пелег; він Ахаб, мій хлопче, а ти знаєш, що древній Ахаб був вінчаним царем!

– І царем дуже негідним. Коли цього лихого царя вбили, собаки лизали його кров, хіба ні?

– Підійди-но сюди, ближче, ближче, – мовив Пелег з таким притиском, що я навіть злякався. – Слухай, хлопче, ніколи не кажи таких речей на борту «Пекводу». І взагалі ніде не кажи. Капітан Ахаб не вибирав собі імені. Це була дурна примха його божевільної матінки-удовиці, яка померла, коли йому був один рік. Щоправда, стара скво Тістіг у Гейхеді казала, що це ім'я ще себе виправдає. Може, якийсь дурень скаже тобі те саме. Але я хочу тебе попередити. Це брехня. Я добре знаю капітана Ахаба, я багато років плавав у нього помічником; і я знаю, який він насправді – достой-

на людина, не святоша, як оцей Біллад, а добрий безбожник, схожий на мене, тільки в ньому є ще багато чого, окрім цього. Так, я знаю, він ніколи не був веселуном; і знаю, що останнього разу, повертаючись із плавання, він якийсь час був сам не свій, але кожен знає, що це спричинив нестерпний біль у рані. Знаю й те, що від того дня, коли він в останньому рейсі втратив ногу через того клятого кита, він весь час тужить або лютує; та це минеться. І ще затям собі, хлопче: краще плавати з невеселим хорошим капітаном, ніж з веселим та поганим. А тепер прощай і не будь несправедливим до капітана Ахаба через те, що в нього погане ім'я. До того ж, мій хлопче, у нього є дружина – вже три рейси, як він з нею побрався, – добра, сумирна молода жіночка. Подумай, від цієї молодої жінки в нього є дитина, – тож як ти гадаєш, чи може старий Ахаб бути безнадійно лихим? Ні, ні, друже мій, Ахаб скалічений, знівечений, але й у ньому є людське!

Я пішов, заглиблений у роздуми. Те, що я випадково дізнався про капітана Ахаба, завдало мені якогось невиразного болю. Я відчував співчуття і жаль до нього, але через що саме – не знаю, хіба що через те, що він був так жахливо скалічений. Водночас я відчував і незбагненний страх перед ним; але це відчуття я не можу описати, бо це був, власне, не страх, а щось інше, не знаю, що саме. Це відчуття не викликало в мене ніякої ворожості до нього, проте мене трохи дратувала пов'язана з цим чоловіком таємниця, яку я усвідомлював, хоча на той час знав про нього дуже мало. Потім

мої думки помалу звернули в інший бік, і темний образ Ахаба на деякий час покинув мене.

Розділ 17. Рамадан

Рамадан Квіквега, або Великий День Посту і Каяття, повинен був скінчитися тільки пізно ввечері, і я вирішив, що поки не слід його турбувати; адже я щиро поважаю будь-які релігійні обряди, хоч якими б кумедними вони не виглядали, і ніколи не зміг би поставитися без належної поваги навіть до мурах, які вклоняються мухомору, або до тих істот у деяких куточках нашої планети, які з шанобою, що не має собі рівних більш ніде у всесвіті, вклоняються пам'ятнику якогось померлого землевласника тільки тому, що його статками все ще розпоряджаються від його імені.

На мою думку, ми, побожні християни, виховані в лоні пресвітеріанської церкви, маємо бути більш терпимими у таких питаннях і не ставити себе вище за всіх інших смертних, язичників та інших, якщо їхні уявлення в цій галузі здаються нам дикими. Наприклад, Квіквег сповідує навдивовижу безглузді вірування щодо Йоджо і Рамадана; ну то й що з того? Певно ж, Квіквег знає, що робить, він собою задоволений – і нехай лишається при своїх поглядах. Будь-які суперечки не призвели б ні до чого; тож нехай він і надалі лишається самим собою, і нехай небо буде милосердне до нас усіх – і пресвітеріан, і язичників, бо нам усім, як на те, не завадило б навести лад у голові.

Надвечір, коли, на мою думку, усі його обряди та цере-

монії мали завершитися, я зійшов нагору і постукав. Жодної відповіді. Я штовхнув двері, але вони були замкнені зсередини. «Квіквегу!» – покликав я пошепки крізь замкову шпарину. Тиша. «Чуєш, Квіквегу, чого ти не озиваєшся? Це я, Ізмаїл!» З-за дверей не долиняло жодного звуку. Я занепокоївся. Адже я дав йому багато часу! Чи не трапився з ним апоплексичний удар? Я зазирнув у замкову шпарину, але двері були розташовані в дальньому кутку кімнати і через замковий отвір відкривалася похмура та зловісна картина. Видно було тільки спинку ліжка і частину стіни – і більш нічого. Але я з подивом побачив, що до стіни притулено дерев'яне руків'я гарпуна, якого хазяйка відібрала у Квіквега звечора, коли ми піднімалися до себе. Дивно, подумав я, та хоча б гарпун стоїть там, а Квіквег без свого гарпуна не переступить порога, отже, сам він теж має бути всередині.

– Квіквегу! Квіквегу!

Мовчання. Певно, щось таки трапилося! Апоплексичний удар! Я спробував виламати двері, але вони не піддавалися. Я поспіхом збіг униз і висловив усі мої підозри першому, хто трапився мені назустріч, – а то була служниця.

– Ой леле! – заголосила вона. – Я так і знала, що скоїлося лихо. Я хотіла після сніданку ввійти застелити ліжко, аж дивлюся – двері замкнені. І тихо – миша не писне. Від самого рання – ані звуку. Я думала, може, ви обоє пішли і замкнули двері, щоб речі не покрали. Ой лишенько! Пані! Убивство! Micic Xacci! Удар!

І вона з лементом метнулася на кухню, а я поквапився за нею. Тої ж миті з гірчичницею в одній руці і оцетницею в другій з'явилася і сама місіс Хассі, покинувши готувати приправи і водночас сварити чорношкірого хлопчину-служника.

– Де у вас комора? – репетував я. – Де комора? Мерщій туди, принесіть щось, аби виламати двері, – сокиру! Сокиру! З ним стався удар, це точно!

Вигукуючи це, я з порожніми руками збіг угору сходами, але хазяйка заступила мені шлях, виставивши вперед гірчичню та оцет, а разом і свою не менш кислу мармизу.

– Що сталося, юначе?

– Дайте мені сокиру! На бога, нехай хтось біжить по лікаря, поки я ламатиму двері!

– Стривайте, – мовила хазяйка, поспіхом ставлячи на сходи оцетницю, щоб звільнити хоча б одну руку. – Стривайте, це в моєму домі ви хочете ламати двері? – І вона схопила мене за руку вище ліктя. – У чім річ? Що сталося?

Намагаючись говорити спокійно, я досить швидко виклав їй ситуацію. Притуливши гірчичницю до носа, вона якусь мить збентежено розмірковувала, потім з вигуком: «Авжеж, як я залишила його там, то більш і не бачила!» – побігла до комори під сходами, зазирнула туди і, повернувшись, повідомила, що гарпуна Квіквега немає на місці.

– Він зарізався, – зробила вона висновок. – Історія з бідолашнім Стігсом повторюється. Ще одна ковдра пропала...

бідна його мати!.. Отак і весь мій готель переведеться. Чи лишилися в бідного хлопця сестри?.. Де ж це дівчисько? Чуєш, Бетті, йди до маляра Снерлса і скажи, нехай він напише для мене об'яву: «Тут забороняється чинити самогубства і курити у вітальні», – аби одразу вбити двох зайців... Убити?.. Господи, помилуй його душу! Хто це там галасує? Ану, хлопче, відійдіть звідти!

Мовивши це, вона йшла за мною сходами, і щойно я зробив нову спробу виламати двері, як вона вчепилася в мене вільною рукою.

– Оцього я не дозволю! Я не дозволю ламати мій дім. Можете сходити за слюсарем, є тут один, живе за милю звідси. Та ні, стривайте, – і вона полізла до бічної кишені. – Здається, цей ключ підійде. Ану, спробуємо.

Вона встромила ключ у шпарину і повернула його. Та, на лихо, лишався ще засув, що ним Квіквег зачинився зсередини.

– Усе ж доведеться їх виламати, – сказав я і вже відступив, щоб краще розбігтись, але хазяйка знову вчепилася в мене і зарепетувала, що не дозволить ламати свій дім. Я вирвався і з розбігу навалився на двері всім тілом.

Двері з жахливим гуркотом розчахнулися, грюкнувши ручкою об стіну і здійнявши до самої стелі хмари облупленої штукатурки; і ми побачили Квіквега... Господи милостивий! Живий і неушкоджений, він непорушно сидів навпочіпках посеред кімнати, а на тімені в нього стояв Йоджо. Квіквег і

оком не змигнув, він сидів, наче бовван, не виявляючи найменших ознак життя.

– Квіквегу, – ступивши до нього, озвався я. – Квіквегу, що з тобою?

– Невже він отако просидів весь день? – жахнулася хазяйка.

Та хоч як ми допитувалися, втім не змогли видобути з нього ані слова. Я вже ладен був зіпхнути його на підлогу, аби тільки якось змінити його позу – такою вона здавалася нестерпно напруженою і неприродною, надто коли уявити, що він просидів так, мабуть, годин вісім чи десять поспіль, а може, й більше, і при цьому, звісно, нічого не їв.

– Місіс Хассі, – сказав я. – Тепер ми принаймні пересвідчилися, що він живий. Тому залиште нас, будьте ласкаві, а я вже спробую якось розплутати цю історію.

Зачинивши за хазяйкою двері, я й далі намагався умовити Квіквега сісти на стілець. Та все було марно. Він заляк коло моїх ніг і, попри всю мою гречність та лестощі, і бровою не кивнув, не вимовив ані слова і навіть не позирнув у мій бік, нічим не даючи зрозуміти, що взагалі помічає мою присутність.

Ну то що ж, подумав я, певно, так у них ведеться під час Рамадану. Може, в нього на острові всі постяться саме так на карачках. Цілком імовірно, що так воно і є. Авжеж, певно, це приписує його релігія; а коли так – нехай сидить собі. Рано чи пізно він, звісно, встане. Дякувати Богу, вічно це тривати

не може, а Рамадан у нього буває лише раз на рік, і то не дуже регулярно.

Я зійшов униз до вечері. Вислухавши чимало довгих розповідей моряків, які щойно повернулися з «пудингового» плавання (так вони називали короткий промисловий рейс на шхуні або бригу, обмежений водами Північної Атлантики), і просидівши у товаристві цих «пудингових» моряків ледь не до одинадцятої години, я знову піднявся до себе, цілком певний, що на цей час Квіквег уже завершив свій Рамадан. Та дзуськи: він так само сидів там, де я його залишив, не посунувшись ані на дюйм. Я навіть розлютився на нього: як можна отак безглуздо сидіти цілий день і півночі на карачках у холодній кімнаті, тримаючи на голові дерев'яного боввана!

– Заради бога, Квіквегу, устань, поворушися трошки. Устань і піди повечеряй. Ти ж так зовсім охлянеш. Ти помреш з голоду, Квіквегу!

У відповідь – ані звуку.

Тоді я вирішив дати йому спокій і лягти спати; а він, безперечно, трохи згодом і сам піде за моїм прикладом. Але перш ніж лягти в ліжко, я взяв свій теплий бушлат і накинув йому на плечі, бо бралось на мороз, а він був у самій тонкій куртці. Та заснути я не міг, хоч як намагався. Свічку я задмухнув, але досить мені було згадати, що він сидить тут у цій незручній позі, не далі ніж за чотири фути від ліжка, самотин, у холоднечі й темряві, як мені ставало нестерпно зле. І треба ж було, – спати в одній кімнаті з язичником, який цілу

ніч не склепляє очей і сидить на карачках, дотримуючи свій жахливий і таємничий Рамадан!

Нарешті я таки задрімав і більш нічого не чув і не бачив до самого ранку; коли ж, розплющивши очі, поглянув униз, побачив, що там сидів Квіквег, так само скоцюрблений, наче пригвинчений до підлоги. Та щойно перший сонячний промінь зазирнув у вікно, він ураз скочив на ноги, аж хруснули занімілі кістки, і, з утішеним виглядом доплентавши до ліжка, притис свого лоба до мого і сказав, що його Рамадан скінчився.

Як я вже казав, я ладен дуже терпимо ставитися до будь-якої релігії, що її сповідує людина, якою б була ця релігія, лише за тієї умови, що людина не вбиває і не кривдить інших людей за те, що вони вірують по-іншому. Та коли чиясь релігія сягає такого фанатизму, коли вона стає катуванням для віруючого, інакше кажучи, коли вона перетворює нашу планету на вельми незатишний заїзд, – тоді прихильника такої релігії, на мою думку, слід відвести убік і по-дружньому з ним побесідувати. Саме це я тепер хотів зробити з Квіквегом.

– Квіквегу, – сказав я, – лягай у ліжко і послухай, що я тобі скажу.

І я приступив до розмови, почавши від зародження і розвитку первісних вірувань і дійшовши до різноманітних релігій нашого часу, невпинно намагаючись переконати Квіквега, що всі ці Великі пости, Рамадани і довге сидіння на ка-

рачках у неопалених похмурих кімнатах – повне безглуздя: це шкодить здоров'ю, не йде на користь душі і просто суперечить простим правилам гігієни і здорового глузду. Я також сказав йому, що мені просто боляче, нестерпно боляче дивитися, як він, щодо всього іншого надзвичайно розважливий і розумний дикун, так по-дурному поводить ся з оцим своїм дурним Рамаданом. До того ж, переконував я його, від посту тіло слабшає, а значить, слабшає і дух, і всі думки, породжені постом, просто немічні. Недарма ті віруючі, які страждають на шлункові розлади, сповідують такі невтішні погляди стосовно того, що чекає їх на тому світі. Одне слово, Квіквегу, казав я, дещо ухилившись від обраної теми, уявлення про пекло вперше з'явилося в людини, коли вона об'їлася яблук, а потім було увічнено спадковим розладом шлунка, який підтримують усілякі Рамадани.

Потім я спитав Квіквега, чи потерпав він коли-небудь від шлункового розладу, і зробив спробу пояснити свою думку якнайобразніше, щоб він зрозумів, що саме я маю на увазі. Він відповів, що ні – хіба що одного разу і з вельми важливої причини. Це сталося з ним після бучного бенкету, який влаштував його батько на честь великої перемоги, коли до другої години по обіді було вбито п'ятдесят ворожих воїнів, і тієї ж ночі їх усіх зварили і з'їли.

– Годі, годі, Квіквегу, – урвав я його, здригнувшись. – Замовкни!

Я й так уявляв собі, до чого це могло призвести. Колись

я знав одного матроса, який побував на цьому острові, і він розповідав мені, що в його мешканців такий звичай: здобувши перемогу у великій битві, вождь підсмажує у себе на подвір'ї чи в садку кожного вбитого, а потім по черзі викладає їх на великі дерев'яні тарелі, прикрашає, наче овоче-ве рагу, плодами хлібного дерева і кокосовими горіхами і, встромивши їм до рота жмутики петрушки, посилає з найкращими побажаннями до своїх друзів, наче то різдвяні індики.

Я аж ніяк не можу сказати, що мої міркування щодо релігії подіяли на Квіквега надто сильно. По-перше, його не зацікавила розмова на тему, щодо якої в нього була інша точка зору; по-друге, він розумів мене щонайбільше на одну третину, хоч я й намагався викладати свої думки у вельми примітивній формі; а до того ж він, звісно, вважав, що розуміється на істинній релігії значно краще за будь-кого. Він дивився на мене з якимось поблажливим співчуттям, ніби шкодував, що така розважлива людина безнадійно втрачена для святої язичницької віри.

Нарешті ми встали з ліжка й одяглися. Квіквег з апетитом ум'яв чималий сніданок, що складався з різноманітних сортів вареної риби, – тому його Рамадан не приніс хазяйці великого зиску, – і ми вирушили до «Пекводу», неквапно крокуючи по дорозі і колупаючи кістками палтуса в зубах.

Розділ 18. Підпис

Я і Квіквег зі своїм гарпуном ще тільки йшли по пристані до борту корабля, коли до нас озвався з вігвама хрипкий голос капітана Пелега, який голосно висловив свій подив з приводу того, що мій товариш – канібал, і одразу оголосив, що не пускає на цей корабель канібалів, поки вони не покажуть своїх паперів.

– Чого не покажуть, капітане Пелег? – перепитав я, стрибнувши через фальшборт і покинувши свого друга внизу на пристані.

– Папери, – відповів він. – Нехай покаже папери.

– Так, так, – глухим голосом підтвердив капітан Білдад, услід за Пелегом вистромивши голову з вігвама. – Нехай доведе, що він навернений. Сину п'ятьми! – повернувся він до Квіквега. – Чи ти перебуваєш у лоні якої-небудь християнської церкви?

– Звісно, – відповів я, – він належить до першої конгрегаціоналістської церкви.

Слід зазначити, що багато кого з татуйованих дикунів, які плавають на нентакетських кораблях, зрештою навертають на християнство і вони потрапляють у лоно тієї чи іншої церкви.

– Що? Перша конгрегаціоналістська церква? – вигукнув Білдад. – Це ті, що збираються в домі диякона Дейтерономії

Коулмена? – Він витяг із кишені окуляри, протер їх великим жовтим носовиком, дуже обережно почепив на ніс, вийшов із вігвама і, насилу перехилившись через фальшборт, довго і пильно дивився на Квіквега.

– Чи давно він вступив до цієї общини? – зрештою спитав капітан, озирнувшись на мене. – Гадаю, не дуже давно, так, хлопче?

– Ясна річ, недавно, – підтримав його Пелег. – І хрещення він отримав не справжнє, а то воно хоч трохи змило б з його обличчя цю диявольську синяву.

– Хлопче, скажи-но мені, – мовив Біллад. – Невже цей філістимлянин регулярно відвідує зібрання в диякона Дейтерономії? Я його там жодного разу не бачив, а буваю в нього щонеділі.

– Я нічого не знаю про диякона Дейтерономію та його зібрання, – сказав я. – Знаю тільки, що Квіквег народжений у лоні першої конгрегаціоналістської церкви. Та він і сам диякон, цей Квіквег.

– Хлопче, – суворо мовив Біллад, – ці речі не для жартів. Поясни свої слова, юний хетеянине. Відповідай мені, про яку церкву ти зараз говорив?

Відчуваючи, що мене заганяють на слизьке, я відповів:

– Сер, я казав про ту давню католицьку церкву, до якої належимо ми всі, і ви, і я, і капітан Пелег, і Квіквег, і будь-хто із синів людських; про велику і вічну першу конгрегацію всього віруючого світу; всі ми до неї належимо; щоправда,

дехто з нас надто переймається різними дрібницями великої віри, вона ж бо пов'язує нас усіх в одне ціле.

– Атож! Морським вузлом! – вигукнув Пелег, ступивши мені назустріч. – Хлопче, тобі слід було б піти до нас місіонером, а не матросом. Ніколи не чув кращої проповіді! Диякон Дейтерономія, та ні, сам отець Мепл – і той тебе не перевершить, а він таки чогось вартий. Лізьте, лізьте сюди, і до дідька всі папери. Гей, скажи цьому Кваку, – чи як ти його звеш, – скажи Кваку, нехай іде сюди. Еге, клянуся великим якорем, оце-то гарпун! Непогана річ, як на мене, і поводитися з ним він уміє. Чуєш, як тебе, Кваку, – чи тобі доводилося стояти на носі вельбота? Доводилося бити китів?

За своєю дикунською звичкою, не мовивши ні слова у відповідь, Квіквег скочив на фальшборт, звідти стрибнув на ніс підвішеного за бортом вельбота і, виставивши вперед ліве коліно і здійнявши над головою гарпун, вигукнув щось подібне до цього:

– Капітане! Бачити крапля дьоготь там на вода? Бачити? Хай це око кита, ану! – Прицілившись, він кинув гарпун, і той, свиснувши біля самого капелюха старого Білдада, промчав над палубою корабля і вщент розбив маленьку лиску-чу цятку. – Ось, – незворушно завершив Квіквег, витягаючи лінь. – Хай це око кита, твій кит уже вмерти.

– Мерщій, Білдаде, – мовив Пелег до свого компаньйона, який покvapно відійшов до капітанської каюти, наляканий небезпечною близькістю літаючого гарпуна. – Чуєш, Білда-

де, мерщій дістань корабельні книги. Цього Квака, чи як там його звати, ми повинні мати на одному з наших вельботів. Слухай, Кваку, ми дамо тобі дев'яносту долю, а стільки ще жоден гарпунер у Нентакеті не отримував.

Ми спустилися до каюти, і Квіквега, на мою превелику втіху, невдовзі внесли до списків того самого екіпажу, до якого вже був зарахований я.

Коли всі формальності було завершено і лишалося поставити підпис, Пелег повернувся до мене і мовив:

– Твій Квак, певно ж, неписьменний, так? Гей, Кваку, а бодай тобі! Ти підпишешся чи поставиш хреста?

Це питання аж ніяк не збентежило Квіквега, якому вже двічі чи тричі доводилося брати участь у подібній процедурі; узявши простягнуте йому перо, він зобразив на папері точну копію таємничого круглого знаку, витатуйованого в нього на руці, і нашкрябав прізвисько, яким уперто продовжував називати Квіквега капітан Пелег. Це виглядало так:

замість підпису

Капітан Білдад тим часом сидів, не зводячи очей з Квіквега, а потім з поважним виглядом підвівся і, понишпоривши

в глибоких кишнях свого широкополого коричневого сюртука, витяг звідти цілу паку брошур; вибравши одну з них, під назвою «Останній день настає, або Не гайте часу», вклав її до рук Квіквега, а потім схопив їх разом з книгою обома руками, пильно подивився йому в очі і мовив:

– Сину пітьми, я мушу виконати свій обов'язок щодо тебе. Цей корабель почасти належить мені, і я не можу не дбати про його команду. Якщо ти й досі сповідуєш свої язичницькі вірування – а я боюся, що так воно і є, – то заклинаю тебе, не лишайся рабом Віла довіку. Відцурайся від ідола Віла і мерзенного змія, тікай від майбутньої покари. Стережися, чуєш! О, заради Господа милосердного! Стернуй подалі від вогненної безодні!

У мові старого Білдада ще бриніло відлуння моряцького життя, химерно перемішане з біблійними і місцевими виразами.

– Іди, іди, Білдаде, не збивай з пантелику нашого гарпунера, – втрутився Пелег. – З побожного гарпунера пуття не буде. Від цього весь його хист пропадає. А що за гарпунер без хисту? Пам'ятаєш, який то був гарпунер – молодий Нат Суейн? Такого сміливця і в Нентакеті, і у Вейньярді годі було й шукати. Та він унадився ходити на молитовні збори, і скінчилося це погано. Він так трусився над своєю жалюгідною душею, що став триматися від китів подалі, аби вони не зачепили хвостом його вельбот і не послали його до дідька в пекло.

– Пелегу, Пелегу, – мовив Білдад, звівши очі й руки до неба. – Ти ж і сам, як я, не раз дивився у вічі небезпеці. Ти знаєш, Пелегу, що таке – страх смерті. Тож як ти можеш правити такі негідні балачки? Не зводь на себе наклеп, скажи відверто, Пелегу, хіба тоді, біля берегів Японії, коли оцей «Пеквод» утратив у тайфуні всі три свої щогли, – пам’ятаєш, ти тоді плавав помічником в Ахаба? – хіба ти тоді не думав про смерть і кару Божу?

– Послухайте лишень його! – скрикнув Пелег і заходив по тісній каюті, заклавши руки до кишень. – Усі чули, а чи ні? Подумати тільки! Адже корабель щохвилі міг піти на дно! Ти згадав тоді про смерть та кару Божу? Коли всі три щогли з диявольським гуркотом калатали в борт і хвилі мчали над нами і з корми, і з носа! І в таку мить думати про смерть та Божу кару? Ні, у нас не було часу думати про смерть! Життя – ось про що ми думали з капітаном Ахабом! Як врятувати команду, як поставити нові щогли, як дістатися до найближчого порту – ось що було на думці.

Білдад промовчав; він застібнув сюртук на всі гудзики і гордо рушив на палубу, а ми пішли слідом за ним. Тут він зупинився і почав спокійно стежити за роботою вітрильних майстрів, які на шкафуті лагодили грот-марсель. Час від часу він нахилявся і підбирав обрізок парусини чи просмоленої мотузки, щоб вони, боронь Боже, не пропали даремно.

Розділ 19. Пророк

– Друзі, ви найнялися на цей корабель?

Ми з Квіквегом щойно покинули «Пеквод» і повільно йшли по пристані, кожен думаючи про своє, коли якийсь незнайомий звернувся до нас із цими словами, заступивши нам дорогу і тицяючи своїм гладким вказівним пальцем у бік корпусу тепер уже нашого корабля. Цей чоловік був удягнений у старезний вицвілий бушлат і залатані штани, а його шию прикрашав клапоть чорної хустки. Віспа протекла по його обличчю у всіх можливих напрямках, і тепер воно нагадувало звивисте русло висохлої річки.

– Ви найнялися туди? – повторив він своє запитання.

– Певне, ви маєте на увазі корабель «Пеквод»? – перепитав я, намагаючись виграти трохи часу, щоб краще до нього придивитися.

– О, так, «Пеквод», отой корабель, – підтвердив він, відвівши руку назад, а потім рвучко викинувши її перед собою, так що витягнутий палець устромився в ціль, наче багнет.

– Так, – відповів я, – ми щойно підписали там папери.

– А чи йдеться в тих паперах щось про ваші душі?

– Про що?

– Еге, то у вас їх, мабуть, немає, – швидко проказав він. – Зрештою, це не так важливо. Я знаю багатьох, у кого немає

душі, їм просто пощастило. Душа – це п'яте колесо до воза.

– Що ти таке верзеш, друже? – здивувався я.

– А ось у нього є надлишок, якого вистачить, щоб відшкодувати нестачу в усіх інших, – несподівано мовив незнайомий, зробивши особливий тривожний наголос на слові «він».

– Ходімо, Квіквегу, – сказав я, – цей добродій, певно, звідкілясь утік. Він говорить про щось і про когось, чого ми з тобою не знаємо.

– Стривайте! – зупинив нас незнайомий. – Ви маєте рацію – адже ви ще не бачили старого Громовержця, скажіть – так чи ні?

– Хто це – старий Громовержець? – спитав я, збентежений урочистим виразом його божевільного тону.

– Капітан Ахаб.

– Що? Капітан нашого корабля? Капітан «Пекводу»?

– Так, багато хто з нас, старих моряків, називає його цим іменем. Ви ж його ще не бачили?

– Поки що ні. Кажуть, він був хворий, та вже видужує і невдовзі буде зовсім здоровий.

– Зовсім здоровий, еге, – повторив незнайомий із якимось зловтішним та болісним сміхом. – Капітан Ахаб буде здоровий тоді, коли буде здорова моя ліва рука, – не раніше, кажу вам!

– А що ви про нього знаєте?

– А що вам про нього розповіли?

– Майже нічого; я тільки чув, що він хороший китобій і хороший капітан для своїх матросів.

– Авжеж, усе це правда – і те й інше. Та коли він наказує, доводиться ворухитися. Хоч плач, хоч скач, та Ахаб скаже – як зав'яже. Але про те, що сталося з ним колись біля мису Горн, дуже давно, коли він три дні і три ночі пролежав, мов мертвий; про смертний бій з Іспанцем перед вівтарем у Санта – про все це ви нічого не чули? А про срібний кальян, у який він плюнув? І про те, як в останньому рейсі він утратив ліву ногу, як ішлося в пророцтві? Невже ви про все це нічого не чули – і ще багато про що? Та звісно, не чули, звідки ви можете таке знати? Хто взагалі про це знає навіть у нас в Нентакеті? Але ж про те, як він утратив ногу, ви, може, все-таки чули? Еге, бачу, вам про це розказували? Та хто ж про це не знає? Тобто про те, що в нього тепер лише одна нога, а другу він утратив у сутичці з кашалотом!

– Друже, – урвав я його балачку, – не знаю, що ви таке верзете, і знати не хочу, бо мені здається, що у вас клепки в голові бракує. Та якщо ви маєте на увазі капітана Ахаба, капітана отого корабля «Пеквод», то запевняю вас, щодо його ноги мені все відомо.

– Усе відомо, кажете? І ви в цьому певні?

– Цілком певний.

Ще якусь мить незнайомий стояв нерухомо, поринувши в тривожні думи, витягши палець і вступившись поглядом у корпус «Пекводу», потім ледь помітно здригнувся і мовив:

– Вас уже записали, так? Ваші імена внесені до списків? Ну то що ж, що написано, то написано, а долі не об'їдеш – що судилося, те й станеться, а може, все ж таки не станеться. Так чи інакше, усе вирішено і розписано заздалегідь. І до того ж хтось із матросів таки має з ним пливти. Або ці, або якісь інші, нехай їх Бог милує. Прощавайте, друзі, прощавайте, благослови вас небо. Вибачте, що вас затримав.

– Стривайте, друже, – сказав я, – якщо ви можете повідомити нам щось важливе, то кажіть, а коли просто хочете нас настрахати або надурити – ви звернулися не за тією адресою. Ото і все, що я хотів сказати.

– І сказали добре, дуже добре, я люблю, коли отак гарно говорять. Ви йому чудово підходите, отакі люди, як ви. Прощавайте, друзі. І ще одне: коли ви туди потрапите, передайте їм, що я розважив за краще до них не приєднуватися.

– Ні, любий мій, так ви нас не обдурите, нічого не вийде. Це дуже просто – удавати, наче знаєш якусь велику таємницю.

– Прощавайте, друзі, прощавайте.

– Прощавайте, – відповів я. – Ходімо, Квіквегу, ходімо від цього божевільного. Ну ж бо, заждіть. Скажіть мені, будь ласка, як вас звати?

– Ілія.

«Ілія!» – подумки повторив я, і ми рушили геть, обговорюючи кожен на свій манер цього старого обідраного матроса; зрештою ми дійшли згоди, що він просто дрібний прой-

дисвіт, хоч і удає із себе велике страхіття. Та ми не пройшли і сотні ярдів, як, завертаючи за ріг, я озирнувся і побачив того самого Ілію – він на невеликій відстані ішов за нами слідом. Це чомусь так стурбувало мене, що я нічого не сказав Квіквегу і продовжував іти вперед, палко бажаючи дізнатися, чи зверне й незнайомий за той самий ріг. Він звернув, і тоді я вирішив, що він, мабуть, переслідує нас, хоча з якою метою – я ніяк не міг здогадатися. Ця обставина разом з його багатозначною загадковою мовою, сповненою натяками і туманними звинуваченнями, звихрила в моїй душі рій запитань і передчуттів, що були якимось пов'язані з «Пекводом», з капітаном Ахабом, з його лівою ногою, з його нападом хвороби біля мису Горн, з срібною баклагою, з тим, що казав мені про нього раніше капітан Пелег, з пророцтвом скво Тістіг, з майбутнім плаванням і ще багато з чим іншим, зовсім не зрозумілим мені.

Я вирішив неодмінно з'ясувати, чи справді цей обідранець Ілія нас переслідує, перейшов із Квіквегом на протилежний бік вулиці і рушив у зворотному напрямі. Та Ілія пройшов повз нас, мов узагалі нас не помітив. Я відчув полегкість і ще раз – тепер, як я гадав, остаточно – вирішив, що він просто дрібний пройдисвіт.

Розділ 20. Метушня

Минуло два дні, і на борту «Пекводу» зчинилася метушня. Тепер не тільки лагодили старі вітрила, але й привозили нові, разом зі згортками парусини і бухтами канатів, – загалом, усе свідчило про те, що роботи з оснащення судна добігають кінця. Капітан Пелег тепер зовсім не сходив на берег, а цілоденно сидів у своєму вігвамі і пильно стежив за роботою матросів; на березі всі справи залагоджував Біллад, а в трюмі і на щоглах робота йшла до пізньої ночі.

Наступного дня, після того як Квіквег підписав папери, скрізь, де тільки могли перебувати матроси з «Пекводу», дали оголошення, що до ночі всі сундуки мають бути доправлені на борт, бо корабель може відпливти кожної миті. Тому ми з Квіквегом завантажили свої речі на корабель, а самі вирішили ночувати на березі до самого відплиття. Але попередження, як то ведеться в таких випадках, виголосили заздалегідь і корабель ще кілька днів стояв біля причалу. Та й не дивно: адже треба було владнати безліч справ, перш ніж «Пеквод» буде готовий до плавання.

Кожен знає, яка сила-силенна речей – ліжка, сковорідки, ножі та виделки, лопати й обценьки, серветки, щипці для горіхів і таке інше – потрібна у такій справі, як домашнє господарство. Так само і в китобійному рейсі, коли довгі три роки доводиться вести велике господарство в океані, далеко

від крамарів, вуличних торгівців, лікарів, булочників і банкірів. Звичайно, все це стосується і торгових кораблів, але зовсім не тією мірою, як китобійних. Адже, окрім тривалості рейсів, великої кількості предметів, конче необхідних для промислу, і неможливості поновлювати їхні запаси у тих далеких портах, куди зазвичай заходять ці кораблі, слід також зважати на те, що з усіх кораблів саме китобійні найчастіше наражаються на небезпеку, і особливо – на небезпеку втратити ті речі, від яких залежить успіх самого промислу. Тому на кораблі є запасні вельботи, запасний рангоут, запасні ліні і гарпуни – усе є в запасі, окрім капітана і корабля.

Коли ми прибули на острів, трюми «Пекводу» вже були завантажені яловичиною, хлібом, водою, паливом, залізними обручами і бондарними заклепками. І все ж таки, як я вже згадував, ще кілька днів по тому безупинно підвозили всілякі додатки та доважки – і малі, й великі.

Головною особою серед тих, хто керував підвезенням і вантажними роботами, була сестра капітана Білдада – сухорулява стара леді з надзвичайно рішучою і завзятою вдачею, але при цьому дуже доброзичлива; певно, вона твердо вирішила, що робить усе можливе, аби на «Пекводі» ні в чому не було нестачі. Вона то з'являлася на кораблі зі слоїком маринованих овочів для комори, то дріботіла зі жмутиком пір'їн, щоб поставити їх на стіл старшого помічника, де звичайно вносилися записи до бортового журналу; а часом приносила клаптик фланелі, щоб прогріти чийсь застуджений поперек.

Жодна жінка не відповідала так своєму імені, бо цю турботливу леді звали Черіті⁶, – тітонька Черіті, так її звали всі. Мов сестра милосердя, ця милосердна тітонька Черіті цілий день метушилася, докладаючи руки, а так само й серце, до всього, що обіцяло безпеку, зручність і втіху присутнім на борту корабля, з яким були пов'язані ділові інтереси її любого брата Білдада і в який вона сама вклала кількадесят збережених на старість доларів.

І дивний, просто-таки дивовижний вигляд мала ця славетна прихильниця квакерської віри, коли останнього дня зійшла на палубу, тримаючи в одній руці довгий черпак для китового жиру, а в другій – ще довшу китобійну острогу. Сам Білдад, та й капітан Пелег, теж не пасли задніх. Наприклад, Білдад носив при собі довгий список предметів, яких ще бракувало, і щоразу, коли прибувала нова партія вантажу, ставив на своєму папірці позначку. Час від часу з кістяного лігва, спотикаючись, вибігав Пелег, лаяв через люки тих, хто працював унизу, лаяв тих, хто лагодив снасті на щоглах угорі, і зрештою, накричавшись, залазив назад у вігвам.

У ці дні ми з Квіквегом часто приходили на корабель, і часто я питав про капітана Ахаба, про його здоров'я і про те, коли він прибуде на свій корабель. У відповідь я чув, що капітан Ахав почувається краще, що він видужує і що його чекають на кораблі щодня, а поки що капітани Білдад і Пелег подбають про все необхідне для оснащення корабля. Як-

⁶ Cherity (англ.) – милосердя.

би я був цілком відвертим із самим собою, я б зрозумів, що в глибині душі мене не дуже приваблювала перспектива вирушити в далеке плавання, так і не побачивши людину, яка стане абсолютним диктатором на кораблі, щойно ми вийдемо у відкрите море. Та коли ти підозрюєш якісь негаразди, але вже вліз у цю справу, ти мимохіть намагаєшся приховати всі підозри навіть від самого себе. Я нічого про це не говорив і намагався ні про що не думати.

Нарешті оголосили, що протягом завтрашнього дня ми неодмінно відпливемо. Тому наступного ранку ми з Квіквегом вирушили на пристань ще вдосвіта.

Розділ 21. Прибуття на борт

Було близько шостої, але сірий імлистий світанок ще тільки починав зоріти, коли ми увійшли на пристань.

– Там наче біжать якісь матроси, – сказав я Квіквегу. – Певно ж, це не примари. Отже, ми відпливаємо на світанні. Поквапмося!

– Зупиніться! – пролунав голос, що належав чоловікові, який тихцем підійшов до нас ззаду, поклав кожному руку на плече і, пролізши між нами, стояв так, трохи посунувшись уперед і блимаючи то на Квіквега, то на мене дивним тяжким поглядом. Це був Ілія.

– Йдете на корабель?

– Відчепіться! – сказав я.

– Ану, ти, – гримнув Квіквег, скинувши з плеча його руку. – Іди геть!

– То ви йдете не на корабель?

– На корабель, – відповів я. – А вам що з того? Знаєте, містер Ілія, мені здається, ви не надто чемні.

– Ні... цього я не знав, – мовив Ілія, у якомусь повільному здивуванні перевівши з мене на Квіквега свій чудний погляд.

– Іліє, – сказав я тоді, – ви зробите мені і моєму другу велику послугу, якщо негайно залишите нас. Ми вирушаємо до Індійського і Тихого океанів і не хотіли б, щоб нас затримували.

– Он воно що! А до сніданку ви повернетесь?

– Квіквегу, він несповна розуму, – сказав я. – Ходімо.

– Агов! – озвався до нас Ілія, коли ми відійшли від нього на кілька кроків.

– Не зважай на нього, Квіквегу, ходімо швидше.

Але він знову непомітно наздогнав нас і, раптом ляснувши мене долонею по плечах, спитав:

– А чи не здалося вам, що на корабель щойно пройшли якісь люди?

На це просте і зрозуміле запитання я відповів:

– Так, я начебто бачив чотирьох чи п'ятьох чоловік, але дуже неясно, тож заприсягтися не можу.

– Так, дуже неясно, – повторив Ілія. – Прощавайте.

Ми знову залишили його позаду, і він знову наздогнав нас і, ще раз торкнувшись мого плеча, мовив:

– А як ви гадаєте, чи знайдете ви їх тепер?

– Кого?

– Прощавайте. Прощавайте! – повторив він у відповідь і повернувся, щоб іти. – От що... Я просто хотів вас попередити... та це ні до чого, це все одне й те саме; приватна справа... ото морозець сьогодні, га? Ну, бувайте. Ми з вами тепер, мабуть, не скоро побачимось, хіба що перед Судом, – і, виголосивши цю недоладну промову, він нарешті пішов геть, неабияк спантеличивши мене своїм незрозумілим нахабством.

Коли ми піднялися на борт «Пекводу», нас зустріла мерт-

ва тиша – не було ні видно, ні чутно жодної живої душі. Двері капітанської каюти були замкнені зсередини, усі люки задраєні і закладені зверху бухтами канатів. Ми пройшли на бак і побачили там один відкритий люк. Знизу пробивалося світло. Ми спустилися, але побачили там тільки старого такелажника, закутаного в пошарпаний матроський бушлат. Він лежав долілиць, носом у стиснуті руки, розлігшись на двох зіставлених разом скринях, і спав мертвим сном.

– Як ти гадаєш, Квіквегу, де поділися ті матроси, котрих ми бачили? – спитав я, розгублено вступившись у сплячого.

Але Квіквег не побачив на пристані нічого, і тепер я ладен був сам вважати це оманною зору, якби не Ілія з його загадковим запитанням. Проте я потамував тривогу і, знову вказавши на сплячого, жартома зауважив Квіквегу, що нам, мабуть, краще лишитися тут і охороняти тіло, тож нехай він влаштовується якнайзручніше. Він поклав долоню сплячому на сидниці, ніби перевіряючи, чи м'яко буде сидіти, а потім мовчки всівся зверху.

– Боже правий! Квіквегу, не треба так сидіти, – сказав я.

– О! Дуже зручна місце, – відповів Квіквег. – Мій острів так сидіти. А з лицем нічого не бути.

– Лице! – здивувався я. – Ти називаєш це лицем? А втім, вираз у нього вельми дружній. Та поглянь, він ледве дихає, просто задихається. Злазь скоріше, Квіквегу, ти надто важкий, тобі не слід так поводитися з обличчям цього бідолахи. Злазь, Квіквегу! Дивися, він тебе зараз скине. Як це він досі

не прокинувся?

Квіквег зліз, уместився на скрині біля самої голови сплячого і запалив свій томагавк. Я сів біля ніг старого. І, схилившись над ним, ми почали передавати один одному люльку. Поки ми так сиділи, Квіквег у відповідь на моє запитання розповів мені своєю покрученою мовою, що в нього на батьківщині, де не знають ні диванів, ні ослонів, правителі, вожді та інші великі люди зазвичай відгодовують представників простолюду, щоб ті правили їм за канапу; таким чином, бажаючи умеблювати свою оселю, ви можете купити вісім чи десять ледарів і розставити їх на свій смак в альковах та нішах; для прогулянок це також вельми зручно, набагато зручніше, ніж садовий стілець, який складається у дощечку, – в разі потреби вождь підкликає до себе слугу і наказує йому зобразити з себе диван десь під гіллястим деревом, яке росте, може статися, посеред багнюки.

Щоразу, коли я передавав Квіквегу томагавк, він, не уриваючи своєї оповіді, змахував гострим кінцем просто над головою сплячого.

– Нащо ти це робиш, Квіквегу?

– Дуже просто вбивав. О! Дуже просто!

І він поринув у бурхливі спогади, навіяні люлькою-томагавком, яка, наскільки я зрозумів, за своєю подвійною сутністю не лише приносила втіху його душі, але й розсікала голови його ворогів; але тут сплячий нарешті привернув нашу увагу. Густих тютюновий дим сповнив темне приміщен-

ня, і це на нього подіяло. Спершу він почав дихати ще важче, потім у нього, мабуть, закрутило в носі, він кілька разів перевернувся, а потім сів і протер очі.

– Ви, курці, – видихнув він. – Хто ви такі?

– Ми з команди, – відповів я. – Коли відпливаємо?

– Он як. То ви йдете на «Пекводі»? «Пеквод» відпливає сьогодні. Капітан приїхав уночі.

– Який капітан? Ахаб?

– А якого вам іще треба?

Я хотів був задати йому ще кілька запитань стосовно Ахаба, та цієї миті на палубі почувся шум.

– Еге, Старбак заворушився, – мовив старий. – Ваш старший помічник – молодець, їй-богу. Чоловік хороший, і Бога шанує. Та я бачу, уже всі попркидалися. Піду і я. – З цими словами він піднявся на палубу, і ми пішли слідом за ним.

Сонце вже сходило, вже зовсім розвиднілося. Незабаром почав збиратися екіпаж; матроси приходили по двоє, по троє; у такелажників кипіла робота, помічники капітана теж взялися до справи; з берега весь час підвозили всілякі останні дрібниці. Тільки капітан Ахаб досі лишався невидимим у темному сховиську своєї каюти.

Розділ 22. Веселого різдва!

Нарешті опівдні, після того як такелажники покинули корабель і після того як з пристані пролунав хор гучних вітань, після того як відчалила шлюпка з турботливою Черіті, яка привезла на борт свій останній дарунок – нічний ковпак для другого помічника Стабба, який доводився їй зятем, і ще одну Біблію для кока, – після цього обидва капітани, Пелег і Білдад, піднялися з капітанської каюти на палубу, а Пелег сказав, звертаючись до старшого помічника:

– Отож, містере Старбак, ви все перевірили? Капітан Ахаб уже готовий – ми щойно з ним говорили. Нічого не забули на березі? Тоді свистати всіх нагору! Нехай вишикуються отут на юті, матері їх ковінька!

– Навіть за великого поспіху немає потреби в лихослів'ї, Пелегу, – мовив Білдад. – Скоріше, друже Старбак, виконуйте наказ.

Отакої! Корабель уже відпливає, а капітан Пелег і капітан Білдад досі командують на палубі, наче їм і в морі, як у порту, доведеться поділяти владу. А капітана Ахаба іще ніхто не бачив, лише сказали, що він у своїй каюті. Утім, для того щоб підняти якір і вивести корабель у відкрите море, присутність капітана не є конче необхідною. Справді, це обов'язок лоцмана, а не капітана, і до того ж капітан Ахаб іще не зовсім видужав – так нам пояснили, – і тому цілком зрозумі-

ло, що він лишається вниз. Усе це здавалося мені природним, особливо ще й тому, що багато хто з капітанів торгових кораблів має звичку довго не з'являтися на палубі після того, як піднімуть якір, і присвячують цей час прощальній пиятиці з друзями, які потім покидають корабель разом із лоцманом.

Та зараз і не було можливості поміркувати про все це як слід, бо капітан Пелег заметушився як навіжений. Саме він, а не капітан Білдад, узяв на себе командування.

– Ану мерщій на ют, вилупки! – кричав він на матросів, що забарилися біля грот-щогли. – Містере Старбак, женіть їх на ют.

– Прибрати намет! – таким був наступний наказ.

Як я вже казав, намет із китового вуса ставили на «Пекводі» лише під час стоянки, і вже тридцять років на борту «Пекводу» було відомо, що наказ прибрати намет передую команді піднімати якір.

– Людей до кабестана! Кров та грім! Ану хутчіш! – пролунав наказ, і матроси метнулися до ганшпугів кабестана.

Коли піднімають якір, треба стояти на носі. Тому Білдад, який, щоб ви знали, окрім усіх своїх посад був іще й портовим лоцманом, – причому існувала думка, що він запосів це звання лише з метою економії, щоб не наймати в Нентакеті лоцманів для своїх кораблів, а чужі кораблі він не водив ніколи, – отож Білдад перекинувся через борт, пильно видивляючись якір і час від часу підбадьорюючи монотонним

співом псалмів тих матросів, що стояли біля кабестана; вони відповідали йому гучною піснею про кралечок з Бабл-Еллі. А якихось три дні тому Білдад казав, що не дозволить співати непристойні пісні на борту «Пекводу», тим паче при підйомі якоря; а його сестра Черіті поклала в ліжко кожного матроса новеньку брошуру Уотсових гімнів.

Пелег тим часом командував на палубі, відчайдушно перемішуючи лайку з божбою. Я вже побоювався, що він потопить корабель, перш ніж ми встигнемо підняти якір. Тому я, звичайно, випустив ганшпуг і сказав Квіквегу, щоб він робив те саме, – і подумати лячно, яке лихо нас чекає попереду, коли ми вирушаємо в плавання з таким лютим командиром. Я втішав себе єдиною надією на порятунок в особі побожного Білдада, хоч він і вигадав сімсот сімдесят сьому частку; аж раптом я відчув несподіваний сильний поштовх нижче спини і, озирнувшись, затремтів від жаского видіння: саме цієї миті капітан Пелег опускав ногу, яка щойно була в безпосередній близькості до моєї особи. То був перший у моєму житті копняк під зад.

– То он як піднімають якір на гендлярських кораблях! – гарикнув він. – Ворушися, ти, бараняча довбешко! Ворушися, погни свій зад! Гей ви, ви всі, заснули ви там, чи що? Ворушіться, кажу вам! Ворушися, Кваку! Ти, рудий, ворушися, шотландська макітро! Ворушися, зелені штани! Ану ворушіться, хутчіш, бодай вам повилазило!

Він метався навколо кабестана, раз у раз підкріплюючи

свої слова за допомогою ноги, а на носі Біллад незворушно виспівував свої псалми. Еге, подумав я, капітан Пелег сьогодні добряче хильнув.

Нарешті якір підняли, поставили вітрила і ми рушили геть від берега. Був морозний короткий день святого Різдва; і коли тьмяне світло північного дня непомітно змінилося нічною темрявою, ми були самі-самісінькі в крижаному океані, чий замерзлі бризки невдовзі закували нас у сяючий панцир. У місячному світлі вздовж борту мерехтіли довгі ряди китових зубів і, наче бивні велетенського слона, висіли на носі вигнуті бурульки.

Першу вахту очолив у ролі лоцмана Біллад. І щоразу, коли старий корабель глибоко пірнав у зелені хвилі, здригаючись усім своїм замерзлим корпусом, і завивав вітер, і дзвеніли пружні снасті, на палубі лунав його рівний голос:

За буремними морями, у святій землі
Квітнуть пишні ниви.
Так у давню давнину іудеї йшли
В Ханаан щасливий.

Іще ніколи ці слова не здавалися мені такими гарними. У них бриніла надія і віра. Байдуже, що над нами і над усією Атлантикою висить крижана ніч, байдуже, що ноги в мене промокли, а бушлат промок іще більше, – світлі гавані чекають нас попереду, і луки, і лісові галявини, такі всепереможно зелені, коли трави, що зійшли навесні, і посеред літа

стоять густі та свіжі.

Нарешті ми відійшли від берега так далеко, що лоцман був уже не потрібний. До борту підійшов вітрильний бот, який нас супроводжував.

Було дивно й сумно бачити, як хвилювалися цієї миті Пелег і Білдад – особливо Білдад. Він не хотів іти, не хотів покидати навіки цей корабель, що вирушав у довге небезпечне плавання за обидва буремні миси, цей корабель, у який було вкладено кілька тисяч його зароблених сумлінною працею доларів, корабель, на якому йшов капітаном його давній друг, майже його одноліток, знову вирушаючи назустріч усім страхіттям безжальної пашеки, – бідолашний старий Білдад дуже не хотів розлучатися із цим кораблем, де йому був дорогий і знайомий кожен цвяшок, і тому він зволікав; він схвильовано пройшов палубою, зійшов до капітанської каюти, щоб мовити там ще кілька прощальних слів, потім знову вийшов на палубу і подивився у вітряний бік, у широкий, безмежний океанський простір, обмежений лише невидимими і далекими східними материками, подивився в бік берега, подивився вгору, направо і наліво, туди й сюди, подивився в нікуди і зрештою, бездумно накрутивши якийсь трос на кофельнагель, рвучко схопив за руку огрядного Пелега і, піднявши ліхтар, якусь мить мужньо дивився йому в лице, наче хотів сказати: «І все ж таки, друже Пелег, я це витримаю, так, витримаю».

Сам Пелег поставився до всього більш філософськи, про-

те, попри всю філософію, коли ліхтар наблизився до обличчя, в його очах зблиснули сльози. І він теж розривався між каютою і палубою, то розмовляючи внизу, то віддаючи останні настанови на палубі старшому помічникові Старбаку.

Нарешті він із якоюсь невблаганною рішучістю повернувся до свого товариша:

– Капітане Біллад, друже, нам час іти. Агов, на палубі! Брасопити грота-реї! Гей, на боті! Приготуйся! До борту, до борту! Легше, отак. Тож прощай, Білладе, друже. Щасті вам, Старбаку, щасті вам, містере Стабб, щасті вам, містере Фласк! Прощайте всі, і нехай вам щастить! У цей самий день, рівно через три роки, у старому Нентакеті вас чекатиме в мене на столі чудова гаряча вечеря. Ура і щасливого плавання!

– Благослови вас Боже, брати мої, і нехай милість його буде над вами, – ледь чутно бурмотів старий Біллад. – Сподіваюся, тепер буде гарна погода і капітан Ахав зможе вийти до вас, – усе, що йому треба, це трохи сонечка, а цього вам вистачить, ви ж бо йдете до тропіків. Будьте обережніші в погоні, помічники! Не розбивайте вельботів без потреби, гарпунери! Пам'ятайте, гарна дошка з білого кедру цьогогоріч подорожчала на три відсотки! І не забувайте молитися. Містере Старбак, пильнуйте, щоб купор приберігав бочонки. Вітрильні голки лежать у зеленій скриньці. Уникайте промислу в Божі свята, хлопці, та коли трапиться нагода, не прогавте її – а то зневажите Божий дарунок. Слідкуйте за барильцем з

патокою, містере Стабб, воно начебто трохи протікає. Якщо будете висаджуватися на островах, містере Фласк, уникайте розпусти. Прощайте! Не тримайте сир у трюмі надто довго, містере Старбак, а то він зіпсується. І бережіть масло – воно коштувало двадцять центів за фунт, і зятяйте, якщо...

– Годі, годі, капітане Білдад, годі теревені правити. – З цими словами Пелег підштовхнув його до трапу, і вони спустилися на бот.

Корабель і бот почали розходитися; холодний, вогкий нічний вітер погнав їх у різні боки; чайка, квилячи, промайнула у височіні; обидва кораблі сильно хитало; ми, знітивши серце, послали їм услід трикратне «ура» і наосліп, мов сама доля, вирушили в пустку Атлантики.

Розділ 23. Підвітряний берег

В одному з попередніх розділів ми згадували Балкінгтона, високого моряка, який щойно повернувся з рейсу; ми бачили його в нью-бедфордському готелі.

І ось тієї морозної зимової ночі, коли караючий кіль «Пекводу» розтинав похмурі хвилі, я раптом завважив, що біля стерна стоїть... оцей Балкінгтон! Я з страхом, жалем і повагою дивився на чоловіка, який серед зими, щойно зійшовши на берег після небезпечного чотирирічного плавання, знову йде в новий штормовий рейс. Певно, йому не сиділося на місці. Про найдивовижніші речі не розповідають; найяскравіші спогади не породжують епітафій; тож нехай цей короткий розділ буде пам'ятником Балкінгтону. Я лише скажу, що його доля нагадувала долю корабля в штормі, коли його жене вздовж підвітряного берега лютий буревій. Гавань з радістю дала б йому притулок. Вона жаліє його. У гавані – безпека, затишок, вогнище, вечеря, тепла постіль, друзі – усе, що любе нашій смертній оболонці. Та шаленіє буря, і гавань, земна твердь тепер являє собою найстрашнішу загрозу для корабля: він мусить тікати від гостинності; одне зіткнення із землею, один легкий дотик до неї кілем – і весь його корпус двигтись і здригається. І він, піднявши всі свої вітрила, щосили прагне відірватися від берега, ворогуючи з тим самим вітром, який міг принести його додому; знову прагне до

буремної пустелі океану; заради порятунку поривається назустріч загибелі; і єдиний його спільник стає його смертельним ворогом!

Тепер ти це знаєш, Балкінгтоне, чи не так? Ти починаєш розрізняти світло вбивчої, нестерпної істини, тієї істини, що будь-яка серйозна, глибока думка – це лиш відважна спроба нашої душі лишатися у відкритому морі незалежності, тоді як люті вітри землі та неба намагаються приректи її до принизливого плазування на березі.

Та тільки в безмежному водному просторі існує найвища істина, неосяжна, нескінченна, як Бог, і тому краще згинуту в буремному безмежжі, ніж бути з ганьбою викинутим на берег – навіть коли він обіцяє порятунок. Той, хто боязко виповзає на суходіл, жалюгідніший за слимака. О люті жахи! Чи може бути, щоб усі страждання виявилися марними? Будь мужнім, Балкінгтоне, будь мужнім! Будь несхитним, похмурий напівбоже! Ти поринув у глибінь, здійнявши до небес бризки, і разом з ними до небес сягнула твоя велич!

Розділ 24. Захисна промова

Коли вже ми з Квіквегом пішли в китобої, а китобійне ремесло вважається на суші не вельми шанованим і аж ніяк не поетичним, мені з усіх цих причин так хочеться переконати вас, людей сухопутних, як ви несправедливі до нас – китобоїв.

Насамперед я повторю тут, хоч це й буде зайвим, ту загальновідому істину, що люди не вважають китобійний промисел так званою благородною професією, скоріш він, на їхню думку, заняття нижчого ґатунку. Якщо хтось, опинившись у змішаному столичному товаристві, відрекомендується, наприклад, як гарпунер – це навряд чи додасть йому ваги в очах присутніх; і коли він за прикладом морських офіцерів поставить на своїй візитній картці літери К. і Ф. (Китобійна Флотилія), вчинок виглядатиме вельми зухвалим і смішним.

Одна з головних причин, що спонукають людей відмовляти нам, китобоям, у належній повазі, – це поширена думка про те, що китобійний промисел у кращому разі – та сама бійня, а ми, подібно до м'ясників, оточені всілякою брудотою та брудом. Звичайно, ми м'ясники, це правда. Але ж м'ясниками, і набагато більше заплямованими у крові, були всі войовничі полководці, яких так захоплено шанує світ. Що ж до звинувачення в нехлюйстві, то невдовзі ви дізнаєтеся про обставини, досі майже незнані, на підставі яких ки-

тобійний корабель слід шанобливо помістити посеред найчистіших предметів нашої ошатної планети.

Але поки що визнаємо це звинувачення справедливим; що ж являють собою слизькі, брудні палуби китобійного корабля порівняно зі страхітливими купами мертвих тіл, які височать на полях бойовищ, звідки повертаються вояки, щоб втішатися оплесками прекрасних леді? А якщо слава солдатської професії пов'язана з уявленням про її небезпечність, то будьте певні, що чи не кожен досвідчений вояк, який відважно йшов на штурм ворожої батареї, злякано сахнувся б від велетенського китового хвоста, що здійсмає вихор над головою. Що таке підвладні розуму людські страхи порівняно з незбагненними божими дивами і страхіттями!

Проте, хоч світ і зневажає нас, китобоїв, він водночас віддає нам найвищу шану, – авжеж, світ схиляється перед нами! Адже всі світочі, лампи і свічки, що палають на земній кулі, наче лампади перед святинями, запалені в нашу честь!

Погляньмо на це питання і в іншому світлі, зважимо його на інших терезах: я покажу вам, що являємо і являли собою ми – китобої.

Чому в голландців за часів де Вітта на чолі китобійних флотилій стояли адмірали? Чому французький король Людовік XVI своїм коштом виряджав китобійні кораблі з Дюнкерка і люб'язно запросив оселитися в цьому місті близько двадцяти сімей з нашого острова Нентакет? Чому між 1750 і 1788 роками Британія видала своїм китобоям заохочуваль-

ні премії на мільйон фунтів? І зрештою, яким чином сталося так, що ми, американські китобої, переважаємо кількістю всіх інших китобоїв світу, разом узятих; що в нашому розпорядженні цілий флот, який налічує до семисот кораблів, чії екіпажі в цілому становлять вісімнадцять тисяч чоловік, що на нас щороку витрачають чотири мільйони доларів; що загальна вартість вітрильних кораблів – двадцять мільйонів доларів! І що ми щороку збираємо і привозимо до наших портів урожай в сім мільйонів доларів? Як усе це могло б статися, коли б китобійний промисел не обіцяв могуття державі?

І це ще навіть не половина; слухайте далі.

Я стверджую, що жодний із широко відомих філософів під загрозою смерті не зміг би назвати інше мирне діяння людських рук, яке за останні шістдесят років здійснило б такий могутній вплив на нашу земну кулю, як славний і благородний китобійний промисел. У той чи інший спосіб він породив явища, які самі по собі є такими визначними і, у свою чергу, породжують цілу низку важливих наслідків, що його можна порівняти з тією єгипетською жінкою, чії доньки з'являлися на світ із материнської утроби уже вагітними. Перелічити всі ці наслідки просто неможливо. Досить буде навести кілька прикладів.

Уже багато років китобійні кораблі першими розшукують в усьому світі далекі невідомі землі. Вони відкрили моря і архіпелаги, не позначені на картах, вони заходили туди, де не

плавали ні Кук, ні Ванкувер. Якщо тепер військові кораблі Америки і Європи спокійно заходять у колись ворожі порти, нехай вони з усіх своїх гармат салютують на честь славного китобійного корабля, який вказав їм шлях туди і був першим перекладачем між ними та дикими тубільцями. Нехай люди вшановують героїв розвідницьких експедицій, усіх цих Куків та Крузенштернів, – я стверджую, що з Нентакету виходили в море десятки безіменних капітанів, таких само великих, а може, й більш великих, ніж усі ці Куки та Крузенштерни. Адже вони, погано озброєні, у сповнених акулами язичницьких водах і біля незнаних берегів, що погрожували їм дикунськими списками, вступали у двобій з первісними таїнами і страхіттями, проти яких Кук з усіма своїми гарматами та мушкетами не насмівся б здійснити зброю. Усе те, про що розповідають давні автори, описуючи плавання до Південних морів, для наших героїв з Нентакету – лише звичайні, буденні явища. І часто ті пригоди, яким Ванкувер відводить три розділи, нашим морякам здаються не вартими згадки у вахтовому журналі. О, люди, люди! От же ж люди!

Доти, поки китобої не обійшли мис Горн, цілий ряд можливих іспанських володінь мав торговельні зв'язки лише зі своєю метрополією і ніяких інших зв'язків між ними та навколишнім світом не існувало. Саме китобої першими подолали перешкоду, створену пристрасною та обережною політикою іспанської монархії; і якби тут вистачило місця, я б міг наочно показати, як завдяки китобоям врешті-решт

відбулося звільнення Перу, Чилі й Болівії з ярма старої Іспанії і встановлення непорушної демократії в цих віддалених країнах.

Та й Австралія, ця велика Америка протилежної півкулі, була подарована цивілізованому світові китобоями. Після того як її колись випадково відкрив один голландець, усі кораблі ще довго трималися подалі від її заразливо диких берегів, і лише китобійний корабель приплив туди. Саме китобійний корабель є справжнім засновником цієї величезної колонії. І навіть більше, на початку існування першого австралійського поселення галети з дружнього китобійця, який, на щастя, кинув якір в їхніх водах, не раз рятували емігрантів від голодної смерті. І всі незліченні острови Полінезії зізнаються в тому самому і приносять шанобливу присягу вірності китобійному кораблю, який проклав туди шлях місіонерам і торгівцям і часто навіть сам привозив перших місіонерів до нових берегів. Якщо країна Японія, що ревно ховає себе від чужих очей, навчиться гостинності, це може статися лише завдяки китобоям, бо вони, здається, уже штовхнули її на цей шлях.

Та коли навіть перед лицем усіх цих фактів ви почнете наполягати на тому, що з китобійним ремеслом не пов'язані жодні естетичні і благородні асоціації, я готовий п'ятдесят разів схрестити з вами списа і кожним ударом вибивати вас із сідла, проламавши ваш бойовий шолом.

Ви скажете, що жоден із видатних авторів не писав про

китів і не залишив описів китобійного ремесла.

Жоден видатний автор не писав про кита і про китобійне ремесло? А хто створив перший опис нашого Левіафана? Хто, як не могутній Іов власною персоною? А хто склав перший звіт промислового рейсу? Не хто інший, як сам Альфред Великий, який своїм королівським пером записав розповідь Октгера, тогочасного норвезького китобоя! А хто мовив нам слово палкої похвали у парламенті? Не хто-небудь, а Едмунд Берк!

– Нехай усе це так, але самі китобої – простолюди; у їхніх жилах тече не благородна кров.

Не благородна кров у їхніх жилах? У їхніх жилах тече кров, краща за королівську. Бабусею Бенджаміна Френкліна була Мері Моррел, у заміжжі Мері Фолджер, дружина одного з перших поселенців Нентакету, який поклав початок довгому роду Фолджерів і гарпунерів – усіх родичів великого Бенджаміна, – які і донині перекидають зазубрене залізо з одного краю світу до іншого.

– Можливо; але ж усі визнають, що китобійний промисел – не вельми шановане заняття.

Китобійний промисел – не шановане заняття? Це королівське заняття! Адже в давніх англійських законах кит оголошений «королівською рибою»⁷.

– Та це тільки так говорять! А яке може бути благородство в киті, яка велич?

⁷ У наступних розділах про це розповідається більш детально (прим. авт.).

Яке благородство і велич у киті? Під час тріумфу, влаштованого одному римському полководцю при його поверненні до столиці світу, найважливішим предметом у всій урочистій процесії були китові кістки, привезені з далеких берегів Сирії.

– Може, й так, вам краще знати, та що не кажіть, а в китобоях справжньої величі немає.

У китобоях немає справжньої величі? Саме небо свідчить про велич нашої професії. Кит – так зветься одне із сузір'їв південного неба. Мабуть, досить уже й цього. Скидайте капелюха перед королем, але й перед Квіквегом! І більше жодного слова! Я знав одного чоловіка, який свого часу вбив три з половиною сотні китів. Цей чоловік, заслуговує на мій погляд, більшої пошани, ніж якийсь великий капітан стародавнього світу, котрий пишався з того, що захопив стільки ж міст-фортець.

Що ж до мене, то якщо в мені є щось, досі приховане, проте важливе і варте поваги; якщо я колись здобуду справжнє визнання в цьому малому, але досить загадковому світі, яким я, мабуть, все-таки не даремно пишаюся; якщо в майбутньому я ще зроблю щось таке, що краще слід зробити, ніж залишити не зробленим; якщо після моєї смерті повірені або, що видається більш імовірним, кредитори знайдуть у мене в столі цінні рукописи, – усю честь і славу я заздальгідь віддаю китобійному ремеслу, бо моїм Йельським колежем і моїм Гарвардським університетом був китобійний корабель.

Розділ 25. Постскриптум

Щоб довести велич китобійного ремесла, було б безглуздо посилатися на щось інше, окрім фактів, які не підлягають сумніву. Та якщо адвокат, використавши свої факти, не зробить того висновку, що сам по собі впливає з них і явно підтверджує думку захисту, – хіба ж тоді цей адвокат не вартий осуду?

Відомо, що під час коронації королі й королеви, навіть за наших часів, проходять одну кумедну процедуру – їх поливають соусом, щоб вони краще виконували свої обов'язки. Хтозна, які там використовують соуси та прянощі! Я лише знаю, що королівські голови під час коронації урочисто поливають олією, наче головки часнику. Чи може бути, що голови змащують з тією ж метою, що й механізми – аби у них всередині все краще оберталося? Тут ми могли б заглибитись у роздуми щодо істинної величі цієї монаршої процедури – адже в повсякденному житті ми не звикли поважати людей, які напахчують волосся і тхнуть помадою. І справді, якщо дорослий чоловік не з лікувальною метою використовує мазь для волосся, ми вважаємо, що з ним щось негаразд. Найчастіше такий чоловік і шеляга не вартий.

Але в цьому разі нас цікавить одне-єдине питання – яку олію використовують для коронації? Певно ж, не оливкову і не реп'яхову, не рицинову і не машинну, не тюленьчу і не ри-

б'ячий жир. Тоді це може бути тільки спермацет у його природному, первинному стані, найсолодша з усіх олій! Майте це на увазі, вірнопіддані британці! Адже ми, китобої, поста-чаємо ваших королів і королев товаром для коронацій!

Розділ 26. Лицарі і зброєносці

Старшим помічником на «Пекводі» був Старбак, уродженець Нентакету і квакер з діда-прадіда. То був високий суворий чоловік, який хоч і народився на крижаному узбережжі, був чудово пристосований і для спекотних широт – висохлий, мов підгорілий морський сухар. Навіть доставлена до берегів Індії, його кров не псувалася від спеки, як псується пиво в пляшках. Мабуть, він з'явився на світ під час посухи і голоду або під час одного з постів, які так полюбують у нього на батьківщині. Він прожив на світі якихось тридцять посушливих років, але ці роки висушили в його тілі усе зайве. Щоправда, ця сухорлявість зовсім не була наслідком душевної гризоти або тілесної недуги. Вона просто до краю згущувала його людське єство. У його подобі не було нічого хворобливого, зовсім ні. Його щільно обтягувала чиста, гладка шкіра; обтягнутий нею, набальзамований здоров'ям і снагою зсередины, він був подібний до єгипетської мумії, що ожила, готовий із несхитною стійкістю терпіти всі випробування майбутніх століть; і серед полярних снігів, і на палючому сонці його життєва сила, наче патентований хронометр, була розрахована на будь-які кліматичні умови. Дивлячись йому в очі, ви ніби бачили в них тіні тих незліченних небезпек, які він безстрашно долав у своєму недовгому житті. Так, це був надійний, стійкий чоловік, чие життя було не історією

слів, а ніби виразною пантомімою дій. Утім, за всієї несхитної тверезості і душевної сили в ньому були й інші риси, що часом теж здійснювали на нього свій вплив, а іноді й остаточно переважали все інше. Постійна самотність у буремному морському просторі і рідкісне для моряка уважно-шанобливе ставлення до світу розвинули в ньому схильність до марновірства; але це було особливе марновірство, спричинене, як це інколи трапляється, не так невіглаством, як, навпаки, силою розуму. Він вірив у зовнішні прикмети і внутрішні передчуття. І якщо марновірство інколи могло похитнути загартовану крицю його душі, то ще більше сприяли цьому спогади про далекий дім, молоду дружину і дитя, змушуючи його відступати все далі від звичної суворості і розкриваючи його серце назустріч тим потаємним впливам, що іноді стримують в чесній людині пориви шаленої відваги, яку так часто виявляють інші при згубних випробуваннях рибальської долі. «Я не візьму до себе у вельбот чоловіка, що не боїться китів», – казав Старбак. Цим він, мабуть, хотів сказати не тільки те, що найбільш надійну і корисну сміливість породжує твереза оцінка небезпеки, але й те, що краще мати товаришем боягуза, ніж геть безстрашну людину.

«Еге ж, – казав часом другий помічник Стабб, – таких обачних, як наш Старбак, і на торговому кораблі не знайдеш». Та невдовзі ми побачимо, що саме розуміють під словом «обачний» такі люди, як Стабб, та й взагалі всі китобої.

Старбак не шукав небезпеки, як лицар – пригод. Для ньо-

го сміливість була не однією з душевних чеснот, а просто річчю, яка може знадобитися під час смертельної загрози. Цей китобій ніби вважав, що сміливість – один із найважливіших запасів на кораблі, подібно до хліба й м'яса, і тому не слід витрачати її марно. З цієї ж причини він не любив спускати свій вельбот на воду після заходу сонця й уникав уперто переслідувати кита, який надто завзято опирається. Адже я, міркував Старбак, перебуваю тут, у цьому ворожому океані, щоб убивати китів для поживи, а не для того, щоб вони вбивали мене і живилися мною; Старбак надто добре знав, що так були вбиті сотні людей. Яка доля спіткала його власного батька? І в якій глибині океану він міг зібрати понівечені шматки братового тіла?

І якщо Старбак під владою таких спогадів і, що здається ще дивовижнішим, у полоні марновірства зміг зберегти таку рідкісну мужність – значить, це був істинно мужній чоловік. Але в натурі людини з подібними поглядами, у натурі людини, яка пережила стільки жахів і має такі спогади, чаїться небезпека непомітного зародження нової стихії, яка при нагоді може вирватися назовні зі свого сховиська і спопелити всю його хоробрість. І хоч яка велика була його відвага – то була відвага сміливця, котрий мужньо стає до бою з океанами, вітрами, китами і будь-якими надприродними жахами світу, але безсилий проти жахів душевних, якими іноді загрожує нам похмуре чоло людини, засліпленої люттю.

Коли б мені згодом довелося описати повну поразку муж-

ності Старбака, я навряд чи зміг би продовжити свою розповідь; адже так боляче, так гірко буває розповідати про поразку сміливця. Люди можуть здаватися нам огидними, як і деякі людські спільноти – акціонерні товариства і народи; серед людей можуть бути шахраї, дурні і вбивці; і людські обличчя можуть бути підлими та тупими; але в ідеалі людина є такою величною, такою прекрасною, людина – це така благородна, така світла істота, що будь-яку ганебну пляму на ній ближні завжди поспішають приховати під пишними шатами. Ідеал бездоганної мужності живе в нашій душі, у найглибшій її глибині, і тому навіть втрата зовнішньої гідності не може його принизити; і цей ідеал у корчах спливає кров'ю при вигляді людини, чия мужність зазнала поразки. При такому ганебному видовищі чеснота не може не дорікати зорям, які допустили таку ганьбу. Але королівська велич, про яку зараз іде мова, – це не велич королів і мантий, це велич душі, якій не потрібні розкішні шати. Можна побачити її сяйво в руці, яка тримає мотику чи забиває цвяха; це велич демократії, чие світло осяює всі долоні, породжене обличчям самого Бога. О великий, непогрішимий Боже! Єство і всесвітнє коло демократії! Його всюдисутність – ось наша божественна рівність!

І тому, якщо надалі я зображуватиму величні, хоч і темні риси в останньому з матросів, зневаженому та пропащому, і наділю його трагічною принадою; якщо часом навіть наймізерніший із моїх героїв – і, можливо, найжалюгідніший –

здійметься на неосяжну висоту; якщо мені доведеться торкнутися руки робітника божественним променем і освітити райдужним сяйвом похмурий присмерк його життя – тоді, всупереч усім земним критикам, постань на мій захист, безпристрасний Дух Рівності, що простирає свою королівську мантию над усіма, подібними мені! Захисти мене, великий Бог демократії, що обдарував навіть темновидого в'язня Беняна блідою перлиною поезії; Ти, хто дав коштовну оправу зі щирого золота обрубаний жебрацькій руці старого Сервантеса; Ти, хто підібрав на бруківці Ендрю Джексона і посадив його на спину бойового коня; Ти, хто громовим ударом здійняв його вище трону! Ти, хто під час своїх земних мандрів невтомно збирає з королівських нив добірний врожай – найкращих борців за Твою справу; захисти мене, о Боже!

Розділ 27. Лицарі і зброєносці

Другим помічником був Стабб, уродженець Кейп-Кода. Це був не боягуз і не герой, а просто зух-паливода, завжди готовий незворушно зустріти небезпеку; навіть на полюванні, перед лицем безпосередньої загрози, він робив свою справу спокійно і сумлінно, наче якийсь ремісник-строкар, що взяв замовлення на цілий рік. Веселий, доброзичливий, безтурботний, він командував вельботом, наче будь-яка смертельна сутичка була урочистим бенкетом, а весь його екіпаж – почесними гостями. Він приділяв особливу увагу тому, щоб влаштуватися в човні якомога зручніше, мов старий візник, який вмощується в себе на передку. А зітнувшись з китом у розпалі сутички, він діяв убивчою острогою так само спокійно і невимушено, як мирний бляхар працює своїм мирним молотком. Опинившись перед оскаженілим від люті чудиськом, він продовжував мугикати свою улюблену непристойну пісеньку. Завдяки багаторічній звичці Стабб навіть у пазурах у смерті почувався як у затишному кріслі. Хтозна, якої думки він був про саму смерть. Та й чи думав він про неї взагалі? Проте, коли йому траплялося після ситного обіду поміркувати про такі речі, я певен, що він, як завзятий моряк, уявляв собі смерть особливою командою вахтового, щось подібне до цього: «Марсові до вантів, на фок і грот!» – за якою він муситиме негайно вилізти нагору і взятися до

роботи, а до якої саме – про те він дізнається, коли виконає перший наказ, і не раніше.

Якщо було іще щось, що допомогло Стаббу виробити такий легкий погляд на життя і перетворило його самого на таку безстрашну, несхитну людину, яка спокійно несе тягар земного буття, крокуючи шляхами цього світу, де повно похмурих мандрівних торгівців, пригнічених своїм товаром; якщо було щось, що породжувало цю майже безбожну безтурботність, – це могла бути лише його люлька. Не меншою мірою, ніж ніс, куца чорна люлька була невіддільною рисою його обличчя. Скоріше можна було чекати, що він встане з ліжка без носа, ніж без люльки. Над ліжком у нього висіла особлива дощечка, за яку він застромлював натоптані люльки; коли він лягав спати, йому досить було лише простягти руку – і він міг викурити їх одна по одній, розпалюючи одну від іншої, а потім знову напхати і залишити готовими до вжитку. Адже, прокидаючись уранці, Стабб спочатку тицяв до рота люльку, а тоді вже починав натягати штани.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.